

İÇİNDEKİLER

Sunuş/Introduction	1-2
Araştırma/Research	
Askeri Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme An Assessment on Military History, Historical Development, Authors and Readers	3-23
<i>Ahmet ÖZCAN</i>	
Askeri Etik Military Ethics	24-34
<i>İbrahim Sani MERT</i>	
Çatışma Alanlarında Gazetecilik Pratiklerinin Dönüşümü ve Dijital Çağda Savaş Gazeteciliği Transformation of Journalistic Practices in Conflict Areas and War Journalism in the Digital Age	35-52
<i>Mehmet IŞIK</i>	
Askeri Sosyoloji: Kuruluş, Gelişim ve Gelecek Üzerine Bir Değerlendirme Military Sociology: An Evaluation on Establishment, Development and the Future	53-74
<i>Barış ATEŞ</i>	
The Making of Nuclear Turkey: The Acquisition Process of Jupiter Missiles Nükleer Türkiye Yaratmak: Jüpiter Füzelерinin Edinim Süreci	75-89
<i>Muhammet Furkan KÜÇÜKMERAL</i>	

**TURKISH
JOURNAL OF
WAR STUDIES**

**TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI
DERGİSİ**

TURKISH JOURNAL OF WAR STUDIES

TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume: 1 • Sayı/Number: 1 • Nisan/April 2020

E-ISSN: 2717-7432

TJWS

Türk Savaş Çalışmaları Dergisi uluslararası ve hakemli bir bilimsel dergidir. Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Turkish Journal of War Studies is a peer-reviewed and international scientific journal. Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın Sahibi/Owner

Mesut UYAR

Yönetim Yeri/Head Office

Antalya Bilim Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanlığı

Antalya Bilim University School of Business and Social Sciences

Yayın Türü/Type of Publication

Yaygın Süreli Yayın/International Periodical

Yayın Dili/Language

Türkçe ve İngilizce /Turkish and English

Yayın Periyodu/Publishing Period

Altı ayda bir Nisan ve Ekim aylarında yayımlanır/Biannual (April & October)

Yayın Kurulu/Editorial Management

Baş Editör/Editor-in-Chief

Mesut UYAR, Antalya Bilim Üniversitesi, Antalya

Yardımcı Editör/Associate Editor

Emrah ÖZDEMİR, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı, Türkiye

Dil Editörü/Language Editor

Bilge FİLİZ, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Yayın ve Danışma Kurulu/Editorial Board

Sir Hew STRACHAN, University of St. Andrews, Scotland, U.K.

A.Kadir VAROĞLU, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Serhat GÜVENÇ, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Ahmet ÖZCAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı Türkiye

Gültekin YILDIZ, Milli Savunma Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Fatih YEŞİL, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Edward J. ERICKSON, Antalya Bilim Üniversitesi, Antalya, Türkiye

TJWS

İletişim/Correspondence

Emrah ÖZDEMİR

Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluyazı Kampüsü Çankırı, Türkiye
Telefon: +90 (376) 218 95 00 / 7748

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tws>

Elektronik posta: eozdemir@gmail.com

İçindekiler/ Table of Contents

Sunuş/Introduction 1-2

Mesut UYAR

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Askeri Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme 3-23

An Assessment on Military History, Historical Development, Authors and Readers

Ahmet ÖZCAN

Askeri Etik 24-34

Military Ethics

İbrahim Sani MERT

Çatışma Alanlarında Gazetecilik Pratiklerinin Dönüşümü ve Dijital Çağda Savaş Gazeteciliği 35-52

Transformation of Journalistic Practices in Conflict Areas and War Journalism in the Digital Age

Mehmet IŞIK

Askeri Sosyoloji: Kuruluş, Gelişim ve Gelecek Üzerine Bir Değerlendirme 53-74

Military Sociology: An Evaluation on Establishment, Development and the Future

Barış ATEŞ

The Making of Nuclear Turkey: The Acquisition Process of Jupiter Missiles 75-89

Nükleer Türkiye Yaratmak: Jüpiter Füzelерinin Edinim Süreci

Muhammet Furkan KÜÇÜKMERAL

Başlarken,

Savaşın insanlık tarihi kadar eski olduğu yaygın kabul edilen bir görüştür. Bazı bilim adamlarına göre savaş siyasi ve sosyal örgütlenmemizi etkilediği gibi insanın biyolojik evriminde bile etkisi olmuştur. Çünkü savaş kanlı bir rekabettir ama kesinlikle basit değildir. Tam tersine oldukça karmaşık bir sosyal süreçtir. İnsanlar, toplumlar ve devletler rakiplerine üstün gelebilmek için bir taraftan güçlerini sayısal olarak artırmaya çalışırken diğer taraftan daha üstün askeri teknoloji, strateji, taktik ve teknikler geliştirmişlerdir. İşi karmaşıklaştıran rakibin pasif bir şekilde beklememesi onun da kendi potansiyelini harekete geçirip nicelik ve nitelik açısından elinden gelenin en iyisini yapmasıdır. Sonuç, Clausewitz'in tabiriyle karşılıklı aşırılık ve savaşın bir taraf pes edinceye kadar şiddetlenmesi ve büyümesidir.

Doğal olarak ilk yazılı metinlerin önemli bir kısmı da toplum ve insan hayatının bu kanlı parçasını, savaşları odak almıştır. Bunlar sıkıcı masraf listelerinden hükümdar ve aristokratları övme amaçlı yazılan ilk tarih kitaplarına kadar uzan yelpazededir. Öte yandan sözlü geleneğe de savaş damgasını vurmuştur. Savaş gazilerinin anlatımları, onlar adına türetilen kahramanlık şiir ve şarkıları dönüşerek edebiyat ve müziğin birer kurucu ögesi haline gelmiştir. Savaş ve askeri tarihin askerlerin tekeliinden çıkıp akademik disiplinlerin bir parçası olması ise ancak 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında mümkün olabilmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplini savaflara son vermek ve devletlerarası sorunların barışçı çözüm yollarını bulmak için 1'inci Dünya Savaşı'nın bitiminde 1919'da kurulmuştur. Başlangıçta uluslararası güvenlik odaklı olan uluslararası ilişkiler zamanla genişleyip bünyesine başka alt disiplinleri alınca, 1960'lardan itibaren sadece savaşı inceleyen ve bunu sağlam bir askeri tarih altyapısına dayanarak yapan yeni bir alt disiplin savaş çalışmaları yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Savaş çalışmaları ve askeri tarih günümüzde farklı akademik disiplinlerden bilim insanlarının üzerinde incelemeler yapıp eserler verdiği canlı ve önemli alt disiplinlerdir.

Savaş ve askeri tarihin bu kadar köklü bir geçmişi olması ve önemine rağmen Türkiye'de ne yazık ki üniversitelerde yer bulamamıştır. Lisans ve lisansüstü programlarda savaş ve askeri tarihle bağlantılı dersler yeni yeni kendini göstermeye başlamıştır. Yüksek Öğretim Kurumu Üniversitelerarası Kurul'un doçentlik alanları listesinde yer almamaktadır. Yeni kurulan Milli Savunma Üniversitesi bünyesinde savaş çalışmaları ve askeri tarih lisansüstü eğitiminin verilmeye başlanması ve Harp Okullarındaki lisans ders müfredat ve kitaplarının akademik seviyesinin yükseltilmesi önemli kazanımlar olsa da sürece üniversitelerin yeterince katılmaması önemli bir eksikliklerdir. Oysa Türk toplumu ve aydınları savaş ve askeri tarihe büyük ilgi duymakta ve önem vermektedir. Savaş ve askeri tarih konulu kitaplar büyük talep görmektedir. Ne yazık ki Türk

akademisyenleri bu talebi karşılayamamakta okuyucular tercüme veya popüler tarih kitaplarına mahkûm kalmaktadır.

Benzeri şekilde askeri kurumlar bünyesinde çıkarılanlar hariç ülkemizde savaş ve askeri tarih konulu akademik bir dergi bulunmamaktadır. Bir grup arkadaşla uzun süredir böyle bir derginin ihtiyaç olduğunu konuşuyorduk. Farklı kurum ve üniversitelerde şansımızı denedik ama sonuç alamadık. Sonuçta iş bize düştü ve dergiyi kendimiz çıkarma kararı aldık. Doğal olarak dergiyi yaşatacak olan yazar ve okur talebidir. Umarım adında “Türk” kelimesi bulunan bu dergi uzun ömürlü olur ve Türk akademik dünyasında var olan boşluğun hiç değilse bir kısmını doldurur.

Her zamanki gibi gayret bizden...

Askeri Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment on Military History, Historical Development, Authors and Readers

Ahmet ÖZCAN¹

Araştırma Makalesi

¹ Prof.Dr. - Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

ORCID: [0000-0002-6264-5977](https://orcid.org/0000-0002-6264-5977)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ahmet ÖZCAN

E-posta/E-mail:

kitapcigezgin@yahoo.com

Geliş tarihi/Received:

05 Mart 2020

Revizyon talebi/Revision

Requested:

17 Nisan 2020

Son revizyon /Last revision:

21 Nisan 2020

Kabul tarihi/Accepted:

26 Nisan 2020

Atıf/Citation:

Özcan, Ahmet. "Askeri Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme". *Turkish Journal of War Studies* 1, no. 1 (2020): 3-23.

Özet

Tarihin akademik bir disiplin olmasından önce, eski harplerin yazılması ve öğretilmesinin anlamı, insanların diğer eylemlerinin yazılıp öğretilmesinin anlamından pek de farklı değildi. Tarihin akademik disipline dönüşmesi sürecinde, ona sorulan ne olduğu veya ne işe yaradığı gibi sorular, askeri tarih ve harp tarihi için de geçerli olmuştur. Bu doğrultuda makalemizin amacı askeri tarihyazımının, genel tarih yazımının gelişim süreciyle ilişkisi, geleneksel ve modern popüler eserlerin ve askeri tarih okurunun bir bütün halinde düşünülerek ortaya konulmasıyla anlam kazanacağına dikkat çekmektir. Batı dünyası ve Türkiye'deki örnekler üzerinden ele alınan makalemiz bir deneme niteliğindedir. Makale, özellikle erken dönem çok bilinen eserler ve dönüm noktaları üzerinden kurgulanmıştır. Askeri tarih yazımının ne olduğu üzerine yazılanlar gün geçtikçe artsa da bizim ön kabulümüz her şeyden önce askeri tarihin tarih yazımının bir parçası olduğu ve onun yaşadığı süreçlerle paralel değişim gösterdiği yönündedir. Askeri tarih yazımının gelişimi, ancak bir bütün olarak üretici ve tüketicileriyle beraber popüler tarih yazımı da dikkate alınarak anlaşılabilir. Bu makalede seçilen başlıklar bu çerçeveyi dikkate almıştır

Anahtar Kelimeler: tarihyazımı, askeri tarih, harp tarihi, popüler tarih, sözlü ve yazılı gelenek

Abstract

Before history became an academic discipline, the meaning of writing and teaching ancient wars was not much different from the meaning of writing and teaching other actions of people. In the process of transforming history into academic discipline, questions such as what it was asked or what it did were valid for military history and war history. In this respect, the aim of our article is to draw attention to the fact that the relationship between military historiography and the development process of general historiography will gain meaning by considering the traditional and modern popular works and the military history reader as a whole. Our article discussed through examples in the Western world and Turkey is a tentative. The article has been constructed especially on the early known works and milestones. Although the writings on what military historiography is increasing day by day, our preliminary acceptance is above all that military history is a part of historiography and changes in parallel with the processes it has experienced. The development of military historiography can only be understood by considering popular historiography with its manufacturers and consumers as a whole. The titles selected in this article took this framework into account

Key Words: historiography, military history, history of warfare, popular history, oral and written tradition

GİRİŞ

Askeri tarihi yeniden düşünmenin kayda değer sonuçlarının başında askeri tarihin, askerlerin resmî, popüler tarihçilerinse hamaset yüklü ve edebiyatla iç içe geçmiş üsluplarından farklı olarak akademisyenlerin de dâhil olduğu paylaşılabilir bir alana dönüşmesi gelmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasına kadar Dünya tarihinde neredeyse bütün ülkeler sınır, bölge ve küresel ölçekli savaşların sürekliliği içinde olmuşlardır. Bu süreçte savaş adeta bir diplomasi olarak görünürken, tarih yazımının başlıca konusu olan askeri faaliyetler, asker ve sivil tarihçilerin ortak ilgi alanıdır. 19'uncu yüzyıl başlarından itibaren tarihin akademik bir disipline dönüştüğü süreçte, kurumsal yapıya girmeye başlayan askeri tarihçilik, özellikle harp odaklı çalışmalarda sivil tarihçilerin müdahalesini yadsımaya başlamıştır. Akademik bir disipline dönüşmesiyle tarih akademik kurumlara, harbe odaklanmış askeri tarih ise askeri kurumların dar alanına sığdırılmıştır. Böylece Milliyetçiliğin hız kazandığı bu süreçte, ulusal ve askeri tarih kurumlarının dışında basın yayın organları vasıtasıyla popüler tarih ayrı bir üs bölgesi haline gelirken gazeteci, yazar, edebiyatçı görünümü popüler tarihçilerin toplumsal hâkimiyetinin önü açılmıştır. Aynı dönemde kitle eğitimi mecburi hale gelmiş, tarih öğretimi ulusal bağlılık ve iyi vatandaş, harp tarihi ise iyi subay yetiştirmenin temel öğretisi olmuştur.

Tarihin akademik bir disiplin olmasından önce eski harplerin yazılması ve öğretilmesinin anlamı insanların diğer eylemlerinin yazılıp öğretilmesinin anlamından pek farklı değildi. Tarihin akademik disipline dönüşmesi ona sorulan ne olduğu veya ne işe yaradığı gibi sorular askeri tarih ve harp tarihi için de geçerliydi. Cevap arayışları, tarihini yazma konusunda nicelik ve niteliği tartışmalı ve dünyadaki gelişmelerle taklit mesabesinde kalmaya elverişli bir ülke de bile taklit edilen Batının düşünsel birikimine bağlı olarak ortaya çıktı. Kendi literatürünün birçok ürününü farklı nedenlerle bilinçli veya bilinçsiz görmezlikten gelerek yazılan spekülasyonlu değerlendirmelerin arttığı bu ülkenin Türkiye olduğu aşikârdır.

Bu makalede, genel tarih eserleri, savaşlara dair tarihler ve bunların devlet adamları ile askerlere nasihat, tecrübe aktarımı, gazilere ve gazi adaylarına faydalı bilgi sunumu özelliği taşıyan yazımından modern tarihyazımına dönüşmesine kadar olan süreç, ana hatlarıyla ele alınacaktır. Bu süreçte askeri tarihçilik modern tarihçiliğin doğuşuyla birlikte kendine farklı bir yer ararken, onun genel tarih yazımını değişime zorlayan nedenlerle benzer bir değişim sürecinden geçtiği söylenebilir. Kitle ordularını oluşturan mecburi askerlik sistemi ordunun toplumsal bağlarını ve bu da özellikle popüler askeri tarihyazımını güçlendirmişti.

II. Dünya Savaşı sonra profesyonel orduların yükselişi, ordunun kitleyle yükümlülük üzerinden kurduğu mecburi bağın duygusal alanını azaltmıştır. Kitleler ölüm, travmalar, ekonomik kayıplar, düşman algısının değişimi, savaşın soğuk savaş adıyla savunma sanayine odaklı, görünmeyen bir savaşa dönüşmesi, ideolojik boyutların öne çıkması, psikolojik harp ve propagandanın savaşın mecburiyetleri arasına girmesi, ideal insanlık arayışı, orduların savaş meydanından teorik alana çekilmesini hızlandırmıştır. Teknik düzeyde yazan meslek mensupları ve popüler tarihçilerin hâkimiyet alanı bu süreçteki gelişmeler karşısında nispeten azalırken, Dünyayı bu derecede çok yönlü etkileyen savaş olgusu akademik ilgiyi artırmıştır. Bunun sonucunda askeri okullar dışında üniversitelerde askeri tarih adıyla yeni dersler ve ilgili birimler ortaya çıkmıştır. Kitle okuryazarlığı, yayıncılık ve yayınların yaygınlaşması türlere göre okur grupları oluştururken, askeri tarih bilgisinin tüketicisi çoğalmış, bu durumun askeri tarih yazımında nicelik ve niteliğe dönük olumlu etkisi görülmüştür.

Makalemizin amacı askeri tarihyazımının, genel tarih yazımının gelişim süreciyle ilişkisi, geleneksel ve modern popüler eserlerin bu süreçteki yeri ve askeri tarih okurunun bir bütün halinde düşünülerek yazılmasıyla anlam kazanacağına dikkat çekmektir. Kısmen Batı dünyası ve Türkiye'deki örnekler üzerinden ele alınan makalemiz bir deneme niteliğindedir. Dolayısıyla haklı tenkit ve tekliflere açıktır. Makale, özellikle erken dönemler çok bilinen eserler ve dönüm noktaları üzerinden kurgulanmıştır. Şüphesiz her bir başlığın altında daha çok şey yazılabilir ve örnekler artırılabilir. Batı dışı Dünya ve Türkçe külliyatı oluşturan Osmanlı literatürünün modern askeri tarih düşüncesiyle henüz yeterince incelendiği söylenemez. Askeri tarih yazımının ne olduğu üzerine yazılanlar gün geçtikçe artsa da bizim ön kabulümüz her şeyden önce askeri tarihin tarih yazımının bir parçası olduğu ve onun yaşadığı süreçlerle paralel değişim gösterdiği yönündedir. Askeri tarih yazımının gelişimi, üretici ve tüketicileriyle beraber popüler tarih yazımı dikkate alınmaksızın bir bütün olarak anlaşılabilir. Bu makalede seçilen başlıklar bu çerçeveyi dikkate almıştır.

TARİHYAZIMI VE ASKERİ TARİHYAZIMI

Tarihin yazımı ve öğretimi insanı yaşadığı zamana ve yaşayacaklarına hazırlayan bilgi türlerinin bir cüzüdür. Yazılı kültür öncesinde efsanenin gördüğü işlev yazılı kayıtların ortaya çıkışıyla birlikte tarihe yüklenmiştir.¹ Harp tarihi genel tarihin içinde spesifik bir olgunun görünümü olarak düşünüldüğünde harplerin yazımı ve tarih olarak okunması da harbe hazırlığın farklı bir parçasıdır. Yaşanmışlar üzerinden muhtemel yaşanabileceklere dair fayda gözetilen bir çıkarımı sağlaması kadar, özellikle askerlerin ve devlet adamlarına entelektüel katkı sağlamanın yollarından biridir.² Muharebe alanın dışında başlayan harbe hazırlık ve gidiş ile harp sonrası gelişmeler birbiriyle bağlantılı bir sürece dahildir. Dolayısıyla harp, zihinlerde oluşturduğu “hayat ve ölüm” arasındaki vurgusuyla kendini gösteren askerler, birlikler, taktik, strateji, teçhizat, şiddet, firar, yaralanma ve ölümü gösteren manzaranın ötesinde siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel alanı etkileyen kapsamlı bir oluş sürecidir.

Doğrudan harbe odaklanmış eski harp tarihi kavramı ve yazımı, Dünya savaşlarıyla görülen topyekun savunma biçimleri doğduğunda daha spesifik bir alanla ilişkilendirilirken, askeri tarih kavramı bu savaşların siyasal ve toplumsal sonuçlarıyla, savaş ve savaşanlar merkezinde oluşan süreci de kapsayacak şekilde dönüşecektir. Bu dönüşümle askeri tarih, harp tarihi yazımını içine alacak şekilde genişlemiştir.³ Tarih yazımının gelişimini konu alan çalışmalar Batı merkezli tarihyazımı geleneğinin bir parçası olarak Eski Yunan'dan başlattıkları ve Avrupa'daki örneklerle güçlendirdikleri bir anlatıyı seçmişlerdir.⁴ Türklerin yeterince dikkate alınmadığı bu durum doğal olarak askeri tarihyazımı için de geçerlidir. Elbette bunda Türkiye'deki araştırmaların yetersizliği de etkili olmuştur.

¹ Ayhan Bıçak, *Tarih Düşüncesinin Oluşumu*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2004), 74-90.

² B.H.Liddell Hart, *Strateji-Dolaylı Tutum*, çeviren. Cemal Enginsoy (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2002), 1-4; Orhan Ergüder, *Harp Tarihi*, (Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1959), 6-9; Memduh Tağmaç, *Harp Tarihi Notları*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1953); Suphi Acar, *Harp Tarihi*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1953), 3-9.

³ Yücel Aktar, “Askeri Tarihin Tanımı ve Metodolojisi”, *Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1983), 2-3.

⁴ E.Breisach, *Tarih Yazımı*, çeviren. Hülya Kocaoluk, 3. Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018); Harry Elmer Barnes, *A History of Historical Writing*, Second Revised Edition, (Newyork: Dover Publications, 1962).

Askeri tarih yazımını tarih yazımından ayırmak ne derece doğrudur?⁵ Bu soru ancak profesyonelleşmenin olduğu bir dönemde kurumsal ihtiyaçlara dönük yapılan ayrışma üzerinden ele alınabilir. Askeri tarihle ilgili yayınların artışı bu alanın bir disipline dönüşme eğilimi ve bunda sivillerin askerlerden daha arzulu arayışı, bir problem olarak askeri tarihçiliğin sorunlarını da dile getirdikleri metinleri ortaya çıkarmıştır. Bu metinler Türkiye'deki gelişimi Batıdaki sürece göre açıklarken, genellikle askeri tarih yazımını yeterince ilişkilendirmedikleri tarihyazımı perspektifinin dışında değerlendirmişlerdir. Daha önce belirtildiği gibi gözden kaçmaması gereken tarihyazımının akademik niteliğe bürünmesi süreciyle, kurumsal tarihlerin yazılmaya başlanmasının birbirine paralel gelişimidir. Mesela, askeri tarihçiliğinin askerlerin tekelinde uzun bir süre kalması ve askeri tarihi ilgilendirecek konuların popüler tarihçilerle askerler arasında paylaşılmış olması, Batı dünyası ve Türkiye'deki durumla benzerlik göstermektedir.⁶

Bu durum sadece askeri tarih alanıyla ilgili değildir. Hukuk tarihinin hukukçuların, tıp veya sağlık tarihinin hekimlerin özerk bölgesine dönüştüğü gerçeği veya kolluk tarihi çalışmalarının mülkiye veya kolluk mensuplarına ayrılmış bir alan olması, ya da zirai kurumlar tarihinin bu meslek memurlarına ilişkili olduğu gerçeği genellikle ihmal edilmiştir. Benzer şekilde eğitim tarihi büyük ölçüde eğitimcilerin işi olmuştur. Hatta siyasi tarih alanı alt disipline dönüşerek Siyasal Bilgiler Fakültelerinin tekeline indirgenmiştir.⁷

Tarihçi sıfatına haiz olanlar uzun bir süre devlet ve onun etrafındaki biyografik şekillenme, politik pratikler, anlaşmalar ve savaşlar gibi şeylerin bütününe dönük konularla meşgul olmuşlardı. Meslek ve kurum tarihlerinin yazılmasında meslek mensuplarının önceliğinin haklı nedenleri olabilir, fakat varoluşunu toplumsal ve siyasi alanda gerçekleştiren kurumların tarihini, varoluşunu gerçekleştirdikleri bu yapılarla ilgili olarak araştırılmasının diğerlerine göre müsaitliği unutulmamalıdır.

Toplumsal alanla ilişkisi kitlesel nitelikte olan “sağlık, eğitim, savunma ve güvenlik” gibi hizmetleri sunan kurumların bilimsel disiplinlerin kendi mecrasında kurgulanacak tarihinden daha büyük bir araştırma alanına sahip ve farklı disiplinlerin müdahalesine açık olduğu açıktır. Sosyoloji, felsefe, matematik, kimya, arkeoloji ve antropoloji” gibi disiplinlerin tarihi bu disiplinin mensuplarına dönük bilginin peşindedir ve üretilen bilgi mesleki entelektüellik ve uygulamada bazı melekelerin uyanmasına katkıda bulunabilir. Tarih yazmada meslek taassubu ancak burada haklı bir neden olarak gösterilebilir. Felsefenin toplumsal işlevinin insani görünümleri, bir şehit töreninin toplumsal anlamıyla benzer bir şekilde görünmez. Felsefe gibi sofistike disiplinlerin varoluşu, toplumsal alanı kapsayan kamu hizmetleri pratiğinde tam olarak bulunamaz.

Askeri tarih, daha spesifik bir alan olarak Harp Tarihine indirgendiğinde askeri okullarda ders ve kendi resmi kurumsallığı içinde araştırma konusu olmasından da beklenen diğerleriyle benzerdir. Daha önce bahsedildiği gibi öğretim sürecinde arzu edilen entelektüel kapasitenin artışı bunun fiili durumlara yansımalarıdır. Elbette genç bir subayın göçebelerin savaş düzenini öğrenmesinin terörist bir grubun pususuna düştüğünde pratik bir faydasını görmesi mümkün değildir, fakat pusu kavram olarak zamanla değişmeyen benzer bir olguya tekabül eder; gizlilik,

⁵ Bu tartışma için bkz. Şerafettin Turan, Askeri Tarih'in “Tarih” İçindeki Yeri, *Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1983), 11-25.

⁶ Bkz. Antulio J. Echevarria II, “Heroic History and Vicarious War: Nineteenth-Century German Military History Writing, *The Historian* 59, no. 3 (Spring 1997), 573-589.

⁷ Benzer bir yorum için bkz. Turan, agm, 11.

baskın, sabır ve sürat gibi temel prensipler sabit kalmak kaydıyla, uygulama biçimi değişmiştir. Bir tıp öğrencisinin İbni Sina'nın tedavi yöntemlerini bilmesinin günümüzdeki bir hastaya uygulamasının pratikte bir karşılığı olmamasına rağmen onun öğretiminin ne anlamı vardır? Bu sorular bütünüyle tarih bilmenin ve öğretiminin faydasının ne olduğu üzerinde düşümlenir.

Tarihsel bir pusunun veya tedavinin öğretilmesinden beklenen entelektüel kapasitenin yükseltilmesidir. Bu da nihayetinde bir fayda elde etmedir. Ancak bu fayda beklentisinin karşılanması için uygulanacak öğretim yöntemi hakkında ayrıca düşünülmelidir. Daha önce belirttiğimiz gibi varlık nedenin ötesinde icra alanı, toplumla iç içe geçmiş bir kurumun meslek pratiklerine sığdıramayacak boyutlarda ele alınmaya ihtiyaç duymaktadır. Bunun bir ihtiyaç olarak görülmeye başlanması oldukça teknik bir ihtiyaç olan Harp Tarihinin sınırları dışında bir askeri tarih anlayışı doğururken, onu genel tarih yazımının içinde bir alt disiplin olmaktan ziyade, kapsam alanının genişlemesiyle farklı bir disiplin arayışına sürüklemiştir.

Tarih ve Harplerin Yazımı

Harp, sözlük anlamıyla iki veya daha çok topluluk arasındaki rekabetin çok yönlü ve ölümcül sonuçları olan etkileşimi olarak görünmektedir. Teorisyenlerin açıklamalarında savaş sadece savaşlar, ordular, halklar, milletler, devletler değil savaşın vuku bulduğu coğrafyanın da dâhil olduğu bütünü gösterir. Modern çağda savaşla ilgili coğrafya, kara ve denizlerden sonra havayı da içine alacak şekilde büyürken, coğrafya ve amaç geleneksel kutsallık sürekliliğini ideolojik formülasyonla siyasallaştırarak dinamik tutmuştur. Günümüzde ayrı bir araştırma alanı olarak akademik ve popüler tarihçilerin, ilgisini büyük ölçüde çeken Askeri tarih çalışmaları, harbe giden yol, hareket ve barışla açıklanan harp olgusuyla yetinmemekte, orduların organizasyonu, askerlerin eğitimi, silahları, lojistik hizmetleri, barış zamanında ordu, ordu siyaset, ordu millet, askeri yayınlar, sosyal, ekonomik, kültürel vb. bir çok konuyla ilgilenmektedir.⁸

Askeri tarih olarak değerlendirilebilecek eserlerin ilk örneklerinde özellikle harp sürecine odaklanılmışken, II. Dünya Savaşı'ndan sonra askeri tarih savaş ve orduların hayatın diğer alanlarıyla etkileşimini de inceleyen “yeni askeri tarih” düşüncesiyle çok kapsamlı bir safhaya girmiştir.⁹ Bu safhada akademik tarihçiliğin sosyal bilimlerle diyalog kapılarının açılmış olması¹⁰ askeri tarihçiliğe sivil ilginin artması bakımından etkili olmuştur. Eskiden savaşların siyasal ve toplumsal etkisi genel tarih yazarların kitapları içerisinde bir şekilde yer alır, fakat anlatının hareket merkezi hükümdar ve devlet noktayı nazarından olurdu.¹¹

Askeri tarihin harp tarihinden daha büyük bir alanı kapsamaması sadece kavramsal anlamlarında değil pratikte de görülmektedir. Harp tarihi ‘operasyonel’ olanı ele alırken Askeri tarih onu da kapsayan bir üst alan olarak genişlemiştir. “Yeni askeri tarih” anlayışı savaş ve savaşın etrafında oluşan bütün unsurlara dikkat etmektedir. Böylece, orduları merkeze alarak çok yönlü incelemenin önünü açan yeni askeri tarih anlayışının hareket alanı birçok disiplinle diyalog halinde

⁸ Gültekin Yıldız, “Bütüncül, Karşılaştırmalı ve Felsefi Bir Askeri Tarihe Doğru: Türkiye’de Askeri Tarih Araştırması ve Öğretiminin Geleceği Üzerine”, içinde *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni İmkânlar*, ed. Cevat Akşin ve Gültekin Yıldız, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 5-6; Robert M. Citino, “Military Histories Old and New: A Reintroduction” *The American Historical Review* 112, no. 4 (Oct., 2007), 1070-1071.

⁹ Yıldız, agm; Citino, agm, 1071

¹⁰ Bkz. Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çeviren. Mete Tunçay, 6. Baskı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014).

¹¹ Turan, agm, 11.

genişlemiştir.¹² Bu hareket alanında kültürel etki ve savaşın edebiyata, sanata yansması da kendine yer bulmuştur. Harp Edebiyatı adıyla ayrı bir alan açma girişimi henüz edebiyatçıların memnun olduğu bir girişim olarak görünmemektedir, fakat harp ve edebiyat bağlantılı incelemelerin oluşturduğu dikkat çeken bir literatür olduğu görmezlikten gelinemez.¹³ 20.yüzyılın ikinci yarısında askeri tarihyazımındaki gelişmeleri destekleyecek “savaş çalışmaları” adıyla yeni bir alan ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplini içinde bir alt alan olarak gelişmeye başlayan savaş çalışmaları, askeri tarihin imkanlarından yararlanarak aktüel gelişmeler ve muhtemel gelecek hakkında düşünsel bir zemin oluşturmuştur.¹⁴

Yazılı ve Sözlü Geleneklerin Yansıması

Teolojik kaynaklar, Habil ile Kabil’in hikâyesiyle Dünya’da alet kullanarak öldürmenin ilk örneğini verirler.¹⁵ Bu, taşın silah olarak ilk kullanılışını gösteren bilgidir; fakat taş bir silah olarak henüz fiziki bir hesaplamanın konusu olmamıştır. Prehistorik kaynakların kullanımıyla ilk insan topluluklarının sürekli teyakkuz haline dair birçok metin üretilmiştir. Bu metinler bize insanın insanla ve tabiatla savaşının en erken çağlara kadar uzandığını göstermektedir.¹⁶ Bu mücadelelerde elde edilen tecrübenin aktarımının yeni savaş pratikleri üretimine katkı sağlayan bir işlevi vardı.

Yazı öncesi halklarda halkın kolektif bilincini oluşturan sözlü anlatının yazılı metinlere dönüşmesi ve savaşın temel hedefinin rakip karşısında üstünlük üzerine kurulması kahraman tipin doğuşunu etkileyecektir.¹⁷ Bugün dahi savaşçı yetiştirilmesinde didaktik yöntem, rasyonelliğin temel alınmış olduğu sistemde bir şekilde yerini muhafaza edecek zemin bulmaktadır. Didaktik yöntemin teorik eğitimde kısmen, uygulama alanlarında ise daha geniş bir yer edindiği görülmektedir. Çocukluğun oyunlarla kurulan gündeminde, özellikle erkekler için güçlü kahraman imgesi eski çağlardan beri değişmemiştir. Modern toplumlarda efsane ve destanlarla dile getirilen olağanüstü kahraman yerini, çağın şartlarıyla uyumlu mesleklerin içinde, teknolojik gücü organize edebilen ve onu bireysel olarak kullanabilen kahraman tipine bırakacaktır.¹⁸

Askeri tarihin ilk kaynakları savaşanlardan geriye kalan kahraman merkezli sözlü anlatılardır. Birçok anlatının zamanla birbirine eklenmesiyle sonraki nesillere aktarılabilecek daha büyük kahraman tipi ve onun etrafında oluşan destansı metinler bu anlatılarla oluşacaktır. Mesela Battal Gazi bu tür için yaygın bir örnektir.¹⁹ Sözlü edebiyatın ifade biçimini rafine bir şekilde barındıran şiir, halk müziği destan içinden çıktığı toplumu geçmişle gelecek arasında güvenle bir arada tutacaktır.

¹² Citino, agm, 1071; Aktar, *age*, 2-3.

¹³ Bkz. Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004); Fatih Sona, *Osmanlı Şairlerinin Dilinde Fetihler-Zaferler*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019).

¹⁴ Öner Akgül, “Bilimsel Yöntemlerle Savaşın Nedenlerini Açıklama Yolu Olarak Savaş Çalışmaları Disiplini” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 12, no. 3 (2016): 1-34.

¹⁵ Habil ve Kabil için bkz. *İslam Ansiklopedisi*, “Habil ve Kabil maddesi” <https://islamansiklopedisi.org.tr/habil-ve-kabil> Erişim: 09.04.2020.

¹⁶ Bkz. V. Diakov ve S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi I- (Orta Doğu, Uzak Doğu, Eski Yunan)*, çeviren. Özdemir İnce (İstanbul: Yordam Kitap, 2008): 22-23; John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, çeviren. Füsün Doruker, (İstanbul: Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, 1995), 129-137; Michael S. Neilberg, *Dünya Tarihinde Savaş*, çeviren. Mehmet Tanju Akad, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), 10.

¹⁷ Lord Raglan, “Geleneksel Kahraman”, çeviren. Metin Ekici, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*, hazırlayanlar. Metin Ekici, M.Öcal Oğuz, Nebi Özdemir, Gülin Öğüt Eker, (Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2003), 277-303.

¹⁸ Mehmet Elban, “Tarih Düşüncesinde ve Eğitiminde Kahramanlar/Büyük Adamların Rolü” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11, no. 22 (2018): 109.

¹⁹ Ahmet Özcan, *Türkiye’de Popüler Tarihçilik (1908-1960)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 46-63.

Edebiyatın türleri içinde yer bulan sözlü gelenek savaşı yansıtmaya biçimiyle gerçekliğin dışına taşımış olsa da maksadın hâsıl olacağı öğretiler geleceğe taşınabilir sözlere sığdırılmıştır.²⁰

Sözlü gelenek yazıya dökülüp zamanımıza kadar geldiğinde farklı disiplinlerin analiz yöntemiyle, görünen veya gösterenin ötesinde bir anlam içerdikleri, gerçekliğe dair birçok bilgiyi sakladıkları anlaşılmıştır.²¹ Ayrıca bu metinler görünen yüzüyle bile savaş biçimi, savaşçı tipi ve teşkilatlanma konusunda ilk görünüşleriyle açıkça anlaşılır veri sunabilmektedir. Gerçeküstü veya mübalağalı hikâyelerle örülmüş bu kaynaklar uzun bir süre, tarih disiplininin gittikçe sınırlanan pozitif bilime benzeme arzusuyla tarih yazımının dışına çıkarılmaya çalışılmıştır. Tarih yazımındaki yeni paradigmlar, disiplinler arası yaklaşımlar, edebiyat, antropoloji, halkbilimi yöntemleri bunlardan kullanılabilir veri çıkarmaktadır. Mesela “Kırmızı Başlıklı Kız”ın bildiğimiz “Kırmızı Başlıklı Kız” olmadığını gösteren analizleri doğuracaktır.²²

Sözlü anlatı formlarının işlevi yazılı metinlerin artışıyla tamamen ortadan kalkmamış, hatta modern ordular da tahkiyeli metinlere, menkıbeye, şiire, nutuklara kahraman odaklı anlatıyı kullanmaya devam etmişlerdir.²³ Görsel malzeme, fotoğraflar, resimler, albümler, anıtlar, dağı taşı kaplayan yazılar filmler, belgeseller, diziler ve internet geleneksel sözlü formların anlatısının yerini alacak popülerliğe sahip olmuştur. Böylelikle insanın geçmişle kurduğu diyalog ve tecrübenin gündelik ihtiyaçlara fayda sağlama beklentisi farklı kaynak biçimleri üzerinden yaşamaya devam etmektedir. Bu durum popüler askeri tarih kavramı üzerinden ayrıca incelemeye geçecek zenginliğe sahiptir.

Modern tarih yazımının edebi formların dışına çıkan, rasyonaliteye dikkat eden anlatısı modernliğin şartı olarak insanın eğitiminde kullanılmıştır. Askeri tarihe yansımada akli merkeze yerleştirmesi ve askerliğin buna hazırlığını gösteren mühendisliğe dönüşmesi etkili olmuştur. Oysa mancınık ve kuşatma ilişkisi de devrin şartlarına göre oldukça akılcı olmalıdır, fakat mancınının harpteki işlevinin bir anlatıya dönüştüğünde zamanın ruhuna uygun insan tipini gözetmesi gerekir. Bu durumda edebiyatla insan arasındaki güçlü bağın imkanları kullanılır. Günümüzde dahi mühendislik dili, öğretim pratiklerini elde edecek bir döngüyü sağlasa da insanı ve zamanını bugünle ilişkisi konusunda anlatacak yeterli güce sahip olmadığından geçmişi ancak bir tahkiye üzerinden bugüne taşıyabilmektedir.

Çok eski çağlardan bir komutanın attığı nutuk bu çağın insanında, onu yaşarken dinleyenlere benzer bir duygulanma oluşturabilir. Mesela, Malazgirt’te Alpaslan görüntüsü destansı bir nutuk ve kefenle biçimlenmiş anlamlı bir kıyafet gösterisiyle ortaya çıkarken ulusal bilinç ağıyla günümüz insanında dramatik bir gerilim yaratmaya devam etmektedir. Marşlar, şiirler, şarkılar tarihsel savaşçıyla bugünkü savaşçının ruhuna gıda olarak sunulmakta kolektif bilincin yapı taşlarını

²⁰ Sencer Tonguç, *Epikten Romansa*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988): 27-28; Antal Szerb, *Dünya Yazın Tarihi*, çeviren. Vural Yıldırım, (Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2008): 159-166; Beverley Southgate, *Tarih: Ne ve Neden*, çeviren. Çağdaş Dizdar, (Ankara: Phonix Yayınevi, 2012), 34-36.

²¹ Bıçak, *age*, 63-64.

²² Darnton’un Kırmızı Başlıklı Kız ilgili yorumları örnek olarak verilebilir, Robert Darnton, *Büyük Kedi Katliamı*, çeviren. Mustafa Yılmaz, 2. Baskı (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017), 21-85.

²³ *Kahramanlık Menkıbeleri*, (İstanbul: Kara Kuvvetleri Yayınları, 1954); *Savaş Menkıbeleri Dergisi, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yiğitlikler Serisi, No:2*, (Ankara: Gnkur. Basımevi, 1973).

dizmektedir. Erken çağın zafer anıtları, kitabeleri, şehitlikleri zamana uyarlanmış şekilleriyle devam ederken, düşmandan ele geçirilen ganimetler müzeler vasıtasıyla paylaşılmaya devam edecektir.²⁴

Tarihyazımının doğmasında devlet, hükümdar ve hanedanın meşruiyetine temel arayışı etkili olmuştur. Hükümdarla özdeşleşen devlet inançla iç içe geçmiş olan tarihin gölgesinde anlamlı bir varoluşa dönüşecektir. Halkın desteği ve bunun muhafazası, rakiplere korku salan meydan okumanın ve propagandanın kayıtları, askerin moral ve motivasyonunun sağlanması tarihçi ve tarih metnine verilmiş kutsal bir görev gibidir. Propaganda için malzeme hazırlanmıştır. Dışa ve içe dönük hizmetini sunabilmesi için propagandayı kullananlar tarihin tahrif edilmesinden çekinmezler.²⁵

En erken çağlardan beri bütün toplumlarda hükümdarı ve onun başarılarını yüceltme geleneği görünmektedir. Bu gelenek gelecek nesillerin geçmişle rabitasını kuran kültürel pratiktir. İlkini Orhun Abidelerinde gördüğümüz örneğiyle Türklerde devlet kurduklarında hakan, geleneksel savaşçı göstergelerinden olan balballardan daha etkili, tarih sahnesindeki rolünü gösteren kitabeler dikilmiştir. Bilge Kağan'ın halkıyla diyalogunda kullandığı cümleler bugün dahi milliyetçiliğin hâkim olduğu ulusal tarih yazımı ve tüketicileri için kullanılabilir niteliktedir.²⁶ Tarihyazımı ve edebiyat asırlar boyunca askeri niteliği öne çıkan anlatıların oluşturduğu birçok örneği olan metinlerle doludur.

BATIDA ASKERİ TARİHYAZIMI

Askeri tarihyazımının ilk örnekleri sayılan eserler, günümüzde de büyük ilgi görmekte ve sürekli yeni baskılarıyla yayımlanmaya devam etmektedir.²⁷ Erken dönem eserleri kaynakların kullanımında dikkatsiz veya hakim unsurun hoşuna gidecek tahrif, mübalağa ve tarafgirliği barındırmalarına rağmen günümüz araştırmacıları için tenkitli olarak kullanılabilir referanslar niteliğindedirler. Kaynak olarak zaafı onları geçmişin sesi olma konusunda cazibesini ortadan kaldırmamıştır. Geçmişin efsaneler üzerinden sorun çözme yolu olarak aktüel kullanımı bütün halklarda görünen bir olgudur.

Sorunların tespit ve çözümünde geçmiş tecrübenin araştırma ve yazıya dökme işi genellikle Antik Yunanistan ile başlatılır. Bu durum Mısır ve Mezopotamya'ya kadar uzanan bir arka plana sahiptir.²⁸ Ortadoğu kökenli kutsal kitaplarda tarih içeriğinin içinde önemli bir yer tutar. İlkçağ tarihine kaynaklık etme anlamında Tevrat'ın sunduğu imkânlar modern araştırmacılara dillerle ayrıştırılabilen halkların tasnifi ve onların ispat edilebilir tarihlerine dair büyük imkân sunmuşlardır.²⁹

Günümüzde tarihçiliğin ilk örnekleri söz konusu olduğunda ulaşılan nokta Herodot'tur (MÖ. 484.-430-20).³⁰ Eseri ona tarihin babası unvanını kazandırmıştır. Batı dillerinin ortak

²⁴ Ayşe Sarıgöllü, *Roma Edebiyatında Tarih*, (Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971), 12-13.

²⁵ Alun Munslow, *Tarihin Yapısökümü*, çeviren. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000), 28-29; Sarıgöllü, *agy*.

²⁶ Çizgi romanlar vasıtasıyla tarihi kahramanların yeniden icadı için bkz. Evrim Ölçer Özünel, "Kırkyama Kahramanlar: Tarihi Çizgi Romanlarda Gelenek İcadı ve İmhası" *Milli Folklor* 24, no. 95 (2012): 171-183.

²⁷ Thukydides, *Peloponnesos Savaşları*, çeviren. Furkan Akderin, 3. Baskı (İstanbul: Belge Yayınları, 2019); Flavius Vegetius Renatus, *Roma Savaş Sanatı*, çeviren. Samet Özgüler, 3. Baskı (İstanbul: Kronik Kitap, 2020); Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çeviren. Pulat Utkan ve Giray Fidan, 16. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019).

²⁸ Arnaldo Momigliano, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, çeviren. Güneş Ayas (İstanbul: İthaki Yayınları, 2011).

²⁹ Szerb, *age*, 117-119; Dilbilimi çalışmalarındaki sınıflandırmalarda Kutsal Kitapların tasnifleri ilham kaynağı olmuştur.

³⁰ *Encyclopaedia Britannica*, "Herodotus" maddesi, <https://www.britannica.com/biography/Herodotus-Greek-historian> Erişim: 09.04.2020.

kavramı olan tarih anlamındaki *historie* da ilk olarak Herodot tarafından kullanılmıştır. Her ne kadar Herodot'un eseri sosyal ve kültürel tarihe ilk örnek olabilecek özelliklere sahip olsa da askeri kısımları ağırlıktadır. Askeri tarihçi sıfatını hak edense doğrudan belirli savaşı konu alan kendisi de bir asker olan Thukidides (MÖ 460-455-400) olmuştur. Aynı yüzyılda yaşamış olan iki yazar bize genel tarih yazımı ve askeri tarih yazımının ilk örneklerinin birbirine yakın zamanda ortaya çıktığını göstermektedir. Savaşı izleyen ve dinleyen olmanın dışında bizzat savaşçı olan Thukidides yakın zamana kadar harp tarihçiliğinde asker kimliğinin de temellerini atmış sayılabilir. O harbi, siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel boyutlarının yanı sıra coğrafi durumları da içeren teknik yönüyle de ele alarak bütüncül bakış geliştirmiştir.³¹

Eskiçağların kayda değer tarihçileri arasında Xenophon³², Vegetius gibi isimler önde gelirler.³³ Bunlara Savaş Sanatı adlı eseriyle Sun Tzu'yu da Batı dışı Dünya örneklerinden biri olarak ekleyebiliriz. Sun Tzu MÖ. 5. Yüzyılda çağdaş stratejiye miras kalacak bir eser yazmıştır.³⁴ Ondan yüzyıllar sonra yazan Vegetius'un Türkçeye *Roma Savaş Sanatı* adıyla çevrilen eseri bir savaşın hikayesinin dışında günümüz talimnamelerine benzer şekilde hazırlanmıştır. Roma askerlerinin seçimi, silah ve teçhizat kullanımları, savaş teknikleri, lejyonların önemi, taktikleri, isyanlara karşı önlemler, pusu, savaş prensipleri, kuşatma yöntemleri, deniz savaşlarına hazırlık vb. gibi konuları içermektedir.³⁵ Bu eserlerde meşhur komutanlar ve faaliyetleri örnek olarak verilirken üslup çağın gereklerine uygun olarak tahkiye dilindedir. Benzeri eserlere ancak yüzyıllar sonra rastlanmaktadır.

Eski Yunanlılardan Roma'ya geçen tarih yazımı geleneği sonraki yıllarda da devam edecek, Ortaçağ tarihyazımının arka planını oluşturacaktır. Ortaçağ'da Batı tarih yazımı Yunan, Roma geleneğini sürdürürken rivayet yönteminin ve Hristiyanlığın hakim olduğu düşünce tarih yazımının çerçevesini belirlemiştir.³⁶ Bu döneme ait İslam literatürünün ise askeri tarih yazımının tarihsel gelişimi konusunda yeterince inceleme ve analize tabi tutulduğu söylenemez. Hükümdar, din büyükleri, kahraman odaklı tarih yazma geleneği Doğuda olduğu gibi Avrupa'da uzun yıllar devam etmiştir. İstisna sayılabilecek tarihçiler çıkmasına rağmen tarihyazımının zihinsel formasyonu ancak Aydınlanma sonrasında meydana gelen gelişmelerle geleneksel merkezlerinden uzaklaşabilmiştir. Askeri tarih yazımıysa genel tarihyazımından ayrı bir alan olarak kurulabilecek düşünsel alt yapıya Napolyon Savaşları sonrasında ulaşabilecektir.³⁷

Askeri Devrim olarak adlandırılan 15-18.nci yüzyıllar ateşli silahlar ve bunlara bağlı ordu düzeni, taktik ve stratejilerin değişimiyle anlam kazanmıştır. Yeni ordular oldukça teknik bir yapıya bürünürken Askeri tarihe malzeme olacak kaynakların çeşitliliği artmıştır. Ateşli silahlarla donanmış birliklerin saflar halinde dizilip toplu ateş etmeyle belirginleşen orduların muharebe düzeni, Batı ordularını talimli askere mecbur etmiştir. Talimname, teknik ve taktik içeren eserlerin doğuşu da kaçınılmaz olmuştur. Orduların oldukça teknik ve geçmişte olmadığı kadar mühendislik işine dönüşmesi mühendishane ve akademilerin doğuşunu hazırlayacaktır. 18. Yüzyılın teknik mirası, mühendishaneleri 19'uncu yüzyılın gelişmiş, silahlı, kitle ve mektepli ordularının alt yapısını

³¹ Bkz. Thukydides, *age*, Hasan Deniz Pekşen-Murat Güneylüoğlu, "Thukydides", içinde *Savaş Kuramları*, ed. Erhan Büyükkakıncı, (Ankara: Adres Yayınları, 2015), 35-53.

³² *Ancient History Encyclopaedia*, "Xenophon" maddesi, <https://www.ancient.eu/xenophon/> Erişim: 09.04.2020.

³³ *Ancient History Encyclopaedia*, "Roman Army" maddesi, https://www.ancient.eu/Roman_Army/ Erişim:09.04.2020; Encyclopaedia Britannica, "Vegetius" maddesi, <https://www.britannica.com/biography/Vegetius> Erişim.09.04.2020.

³⁴ Sun Tzu, *age*.

³⁵ Vegetius, *age*.

³⁶ R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, çeviren. Kurtuluş Dinçer, 4. Baskı (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010), 93-101.

³⁷ Collingwood, *age*, 124-131

oluşturmuştur.³⁸ Bu tarihsel gelişme askeri tarih çalışmalarında olay anlatımının dışında interdisipliner bakış ihtiyacını güçlendirmiştir.

Batıda özellikle Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan fikirler ve Napolyon ile savaş olgusunun Avrupa'yı saran etkisi, geçmişle siyasal, toplumsal ve askeri anlamdaki kopuş için bir zemin oluşturmuştu.³⁹ Düşünsel temellerini 18. Yüzyılın mirası üzerine oturtan modern tarih anlayışı Hegel'e tarihin sonu dedirten büyük tarihsel dönüşümün yaşandığı bu zamanda ivme kazandı.⁴⁰ 18. Yüzyılda topçu ve istihkam üzerine kurulu askeri mühendishaneler 19. Yüzyılın başında piyade ve süvarilerin yetişeceği harp okulları subayı mühendis olarak tasarlıyordu. Bu belki dönemin pratik ihtiyaçlarına karşılık gelmişti.

Prusya'nın Napolyon karşısındaki yenilgileri askeri reform düşüncesini öne çıkardı. Genelkurmay bünyesinde resmi askeri tarihlerin yazılacağı ilk şubelerin kuruluşu da Prusya'da oldu. Yakın dönem savaşları hızlı bir şekilde ve gerçekler ıskalanmadan yazılmalı ve subaylar bu deneyimlerden faydalanmalıydı. 1816'da Prusya Genelkurmayı bünyesinde açılan Harp Tarihi şubesiyle yakın dönem savaşları incelenmeye başlandı. Bu şube 1824 Askeri tarih şubesi adını aldı. Savaş kadar savaşın hikayesi de fiziki ölçülere uygunluk ölçüsünde incelenmeliydi. Berlin Harp Akademisinde Harp tarihi temel derslerdendi. Yakın geçmişteki harplerin incelenmesiyle geleceğin subaylarına tarih perspektifinden zamanın savaşlarına hazırlık öngörülüyordu. Harp tarihi sadece ders olmaktan çıkıp subaylar okuyabileceği türden eserler külliyatına dönüşecekti. Subay eğitimi bu reformun önde gelen uygulamalarından olacaktı. Tarihi verilerle coğrafyanın imkanları arasında doğan boşluk alan araştırmasıyla test edilebilirdi. İleride Türk subaylarının da yapacağı kurmay gezilerinin temelleri atılmıştı.⁴¹

Prusya askeri okullarında tarih öğretimi uygulamayı öne çıkaran pratik fayda amaçlı bir sistemdi. Tarihi harpleri, bağlamından koparıp güncel ihtiyaçlara göre yeniden kurgulayan bu sisteme karşı Hans Delbrück onu akademik tarihçiliğin gündemine soktu. Modern tarihyazımının kazanımlarını askeri tarih metodunda uyguladı. Askeri tarihin entelektüel birikime katkı yapan ve ufuk açan bir araç olmasından yanaydı. Farklı kitaplar sorgulanarak okunmalıydı. Delbrück'ün görüşleri askeri tarih alanında yeni ufuklar açıyordu. Alman tarihçiler sıklıkla 1806'daki Prusya'yı 1906'daki Alman Reich'la karşılaştırarak ve yüz yıl önceki olaylara dayanan belirli siyasi veya askeri örnekler veriyorlardı. Resmi kaygılarla bazı hataları görmezlikten geliyorlardı. Delbrück'ün sorgulayıcı tarihçiliği, resmi tarih anlayışının askeri alanda kurduğu hegemonyayı zayıflatacaktı. Delbrück, özellikle tarihi savaş metinlerindeki orduların büyüklüğü ve arazideki konuşlanışı konusunda şüpheli bir yaklaşımın içindeydi. Bunun için birinci el kaynaklarla beraber fiziki mekanlar, maddi imkanlar ve edebi kaynakların filolojik incelemesini yaparak eleştiriyi ön plana aldı. Herodot'un Termopylae savaşıyla ilgili verdiği rakamların büyük ölçüde abartıldığını gördü. Delbrück, kendi döneminde askerler arasında pek kabul görmedi.⁴² Kendine özgü bir gelişim

³⁸ Bkz. Geoffrey Parker, *Askeri Devrim-Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, çeviren. Tuncay Zorlu, 2. Baskı (İstanbul: Küre Yayınları, 2014).

³⁹ Collingwood, *age*, 124-158.

⁴⁰ *Age*, 168.

⁴¹ Echevarria II, agm, 574-580; Hikmet Falay, "Yabancı Ülkelerde Resmi Askeri Tarih Çalışmaları", *Askeri Tarih Bülteni* 12, no. 22, (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1987).

⁴² Echevarria II, agm, 586-587.

gösteren popüler eserlerin daha revaçta olduğu Anglo-Sakson dünyasında Prusya etkisi pek fazla görülmedi.

Prusya’da ortaya çıkan resmî, kurumsal tarih yazımı kısa süre sonra Batı ülkelerinin birçoğunda görülecekti. Resmi tarih askeri arşivlerin kurulmasını ve gelişimini hızlandırdı. Askeri arşivler Fransa’da 1637 yılına kadar dayanmaktadır. Fransa’da resmi askeri tarih dizisi Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Büyük Harpte Fransız Ordusu adıyla yayımlandı. İkinci Dünya Savaşı’nda imha olan askeri arşiv 1953 yılında yeniden kuruldu ve askeri tarihle ilgili bir sınıf oluşturuldu, fakat askeri tarih çalışmaları Fransa’da diğer ülkelere nispetle gelişme göstermemiştir. İngiltere’de ki resmi çalışmalar ise daha önce belirtildiği gibi popüler yayınların gölgesinde kalmıştı. Askeri tarih çalışmaları ise onun sömürge tecrübelerini gösteren nitelikteydi. Yirminci yüzyılda resmi çalışmalar biraz daha güçlenecektir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise savaşın sivil yanlarını da dikkate alacak ve üniversitelerle işbirliğine gidilecek bir zemin oluşturuldu.⁴³ İlgilenilen konular yeni askeri tarihe alt yapı oluşturacak niteliktedir.

Subayların bağımsız olarak yazdıkları bir geleneğin olduğu Rusya’da resmî çalışmalar 1836 yılında genelkurmay bünyesinde kurulan tarih bölümüyle başlamıştır. Kırım ve Osmanlı-Rus Harbi üzerine kapsamlı eserler yazılmıştır. Rus-Japon Harbi’de revaçta olan konulardan olmuştur. Sovyet Dönemi ise yeni bir yapılanmayı göstermektedir.⁴⁴

II. Dünya Savaşı, dünya düzenini değiştirdiği gibi askeri anlamda birçok değişikliği getirecek düzenlemelerle sonuçlandı. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin askeri alana yansımaları yoğun görülüyordu. Amerika ordusunun savaşa girişi çok sayıda askerden oluşan orduların sevk ve idaresinin deniz aşırı uzak bölgelere yapılacak harekâtı ve doğacak lojistik problemin çözümü savunma çalışmalarının doğuşunu hazırladı. Nükleer silah teknolojisi ve kullanımı savaş stratejilerinde yeni bir çağ açmıştı. Siyasi karar vericiler ve stratejik planlar bilimsel çalışmalarla savaşa farklı boyutlar getiren bilim adamlarının pozisyonları nükleer çağın ihtiyaçlarına göre şekillendi. Değişim “stratejik çalışmalar” adıyla yeni bir alanın açılmasını sağladı. Klasik stratejistler eski etkisini kaybedecek yeni düzene göre planlama yapılacaktı.⁴⁵

II. Dünya Savaşı’nın büyük insan kitlelerini savaşa sürüklemesi, savaşı asker olarak yaşayacak, cephelede bulunacak ve yarattığı büyük etki altında kalacak birçok sivil akademisyen, entelektüel, uzman ve bilim adamı gerçeğini ortaya çıkardı. Savaş sonrasındaki hayat onların yaşadığı tecrübeyi savaş çalışmalarına aktarması sonucunu doğurdu. Askeri sosyoloji⁴⁶ gibi alanlar doğdu. Askeri tarihin dolaylı olarak ilgilendiği konuların birçoğu bir alt disiplinlerin hakimiyetine girdi. Harp tarihi temelli askeri tarih dışarı itilirken, sosyal bilimlerin kapsam alanındaki birçok konu askeri araştırmalara dâhil olmuştu. Harp tarihi ise askeri yapıların ilgili şubelerinde meslek mensuplarının uğraşısı olarak dar bir alana sıkışmış, kurumsallaşmaya başladığı 19’uncu Yüzyılın başındaki görünümüne bürünmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrasında savaşın doğası kadar kavramsallaştırılması da değişti. Soğuk savaş tabiriyle görünmeyen ama yarattığı gerilimle etkileri fark edilen, devletleri ve toplumları bu gerilimin yarattığı atmosferde yaşamaya zorlayan bir savaş türü ortaya çıkmıştı. Gerilimin patladığı

⁴³ Falay, agm, 8-9.

⁴⁴ Falay, agm, 11-13.

⁴⁵ Yıldız, agm, 3-9.

⁴⁶ Adem Başpınar, “Sosyolojinin Konusu Olarak Ordu ve Asker : Askeri Sosyoloji”, *Sosyoloji Dergisi* 3, no. 24 (2012/1): 279-285.

kriz alanları fiili savaşı küçük alanlara sığdırmıştı.⁴⁷ Savaşa ve silahlanmaya duyulan tepki onun insan güvenliğini tehlikeye sokması güvenlik çalışmalarını doğururken sonraki süreçte popüler hale getirecekti. Gerilla savaşı, bölgesel çatışmalar, terörizmin farklı ideolojik formlar içinde kendini var ederek yükselişi, nükleer silahların çevre ve insan sağlığını tehdidi, güvenlik çalışmalarının önemini artırdı.⁴⁸

Askeri tarih günümüzde, onun imkânlarından yararlanarak daha cazip hale gelen disiplinlere rağmen Amerika ve İngiltere başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin üniversitelerinde enstitü, bölüm ve dersler vasıtasıyla araştırma ve öğretimi sürdürülen bir alan görünümündedir. Popüler tarihin cazip konularından biri olmaya devam eden savaşlar, askeri tarihi büyük bir okur kitlesiyle buluşturacak yazarları doğurmuştur. Medyanın gücü askeri tarihe ilgiyi film, belgesel, dizi gibi türler vasıtasıyla zamanın araçlarıyla desteklemeye devam etmektedir.

TÜRKİYE'DE ASKERİ TARİH

Askeri tarih yazımının dikey görüntüsü genel olarak Batının gelişimi üzerinden izlense de klasik savaşların büyük çoğunluğu bugün İslam coğrafyasına dahil coğrafyalarda yaşanmıştır. Bunları konu edinen geçmişte yazılmış birçok eser bulunmasına rağmen modern araştırmalar bunların değerlendirilmesini destekleyecek nitelikte değildir.⁴⁹ Batıdaki gelişmeleri takip eden modern Türk ordusunda askeri yükseköğretim okullarında harp tarihi ders olarak okutulmuştur. Osmanlı döneminde Harbiye'de okutulan bir askeri tarih kitabı, askeri tarih okutmanın amacının öğrencilerin fikri ve manevi kuvvetlerini yükseltmek ve geliştirmek olduğunu belirtirken dönemin anlayışıyla uyum içerisindedir. Bu ders vasıtasıyla öğrenciler harp sahalarında görülen vakanın incelenmesi ve analiz edilmesiyle harbin gereklerini öğrenebilecektir. Harpte bizzat bulunmamış geleceğin subayları için harp nedir, büyük ordular nasıl toplanır, ne suretle hareket eder, çarpışır ve zafer nasıl kazanılır öğretilecektir.⁵⁰ Esasında bundan yüzyıllar önce Bayramoğlu Ali Ağa da “[...] *derun-ı kitabumda nice nice tedbir u tedarikler tabrir ve bem tasvir olunmuşdur.*” diyerek benzer bir beklentiyi ileri sürüyordu. *Ümmü'l-Gaşa* adlı eserinde kırk yıldan fazla olan tecrübelerini yazdığını, bunları başta padişah olmak üzere tüm devlet erkanının okuması gerektiğini ve okuyanların kırk elli yıllık savaş tecrübesine sahip olacağını iddia etmişti.⁵¹

Bu türden kitapların beklenen faydayı gösterip göstermediği ilgililer üzerindeki etkisi ve muharebe alanına yansımalarıyla test edilebilir. Konumuz dışında olan bu inceleme bize muhatapları anlamında iki farklı dönemi ayırt etmemiz için yeterli nedeni gösteriyor. Bayramoğlu Ali Ağa'nın muhatapları devlet erkânıyken, harp tarihi kitabında muhatap kitlesi Harp okulu öğrencileridir. Ordu ve savaş geleneği olarak kendine özgü kurumlarıyla varlık gösteren Osmanlı imparatorluğunda, askeri tarih bir disipline dönüşmeden önce harp tarihi bir ders olarak modern

⁴⁷ Ali L. Karaosmanoğlu, “Clausewitz ve Savaşın Evrensel Yapısı”, Prof. Dr. Ahmet Şükri Esmer'e Armağan, (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981), 151.

⁴⁸ Bkz. Barry Buzan, Ole Wæver, and Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, (Boulder: Lynne Rienner Pub., 1998); Joseph S. Nye Jr. ve David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çeviren. Renan Akman, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017).

⁴⁹ Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi bibliyografyası iki cilt halinde hazırlanmıştır. Girişinde bu konu genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi I-II*, (İstanbul: IRCICA, 2004).

⁵⁰ *Tarih-i Harb*, (İstanbul: Matbaa-i Harbiye-i Şahane, 1293), 2.

⁵¹ Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gaşa (İnceleme-Çeviri Yazı-Tıpkıbasım)*, hazırlayanlar. Salim Aydın ve Şamil Çan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 41-63.

askeri eğitim sistemiyle oluşan müfredatın onlarca dersinden biriydi.⁵² Askeri tarihle ilişkilendirilebilecek modern eserler ileride bahsedileceğe üzere 19'uncu yüzyılda bazı örneklerle ortaya çıkmış, kurumsal harp tarihi çalışmaları ise birçok ülkede olduğu gibi Birinci Dünya Savaşı yıllarında kurulan Tarih-i Harp Şubesiyle birlikte başlamıştır.⁵³

Türkiye'de askeri tarih yazımı geleneğinin temellerini Osmanlı tarih yazımı oluşturur. Osmanlı tarih yazımı geleneğinin birçok referansları bulunmaktadır, fakat burada 15'inci yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan Türkçe eserler üzerinden bu süreci başlatmak konunun dağılmaması açısından doğru bir tercih olacaktır. "Tevarih-i Al-i Osman, Gazavatname, Zafername, Fetihname, Şehname, Selimname, Süleymanname" gibi adlarla yayımlanan eserler hükümdar etrafında meydana gelen gelişmeler veya özel bir savaş üzerine yazılmış metinlerdir. Bugün de tarihçiler bu eserleri üsluptan kaynaklı bazı problemleri gözeterek tenkitli olarak kullanmaktadır. Bu türün oluşmasında sözlü geleneğin öncü olduğu kabul edilmektedir. Hatta bunlara "Battalname, Danişmendname, Saltukname gibi destan türünün ürünleri de eklenebilir çağdaş tarihçiler geleneksel tarihleri ve destanları belirli bir metodoloji çerçevesinde kullanmaktadır.⁵⁴ İslam dairesine girdiğinde Arap ve İran edebiyatının Türklerle karşılaşmasıyla oluşan bu geleneğin askeri tarih açısından kaynakların azlığı dikkate alındığında kayda değer bir miras bıraktığı söylenebilir. Özellikle destanlarda tarihi kişi ve coğrafyanın gerçeklikle ilişkisi ölçülebilirken olayların akışı olağanüstü insan tipiyle aktarılır. Bu eserlerin asker toplulukları içerisinde moral motivasyon bakımından işlevi ve tarihe dair kolektif bilinci oluşturması açısından önemi bilinmektedir.

Gazi anlatıları zamanla daha büyük kahraman tipi etrafında şekillenmiştir. Özellikle destan kahramanlarının Hz. Peygamber ile kurulan şecere bağlantısı gaza döneminin dinsel pratiklerine katkı sağlamıştır. 15'inci yüzyılda ortaya çıkan tarihler Osmanlı erken dönemi savaşlarını aydınlatacak bilgiler verirken 16'ncı yüzyıl tarihçilik anlamında daha nitelikli eserlere doğru gidişin habercisi olmuştur. Bu yüzyılda edebi alandaki gelişmeler tarihle ilişkili nesir sayısını da artırmıştır. 16'ncı yüzyılın büyük bir kısmı Doğu ve Batı savaşlarının zaferlerle sonuçlandığı, kara savaşları gibi deniz savaşlarında başarılı örneklerin çıktığı bir zamandır. Mesela Farsça *Gazavat-ı Sultan Selim*, Yavuz'un Mısır Seferi üzerine yazılmıştır. Onun kullandığı menzilleri, seferin sebep ve safhalarını anlatan eserin yazarı Kebîr b. Üveys Kadızâde sefere bizzat katılmıştır. *Selimşabnamesi'*ni yazarı İdrisî Bitlisi, Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerine katılmış, ayrıca Mısır seferine ilişkin olarak Mavereünnehr bölgesindeki hanlara *Fetihname* yazmıştır. Yine mahalli Kürt beylerinden Şükr-i Bitlisi'de bir *Selimname* yazmış bizzat katıldığı savaşların nedenleri, safhaları ve menziller hakkında bilgi vermiştir. Sücüdî Çelebinin yazdığı *Selimname*'de Çaldıran Savaşı öncesi askere dağıtılan silah ve teçhizatla ilgili önemli bilgiler verilmektedir.⁵⁵

Süleymanname de bu anlamda türünün önemli örneklerindedir. 16'ncı yüzyılın önemli askeri tarihçi nitelendirmesine uygun isimlerinin başında Matrakçı Nasuh gelmektedir. *Beyan-ı Menazîl-i Sefer-i Irakkeyn* adlı eserinde, Anadolu'dan geçerek İran'a giden yollar hakkında verdiği bilgiler ve

⁵² Dersler konusunda bkz. Cemal Can Tarımcıoğlu, *Geç Osmanlı Harp Fenni ve Harp Tarihi (Kırım Harbi, 93 Harbi, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi) Literatürü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014).

⁵³ Hasan Kendirci ve İbrahim Halil Kendirci, "Askeri ve Siyasi Tarih Araştırmaları İçin Önemli Bir Belge Merkezi: ATASE Arşivi Kuruluşu, Yayınları", *Turkish Studies* 10, no. 1 (Winter 2015): 343.

⁵⁴ Özcan, *age*, 27-68.

⁵⁵ Ahmet Uğur, "Selimname" *TDVİA*, Cilt 36, 2009, 440-441; Kadızâde'nin eseri için bkz. Esra Yördem, *Kadızâde'nin Gazavat-ı Sultan Selim Han Adlı Eseri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018); Şükr-i Bitlisi için bkz. Şükr-i Bitlisi, *Selim-name*, hazırlayan. Mustafa Argunşah (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997); İdris-i Bitlisi'nin *Selimnamesi* için bkz. *Selim Şab-Name*, çeviren. Hicabi Kurlangç (Ankara: Hece Yayınları, 2016).

ihativa ettiği kroki tarzındaki haritalarla coğrafi bakımdan da çok önemlidir. Eserde şehirler, kasabalar, kaleler, köyler, harabeler, durak yerleri, hanlar, derbentler, dağlar, geçitler, önemli akarsular, köprüler, çöller, stepler ve bahçelerin adlarını ve resimleri verilmiştir. İrâkeyn Seferi'nin sebepleri ve ordunun hareketiyle başlayan eser, Doğu Anadolu ve Tebriz'e kadar uzanan bölgede bulunan bölgeyi kapsamaktadır. Nasuh'un benzer başka eserleri de bulunmaktadır. Kendisi de bir silahşor olmasından dolayı okçuluk, kılıç, kalkan, topuz ve at talimiyle ilgili bilgilerin verildiği *Tuhfetü'l-gużat* adlı eserin konumuz açısından ayrıca önemi vardır.⁵⁶ Celalzade Mustafa'nın *Tabakätü'l-memâlik* ve *Derecatü'l-Mesalik* adıyla yazılan eserinde Kanuni dönemi seferleri görünmektedir.⁵⁷

15'inci yüzyılda ilk örnekleri görünmeye başlayan saray merkezli tarih yazımı 16. Yüzyılda İslam, İran tarihyazımı geleneğinin etkisiyle dikkat çeken hareketlilik kazanmıştır. Yukarıda bahsi geçen *Selimname*, *Süleymanname*, türü eserlerin yanı sıra 16. Yüzyıldan 17. Yüzyıla uzanan süreçte ordunun durumunu da içeren *siyasetname* türü eserler askeri sistem hakkında bilgi vermektedir. Bunların arasında Lütfi Paşa, Hasan Kâfi, Koçi Bey, Gelibolulu Ali, Kâtip Çelebi gibi isimlerin yazdığı eserler askeri tarih açısından kullanılabilir niteliğe sahiptir.⁵⁸ Osmanlı devletinde modernleşme dönemine kadar talimname türü talimname türü eserlere pek rastlanılmaz. Asker hatıratı konusunda da sıkıntı bulunmaktadır. Daha doğrusu Batıdaki örnekleriyle kıyasladığımızda bu tespit doğrudur.

Erken dönem savaşlarını anlatan birçok yazar savaşın içinde bulunmuştur. Sıra dışı bir yazar olarak görülen Kâtip Çelebi bunlardan biridir. *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar* adlı eseriyle denizcilik tarihinin az rastlanılan örneklerinden birini vermiştir.⁵⁹ Ayrıca devlet düzenindeki bozulmayla ilgili yazdığı raporla sistemi bütün olarak görebilen nadir şahsiyetlerdendir.⁶⁰ Seyyah kimliği muhteva üzerinden değerlendirilmeyince Evliya Çelebi'nin askeri tarih açısından kıymetlendirilecek şahitliği fark edilmeyebilir. Çelebi, uzun süren yolculuklarında şahit olduğu sefer ve muharebelerle ilgili birçok bilgi vermiştir. *Fetihname* gibi propaganda nitelikli eserlerin yanı sıra birçok örneği olan Gazavatnameler fetihlerin azalmasıyla doğru orantılı olarak azalmıştır. *Zafername* adlı örnekler sonraki yüzyıllarda da rastlanılacaktır. Eserlerin sayıca ve yaygınlık olarak azlığı konusunda azlığında bahsi geçen dönemlerde matbaanın olmaması dikkate alınmalıdır. Bu süreçte okur kitlesi sınırlıdır. Eser türlerinin çeşitliliği ve niteliği birazda okur kitlesinin yoğunluğu ve ihtiyaçla doğru orantılı olarak gelişmiştir. Yazma türünden eserlerin etki alanını matbaa üretimiyle erken dönemde tanışan Batıyla kıyaslamak mümkün değildir. Askeri teknoloji ve teşkilatlanma açısından gelenekselliğin uzun sürdüğü bir yapı için yeni ve farklı olanın pratikte de faydası olmayacağından bilgi türü olarak ihtiyaç da olmamıştır. Düşünsel ve uygulama olarak mühendisliğin açtığı çığırı yakalamayan Osmanlı ordusunda yazılı metinlerin 19'uncu yüzyıla kadar gerçek bir karşılığı da olmamıştır. Dolayısıyla bugün Osmanlı ordusunun geleneksel dönemine ait özellikle, teorik bilgi içeren kaynaklar yetersiz kalmıştır.

⁵⁶ *İslam Ansiklopedisi*, "Matrakçı Nasuh" maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/matrakci-nasuh> Erişim: 10.04.2020; Hüseyin Gazi Yurdaydın, *Matrakçı Nasuh*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963); Hüseyin Gazi Yurdaydın, *Beşer-i Menazil-i Sefer-i İrakeyn*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976).

⁵⁷ *İslam Ansiklopedisi*, "Tabakätü'l-memâlik" maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tabakatul-memalik> Erişim: 05.04.2020.

⁵⁸ Bu yazarların görüşleri için bkz. Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2013).

⁵⁹ Katip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar*, hazırlayan. İdris Bostan (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018).

⁶⁰ Rapor için bkz. Katip Çelebi, *Düsturu'l-Amel li İslahi'l-Halel*, hazırlayan. Ensar Köse (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016).

18'inci yüzyılda Prusya'da ilk örnekleri görünmeye başlayan topçuluğun öne çıktığı subay eğitimi yüzyılın sonunda Mühendishane-i Berri Hümayun, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun gibi okullarda kurumsal niteliğini yerleştirmiştir. 1834'de kurulan Mekteb-i Harbiye ise çağdaş örneklerin taklidiyle oluşturulmuştur. Bu okulların kitap ihtiyaçları Fransızca ve Almanca'dan tercümelemlerle karşılanmıştır.⁶¹ Modern subay yetiştirilmesi için gerekli müfredatlar zamanında örnek alınan ülkelerin sistemine uygun hale getirilmiştir. Askeri tarih de tercüme kitaplar üzerinden verilmiştir. Almanların Napolyon karşısındaki yenilgileri sonrasında ortaya çıkan reform arayışına benzer bir şekilde Osmanlı ordusunun 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde uğranılan yenilgi ve Plevne Savunması gibi taktik zaferler bazı asker ve sivil yazarları bu konuda yazmaya teşvik etmiştir. 1897 Osmanlı-Yunan Harbi popüler eserlerin ortaya çıktığı propaganda amaçlı yazımı artırmıştır. Bu esasında o yıllarda tarihçiliğin durumunu da göstermektedir. Yerli eserlerin hala geleneğin izlerini taşımaya devam ettiği görülmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanına kadarki süreçte açık bir yasak görünmese de asker ve sivil entelektüellerin tercüme ve teknik konular dışında askeri eser yazmasına hoş bakılmamıştır. Fakat uluslararası eğitim, yurtdışı görevler askerleri yabancı dergi ve kitaplarla buluşturmuş, bunların etkisiyle askeri tarihe karşı merak uyanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan özgürlük ortamı basın yayın alanında adeta patlamayı andıran bir görüntü arz etmiştir. Bu süreçte askeri tarih yayınları, müfredat ve ders kitaplarında değişikliğe gidilmiştir. Balkan Savaşları kamuoyunda paylaşımında olduğu ve sonraki yıllara da yansıyan tartışmaları içeren yayınlar ele alınmıştır. Modern askeri tarih araştırmalarına kurumsal nitelik kazandıran harp tarihi şubelerine daha önce bahsedilen örnek Prusya olmuştur. Birçok ülkede kurulan bu birimin Türkiye'de kuruluşu 1916'da Çanakkale Zaferi'nin ardından gelmiştir, fakat öncelikle ders olarak okutulmaya tercüme kitaplar vasıtasıyla başlanan Harp tarihi alanında 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra tercüme ve telif türünden eserler çıkmaya başlamış olsa da Harp Tarihi şubesi kurulana kadar sistematik bir yayın politikası olmamıştır. Harp tarihi şubesinin ilk faaliyetleri arasında Birinci Dünya Savaşı'nın yazımı bulunmaktadır. Savaşın gidişatı şubenin çalışmasını zayıflatmış ancak Mütareke döneminde yeni bir adım atılmış, Cumhuriyet ilanı sonrasında Genelkurmay'a bağlı harp tarihi şubesi yeniden canlandırıldı. Genelkurmay Başkanı Fevzi çakmak bizzat gazilerden belgeler ve gözlemleri üzerinden yakın savaşları yazmasını istemiştir. Yazılanlar *Askeri Mecmua*'ya ek olarak verildi. Görülen ilgi üzerine eski savaşlarda yazıldı. Harp Tarihi şubesinin kitap yayın faaliyetleri II. Dünya Savaşı sonrasında sekteye uğradı.⁶² Nükleer savaş öncesi tecrübenin anlamını yitirdiği düşüncesi hâkim oldu. Amerika ile kurulan ittifak ilişkisi oradan tercüme edilen talimname kitaplarının sayısını artırdı.

Askeri tarihin teşkilat halinde ortaya çıkışı Birinci Dünya Savaşı içerisindeki ki, bu dönem Osmanlı Devleti'nin Almanya ile işbirliği yaptığı döneme rastlar. 1916 tarihinde İstanbul'da genelkurmay bünyesinde "Tarih-i Harp" adıyla kurulan tarih şubesi askeri tarihle ilgili belgelerin toplanarak arşiv oluşturulmasıyla faaliyetlerine başlamıştır. 1917'de "Harp Cerideleri ile Vesaik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Talimat" çıkarılmış ve askeri tarih çalışmaları bu yönetmelikle desteklenmiştir. Savaşın gidişatı nedeniyle çalışmaları zayıf giden şube Milli Mücadele yıllarında yeniden düzenlenmiştir. Farklı zamanlarda yapılan düzenlemelerle 1926 yılında "Harp Tarihi

⁶¹ Bkz. Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi 1776-1826*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1995).

⁶² Harp Tarihi Şubesi'nin öncesi ve sonrası gelişmeleri ve yayın faaliyetleri için bkz. Kendirci-Aytar, agm.; Levent Ünalp, "Türk Harp Tarihi Yazıcılığına ve Askeri Tarih-Harp Tarihi Konularına İlişkin Bir Değerlendirme", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 40, (Kış-2018): 64-80.

Dairesi” 1944 yılında "Harp Tarihi ve Coğrafya Encümeni", 1951'de tekrar "Harp Tarihi Dairesi" adını almıştır. Bugün bulunduğu yere 1956'da taşınmış, 1978 yılında "Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'na dönüştürülmüştür. 2011'de "Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı" adını almıştır.⁶³ Çok sayıda dergi ve kitap yayımlayan kurumun arşivi günümüzde Cumhurbaşkanlığı Arşiv Başkanlığı'na devredilmiştir.

Soğuk savaşın yarattığı ideolojik kamplaşmanın süper güçleri arasındaki gerilim nedeniyle askerlerin hatıra, günlük ve eleştirel kitap yazmalarının önü kesildi. Aynı dönemde Batı'da askeri tarih kapsam alanını genişleterek akademik kurumların dikkatini çekerken Türkiye'de mevcut durum geriye gitmeye başladı. Fahri Belen'in I. Dünya Savaşı'nı yazma işini üzerine alması ve 27 Mayıs Darbesi'nde emekli edilen subayların bir kısmına Harp Tarihi Dairesi'nde görev verilmesiyle bu şubede yeni bir hareket başladı. Yakın zamana kadar askeri tarih genelkurmayın ilgili şubesinde emekli subaylara, sivil alanda da popüler yazarlara bırakılmıştı. Askeri konular gazete ve dergiler vasıtasıyla işlenmiştir. Özellikle tefrika şeklinde gazete ve dergilerde hatırat yayıncılığı yapılmış, İkinci Dünya Savaşı öncesinde gazetelerde harbe hazırlık ve askerlik konusunda birçok yazı kaleme alınmıştır. 1950'de birdenbire başlayan yayın patlaması birçok hatıratı ortaya çıkarmıştır. Askeri tarihle ilgili konular sivil alanda popüler tarihçilerin biyografi, hatırat, röportaj ve kahraman odaklı yayınlarıyla yer almıştır. Hatıra yayını geleneği son yıllarda artmış, yüksek rütbeli komutanların dışında düşük rütbeli askerleri de içine alacak şekilde genişlemiştir. Birçok hatıratın farklı nedenlerle yayımlanmadığı düşünülmektedir. Sivil yayınların büyük bir kısmı da asker siyaset ilişkisi ve askeri darbeleri konu edinmişlerdir. Milli Mücadele incelemeleri bütün şehirleri kapsayacak tezlerle desteklenmiş, fakat bunlar sivil alanda yapılan resmi askeri tarih çalışmalarının farklı bir boyutunu oluşturmuş gibi görünen yayınlardan oluşmuştur. Osmanlı askeri tarihinin konuları ise genel tarih çalışmaları içinde veya askeri tarih metodolojisi dışında yapılmıştır. Günümüzde askeri tarihe artan ilgi askeri tarihin ayrı bir disiplin veya alt disiplin olma girişimi, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Çanakkale Zaferi, Milli Mücadele gibi dönemlerin yüzüncü yıldönümlerinin gelmesi gibi nedenlerden dolayı yükselişe geçmiştir. Buna Savunma Üniversitesi'nin kuruluşu ve askeri okulların yeniden yapılanması da katkı sağlamıştır. Üniversitelerde tarih bölümlerinin artışı, interdisipliner yaklaşımın yaygınlığı, yayıncılıktaki gelişmeler, televizyon programları ayrıca askeri tarihe ilgiyi artıran nedenler arasında sayılabilir. Bu durum aşağıda bahsedileceği üzere muhatap kitlesini de nicelik ve nitelik yönünden artırmıştır.

Askeri Tarihin Muhatap Kitlesi

Dünyanın hemen hemen her yerinde savaşların tarihi ulusal tarihlerin içinde ağırlıklı olarak zafere odaklanarak yer almıştır. Ulusal tarih bilincinin oluşmasını besleyen pratikler, kamusal alanda

⁶³ “1916'dan günümüze Genelkurmay ATASE Başkanlığınca; Askerî Mecmua (1926-1948), Ordu Dergisi (1948-1961), Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (1952-1973), Silahlı Kuvvetler Dergisi (1919-), Harp Tarihi Belgeleri Dergisi (1973-1978), Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (1978-2004), Askerî Tarih Bülteni (1976-2002), Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (2003-), Kahramanlık Menkıbeleri Dergisi (1969), Savaş Menkıbeleri Dergisi (1973-1974), Atatürk Haftası Armağanı (1974-), Güncel Konular (1980-1989), Stratejik Etütler Bülteni (1967), Stratejik Etütler Dairesi Bülteni (1967-2001), Stratejik Araştırmalar ve Etüt Bülteni (2001), Stratejik Araştırmalar Dergisi (2003-) adıyla süreli yayınlar yapılmıştır. Kuruluşundan bugüne ATASE Başkanlığı tarafından Türk askeri tarihine ışık tutacak 600'den fazla kitap, kitapçık, broşür ve katalog yayımlanmıştır. Bu yayınlar; “Atatürk Serisi, Osmanlılar Dönemi, Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Serisi, Balkan Harbi Serisi, Çanakkale Harbi Serisi, Birinci Dünya Harbi Serisi, Türk İstiklal Harbi Serisi, İkinci Dünya Harbi Serisi, Devletler Arası İlişkiler Serisi, Türk-Ermeni İlişkileri Serisi, Muhtelif Konularda Bildiriler, Muhtelif Konularda Broşürler, Strateji, Diğer Konular” olmak üzere 13 konu başlığı altında sınıflandırılmıştır. Ünalp, agm, 72; Ayrıca yayınlar için bkz. Hamit Pehlivanlı, “Son Dönem Tarih Araştırmalarında Askerî Gazete ve Süreli Yayınların Yeri” *ATAM* 21, no. 61 (Mart 2005): 243-258; Mehmet Ali Karaman, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Askerî Matbuatı ve Siyasi Hayattaki Rolü*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017).

yıldönümü, anma, bayram şeklinde görünümüleriyle hafızalarda tarihi canlı tutarken ilgili yayınlarda bu canlılığa katkıda bulunurlar. Anıtlar, müzeler, savaş alanları, şehitlikler ve törenler, bu bilinci destekleyecek unsurlardır. Savaştan uzaklaştıkça sempatik düzeyde toplumsallaşan tarihi savaşı, hafıza mekanlarında anma, ziyaret, tören olarak algılayanların dışında öğrenme arzusu olan okur kitlesi bulunmaktadır. Bunlar askeri tarihe hobi, entelektüel ve mesleki gerekçelerle ilgi duyan örneklerdir ve askeri tarih metinlerinin başlıca tüketicisi durumundadırlar. Mesela, bunların büyük çoğunluğu boş zamanı değerlendirmek, merakı gidermek ve hobi olarak askeri tarihle ilgilenenlerdir. Daha çok popüler eserleri tercih eden bu türün talebi genellikle edebi üslubu belirgin, renkli kapak ve görselle süslenmiş, basit, anlaşılır dil kullanan popüler yazarlar tarafından karşılanmaktadır.

Popüler yazarlar, eserlerini çoğunlukla akademik eserler, anılar gibi ikincil kaynaklara dayandırır. Aktüel gelişmeleri, yıldönümlerini ve anma dönemlerini dikkate alarak kaleme alırlar. Popüler kitapların tarihi gerçeklerle örtüşen şekilde yazılabilmesi akademik eserlerin nitelik ve niceliğine bağlıdır. Aksi takdirde popüler tarihçiler kaynak eser kullanmadıklarından veya kullansalar da yeterince tenkit edemediklerinden, doğan boşluğu kendi muhayyileleri ve dünya görüşlerine uygun şekilde doldurmaya çalışırlar.⁶⁴ Yani tarih araştırması adı altında bir şekilde tarihe dair tarihi roman gibi edebi eserler ortaya çıkacaktır. Tarihi romanların tarihi bilgi ve bilincin oluşmasında yaygın bir etkisi vardır. Bu etki özellikle geçmişe dair kanaatlerin üretiminde kendini gösterir. Dönemin modası, yaklaşan yıldönümleri, aktüel gelişmeler gibi etkenler okuyucu isteklerini etkilediğinden, popüler yazarlar bu taleplere göre yayın hazırlarlar. Maddi getirisi ve daha fazla okura ulaşma isteği bazı akademik tarihçileri de popüler kitaplar yazmaya itmiştir. Basılı metinlerin yerini medyanın yükselişiyle birlikte film, dizi film, belgesel, televizyon programı ve dijital çağda internet ile sunulan imkanlar almıştır.

Popüler tarihçileri ve ürünlerini önemsiz görmek ve önyargıyla bakmak onların askeri tarihe duyulan ilginin baş aktörleri olduğu gerçeğini görmezlikten. Birçok askeri tarihçinin popüler tarih kitaplarının etkisiyle alana dâhil olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Popüler tarih okuru ve meraklılarına dâhil edebileceğimiz arasında bulunan askeri malzeme koleksiyoncuları, savaş oyunu hobisi olanlar ve canlandırmacılar (*reenactors*) ise askeri tarihe ilginin aktörleri arasındadırlar. Batıda bu gruba dahil edilebilecek insan sayısı oldukça fazladır.

Askeri tarihe duyulan ilgi de profesyonel askerler ön sıralarda yer alırlar. Askeri tarihin savaşı referansla doğuşu ve uzun süre savaşı alanının hâkimiyet alanında kabul görmesini ilgiyi artıran nedenler olarak görebiliriz. Rütbeli askerler için mesleklerini daha iyi öğrenmek için ve uygulamaya dönük faydaları görülmektedir. Askeri tarih öğreniminin kurumsal nitelik kazanmadan öncesinde de benzer bir işlevi vardı. Daha sonra öğretim askeri okullar ve harp tarihi şubelerinde devam etmiş askeri tarih öğrenimi mesleki bir mecburiyet olarak görülmüştür. Özellikle askeri okullarda subay adaylarının askeri ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendirilmesinde askeri tarih işlevsel olmuştur. Askerler aldıkları eğitim ve askerliğin tabiatı gereği uygulamaya dönük, mevcut sorunları anlama ve çözme konusunda işe yarayacak, kısa ve yoğun bilgi arayışı içinde olmuşlardır. Kurum içi yayınlarda akademik tenkit ve kontrolün eksikliği nitelikli eser oranını azaltmıştır.

⁶⁴ Bu konuda bkz. Ahmet Özcan, "Kutü'l-Amâre Zaferini Tarihe Yazmak: Kutü'l-Amâre Hakkında Yazılmış Türkçe Metinler Üzerine Bir Deneme", *Kutü'l-Amâre 1916*, hazırlayanlar. Mehmet Yaşar Ertaş ve Hacer Kılıçaslan (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 161-172.

Akademik tarihçilerin son yıllarda konu bulma konusunda sıkıntı çekmeyecek kadar çeşitlenen gelişimi, onları askeri tarih alanına da sokmuştur. Özellikle Türkiye’de klasik çağ ayırımına rağmen akademik tarihçiliğin alt dallara doğru genişleyen ve derinleşen tarihyazımı süreci başlamıştır. Askeri tarih kavramı bu süreçte farkını lisansüstü taleplerde göstermektedir. Uzmanlık alanı askeri tarih olan veya askeri tarihten farklı şekilde istifade etmek isteyen akademisyenler bu tür bilginin hem üreticisi hem de tüketicisi durumundadırlar.

SONUÇ

Giriş kısmında belirttiğimiz üzere bu makale bir deneme niteliğindedir ve tarih yazımının gelişimini etkileyen unsurlar birbiriyle bağlantılı olarak bir bütün olarak görülmüştür. Ele aldığımız süreç genel hatlarıyla değerlendirilmiş, sınırlı sayıda örnek verilmiştir. Yaptığımız araştırma, olguları yeniden inşa edebilmemizi sağlayacak verilerin yeterince ve bütünlük içerisinde kullanılmadıklarını göstermektedir. Genel değerlendirme türünden birçok metine rastlanılmıştır. Bu değerlendirmelerin ele aldıkları konu ve bağlamını yeterince hesaba katmamaları araştırmaları zorlaştıran, verileri tekrar tekrar gözden geçirmek gibi bir işçilik ihtiyacını doğurmaktadır. Görünen o ki Türkiye’de ki gelişmeler kuruluş, açılış gibi konularda Batı ile paralel yürümüştür, fakat nicelik ve niteliği gösteren gelişme konusunda aynı durum söz konusu olmamıştır. Bunun nedenleri ayrı bir problem olarak durmaktadır. Mesela genel harp tarihi üzerine eserler askeri okullarda okutulmaya başlayalı yaklaşık iki yüz yıl olmasına rağmen neden tercümeden telife geçildiğini gösterecek kayda değer eserler ortaya çıkmadı. Tarihi zaferler üzerinden yazmaya ve okumaya meyyal tarih yazımı geleneğinin olduğu bir ülkede neden “Kutü’l-amare Zaferi Unutulan Zafer” adıyla hatırlanmak zorunda kalındı. Neden büyük harbin ve Milli Mücadelenin aktörleri hatıraların veya savaşa dair yazılarını kendileri yayımlamak zorunda kaldılar veya hiç yayımlayamadılar. Geleneksel formlarda yazılmış eserler neden modern askeri tarih metodolojisiyle incelemeye tabi tutulmadılar. Masaldan dahi görünmeyen gerçekliği görecektir metotların geliştirildiği bir dönemde neden bir Zafername, Gazavatname veya destandan askeri tarihe malzeme olabilecek, edebi okuma dışında veri çıkarılmadı. Neden tecrübesini bilimsel bir formülasyonla gelecek nesillere pratik faydalar ve entelektüel birikim sağlayacak ve bunu pazarlayacak yerde olayları aktarmakla yetinen metinler ortaya çıktı. Neden diyerek başlanacak bir çok soruya cevap alınacak bir durum görünüyor. Sonuç olarak Türkiye’deki askeri tarih çalışmaları bugüne kadar oluşan külliyatın dahi kayda değer bir değerlendirilmeye tabi tutulmadığı alanda kendi “yeni askeri tarih” paradigmasını kendi mecrası üzerinden oluşturmak durumundadır. Az sayıda aktörün öncülüğü ve zorluklara rağmen yeni askeri tarih oluşturma çabasının başarılı sonuçlar doğuracağına işaretleri görünüyor. Askeri tarih çalışmaları popüler tarih endüstrisinin provoke edici gücünden yararlanıp buna göre ürün yetiştirmek yerine kendi entelektüel ve bilimsel sınırları için güvenli bir şekilde hareket etmeye ihtiyaç duyuyor.

KAYNAKÇA

- Acar, Suphi. *Harp Tarihi*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1953.
- Akgül, Öner. “Bilimsel Yöntemlerle Savaşın Nedenlerini Açıklama Yolu Olarak Savaş Çalışmaları Disiplini”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 12, no. 23 (2016): 1-34.
- Aktar, Yücel. “Askeri Tarihin Tanımı ve Metodolojisi”, *Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Barnes, Harry Elmer. *A History of Historical Writing*. Second Revised Edition. Newyork: Dover Publications, 1962.
- Buzan, Barry, Wæver, Ole and de Wilde Jaap. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Pub., 1998.
- Başpınar, Adem. Sosyolojinin Konusu Olarak Ordu ve Asker: Askeri Sosyoloji, *Sosyoloji Dergisi* 3, no. 24 (2012/1): 279-285.
- Bayramoğlu Ali Ağa. *Ümmü'l-Gazâ (İnceleme-Çeviri Yazı-Tıpkıbasım)*, hazırlayanlar. Salim Aydüz ve Şamil Çan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Beydilli, Kemal. *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mübendishane Matbaası ve Kütüphanesi 1776-1826*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1995.
- Bıçak, Ayhan. *Tarih Düşüncesinin Oluşumu*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004.
- Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Breisach, Ernst. *Tarih Yazımı*, çeviren. Hülya Kocaoluk. 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Burke, Peter. *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çeviren. Mete Tunçay. 6. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Citino, Robert M. “Military Histories Old and New: A Reintroduction”, *The American Historical Review* 112, no. 4 (Oct., 2007): 1070-1071.
- Collingwood, Robin George. *Tarih Tasarımı*, çeviren. Kurtuluş Dinçer. 4. Baskı. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010.
- Darnton, Robert. *Büyük Kedi Katliamı*, çeviren. Mustafa Yılmaz. 2. Baskı. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Echevarria II, Antulio J. “Heroic History and Vicarious War: Nineteenth-Century German Military History Writing”, *The Historian* 59, no. 3 (Spring 1997): 573-589.
- Elban, Mehmet. “Tarih Düşüncesinde ve Eğitiminde Kahramanlar/Büyük Adamların Rolü”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11, no. 22 (2018).
- Ergüder, Orhan. *Harp Tarihi*, Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1959.
- Falay, Hikmet. “Yabancı Ülkelerde Resmi Askeri Tarih Çalışmaları”, *Askeri Tarih Bülteni* 12, no. 22, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları: 1987.
- Flavius Vegetius Renuat. *Roma Savaş Sanatı*, çeviren. Samet Özgüler. 3. Baskı. İstanbul: Kronik Kitap, 2020.
- İdris-i Bitlisî. Selim Şah-Name, çeviren. Hicabi Kırılancı. Ankara: Hece Yayınları, 2016.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi I-II*. İstanbul: IRCICA, 2004.

- Kabramanlık Menkıbeleri*. İstanbul: Kara Kuvvetleri Yayınları, 1954.
- Karaman, Mehmet Ali. II. *Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Askeri Matbuatı ve Siyasi Hayattaki Rolü*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017.
- Karaosmanoğlu, Ali L. “Clausewitz ve Savaşın Evrensel Yapısı”, Prof. Dr. *Abmet Şükri Esmer’e Armağan*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981.
- Katip Çelebi. *Düsturu’l-Amel li Islabi’l-Halel*, hazırlayan. Ensar Köse. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016.
- Katip Çelebi. *Tuhfetü’l-Kibar fi-Esfari’l-Bihar*, hazırlayan. İdris Bostan. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018.
- Keegan, John. *Savaş Sanatı Tarihi*, çeviren. Fusun Doruker. İstanbul: Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, 1995.
- Kendirci, Hasan ve Kendirci, İbrahim Halil. “Askeri ve Siyasi Tarih Araştırmaları İçin Önemli Bir Belge Merkezi: ATASE Arşivi Kuruluşu, Yayınları”, *Turkish Studies* 10, no. 1 (Winter 2015).
- Koroğlu, Erol. *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Momigliano, Arnaldo. *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, çeviren. Güneş Ayas. İstanbul: İthaki Yayınları, 2011.
- Munslow, Alun. *Tarihin Yapısökümü*, çeviren. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Neilberg, Michael S. *Dünya Tarihinde Savaş*, çeviren. Mehmet Tanju Akad. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Nye, Joseph S. Jr. ve Welch, David A. *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çeviren. Renan Akman. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Liddell Hart, Basil H. *Strateji-Dolaylı Tutum*, çeviren. Cemal Enginsoy. 2. Baskı. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2002.
- Öz, Mehmet. *Kanun-ı Kadimin Peşinde*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.
- Özcan, Ahmet. “Kütü’l-Amâre Zaferini Tarihe Yazmak: Kütü’l-Amâre Hakkında Yazılmış Türkçe Metinler Üzerine Bir Deneme”, *Kütü’l-Amâre 1916*, hazırlayanlar. Mehmet Yaşar Ertaş ve Hacer Kılıçaslan. İstanbul: Kronik Kitap, 2017, 161-172.
- Özcan, Ahmet. *Türkiye’de Popüler Tarihçilik (1908-1960)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Özünel Ölçer, Evrim. “Kırkyama Kahramanlar: Tarihi Çizgi Romanlarda Gelenek İcadı ve İmhası”, *Milli Folklor* 24, no. 95 2012: 171-183.
- Parker, Geoffrey. *Askeri Devrim-Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, çeviren. Tuncay Zorlu. 2. Baskı. İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Pehlivanlı, Hamit. “Son Dönem Tarih Araştırmalarında Askeri Gazete ve Süreli Yayınların Yeri”, *ATAM* 21, no. 61 (Mart 2005): 243-258.
- Pekşen, Hasan Deniz ve Güneşlioğlu, Murat. “Tukidides”. İçinde *Savaş Kuramları*, ed. Erhan Büyükkakıncı, 35-53. Ankara: Adres Yayınları, 2015.
- Raglan, Lord, “Geleneksel Kahraman”, çeviren. Metin Ekici, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*, hazırlayanlar. Metin Ekici, M.Öcal Oğuz, Nebi Özdemir ve Gülin Ögüt Eker, 277-303. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2003.
- Sarıgöllü, Ayşe. *Roma Edebiyatında Tarih*. Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971.

- Savaş Menkıbeleri Dergisi, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yiğitlikler Serisi, No:2.* Ankara: Gnkur. Basımevi, 1973.
- Southgate, Beverley. *Tarih: Ne ve Neden*, çeviren. Çağdaş Dizdar. Ankara: Phonix Yayınevi, 2012.
- Sona, Fatih. *Osmanlı Şairlerinin Dilinde Fetihler-Zaferler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019.
- Sun Tzu. *Savaş Sanatı*, çeviren. Pulat Utkan ve Giray Fidan. 16. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.
- Szerb, Antal. *Dünya Yazın Tarihi*, çeviren. Vural Yıldırım. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2008.
- Şükri-i Bitlisi. *Selim-name*, hazırlayan. Mustafa Argunşah. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Tağmaç, Memduh. *Harp Tarihi Notları*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1953.
- Tarımcıoğlu, Cemal Can. *Geç Osmanlı Harp Fenni ve Harp Tarihi (Kırım Harbi, 93 Harbi, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi) Literatürü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014.
- Tarih-i Harb*. İstanbul: Matbaa-i Harbiye-i Şahane, 1293.
- Thukydides. *Peloponnesos Savaşları*, çeviren. Furkan Akderin. İstanbul: Belge Yayınları, 2019.
- Tonguç, Sencer. *Epikten Romansa*. 3. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988.
- Turan, Şerafettin. "Askeri Tarih'in 'Tarih' İçindeki Yeri". İçinde *Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, 11-25. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Uğur, Ahmet. "Selimname", *TDVİA*, Cilt 36, 2009: 440-441.
- Ünalp, Levent. "Türk Harp Tarihi Yazıcılığına ve Askeri Tarih-Harp Tarihi Konularına İlişkin Bir Değerlendirme", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 40 (Kış 2018): 64-80.
- V. Diakov ve S. Kovalev. *İlkçağ Tarihi I- (Orta Doğu, Uzak Doğu, Eski Yunan)*, çeviren. Özdemir İnce. İstanbul: Yordam Kitap, 2008.
- Yıldız, Gültekin. "Bütüncül, Karşılaştırmalı ve Felsefi Bir Askeri Tarihe Doğru: Türkiye'de Askeri Tarih Araştırması ve Öğretiminin Geleceği Üzerine". İçinde *Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, ed. Cevat Akşin ve Gültekin Yıldız, 5-6. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Yördem, Esra. *Kadıçâde'nin Gazavât-ı Sultan Selim Han Adlı Eseri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi. *Beyan-ı Menazih-i Sefer-i İrakeyn*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi. *Matrakçı Nasuh*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963.

Askeri Etik

Military Ethics

İbrahim Sani MERT¹

Araştırma Makalesi

¹ Prof.Dr. - Antalya Bilim Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-2850-1865

Sorumlu yazar/Corresponding author:

İbrahim Sani MERT

E-posta/E-mail:

sanimert@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

13 Şubat 2020

Revizyon talebi/Revision

Requested:

17 Şubat 2020

Son revizyon /Last revision:

26 Şubat 2020

Kabul tarihi/Accepted:

26 Şubat 2020

Atıf/Citation:

Mert, İbrahim Sani. "Askeri Etik". *Turkish Journal of War Studies* 1, no. 1 (2020), 24-34.

Özet

Yabancı yazında özellikle son yıllarda oldukça ilgi gören askeri etik konusu, yerli yazında yeterince araştırılmayan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda, artarak yaşanan askeri güç kullanımı, askeri etiğe farklı bir önem verilmesini ve bu konuda araştırmalar yapılmasını daha da gerekli kılmaktadır. Yapılan bu çalışmada, askeri etik konusu üzerine genel bir inceleme yapılarak, askeri etikten ve dolayısıyla savaş etiğinden, ne anlaşıldığını ve bu konuda ilgili literatürde hangi konulara ağırlıklı olarak yer verildiği incelenmiştir. Bu kapsamda, askeri etiğin kapsamı, ahlak ve etik, etik teoriler, sivil asker ilişkisi, askeri değerler ve toplumun değerleri, zorunlu askerlik, insani müdahale, pozitif ayrımcılık, ordu ve medya ve savaş etiğinin tipolojisine değinilmiştir. Yapılan bu çalışmanın askeri etik ve savaş etiği konusunda araştırma yapan bundan sonraki araştırmacılara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: askeri etik, sivil asker ilişkisi, savaş etiği

Abstract

Even if the military ethics has appeared as an interested subject in the international literature in recent years, it has not been adequately researched in the national literature. The increasing usage of military power in recent years in the world needs to attach importance to military ethics and also as well as the studies on it. In this study, an overview investigation of military ethics has been made and tried to clarify what should be understood from military ethics as well as war ethics and which subjects have been included in the related literature. In this regard, the topics of moral and ethics, ethical theories, civil-military relation, military values and values of society, compulsory military service, humanitarian intervention, positive discrimination, and typology of war ethics were mentioned. It is evaluated that the study will contribute to proceeding studies on military ethics and war ethics.

Key Words: military ethics, civil-military relationship, war ethics

GİRİŞ

Askeri güce sahip olmak bir şeyleri korumak ile ilgilidir. Bu koruma; sahip olunan toprağı, varlıkları, değerleri, yaşamı, bir ideoloji veya inancı içerebilir. Kısaca, değerli olan her şeyin korunmasında, askeri güç kullanılabilir. Fakat, her korumada olduğu gibi, askeri güçle amaçlanan korumada da, bazı sınırlamalar söz konusudur. Diğer bir ifade ile, her zaman ve her şeye karşı kendimizi korumamız söz konusu olamaz. Korumak, bazen yaşamsal olabilirken, bazen ölümcül olabilir. Başka bir deyişle, koruma bazen değerli ve faydalı, bazen ise zararlı bir hale gelebilir. Bu açıdan bakıldığında, ikisi arasında, yani kendimizi güvenli kılmak ile elde edilecek fayda ile güvenliğin sınırını aşan bir şekilde ortaya konmasıyla meydana gelebilecek zarar arasında bir denge kurulması gerekir. Bu noktada “askeri etik” bir ihtiyaç, bir çözüm, hatta bir gereklilik olarak kendini gösterir. Askeri etik bazen, güvenin kazanılması ve sağlanması ile güvenliğin alınmasından doğabilecek yanlışların engellenmesi uğruna, kendimizi daha güvenli hale getirecek bazı kararların alınmasından vazgeçilmesini gerektirir.¹ İlerleyen teknoloji ve bunun askeri alana yansması, savaşta tarafların güçlerini geçmişle kıyaslandığında büyük oranda artırarak, savaşa yeni bir karakter katmıştır. Bu nedenle, savaş ettiğinin en önemli hedefi olan, ahlakilik ile gereklilik arasındaki dengenin sağlanması, geçmişle kıyaslandığında daha hassas ve zor erişilebilir bir hale gelmiştir.²

Askeri etik ve dolayısıyla askeri gücün kullanılmasındaki etik standartları tek bir bilimsel disiplinin altında toplamak mümkün değildir. Askeri etik, en genel yaklaşımla uluslararası ilişkiler ve dini çalışmalar alanlarındaki disiplinlerin konusudur.³ Bu kapsamda felsefenin çalışma alanında olan etik ve etiğin askeri alana yansması, disiplinler arası bir yaklaşımı ve çalışmayı gerektirir. Bu durum, askeri etik ve savaş etiği çalışmalarının kapsam ve işleyişiyle ilgili olarak hem hassasiyetine hem de zorluğuna işaret etmektedir.

Askeri etik söz konusu olunca, ilk başta gelen, hangi konuların ve hususların askeri etik kapsamında değerlendirileceği ve askeri etik çalışmalarının hangi konuları kapsayacağıyla ilgilidir. Askeri etik alanında en saygın dergi olan *Journal of Military Ethics* editörleri askeri etik dergisinin makale seçmesinde kullandığı ölçüt/test olarak ve basit bir değerlendirme kriterleri olarak aşağıdaki hususlara işaret etmektedirler. Eğer bir makalede/yazıda;

- Gerçek yaşam için bir rehber olma,
- Politika oluşturanlar için bir yol gösterme,
- Askeri komutan ve liderler için yol gösterme,
- Operasyonel karar verilmesinde yardımcı olma var ise bu askeri ettiğinin inceleme alanına girer.⁴

¹ Henrik Syse, “Between Vulnerability and Control”, *Journal of Military Ethics* 17, no. 4 (2018): 187-187.

² Benjamin R. Banta, ““The Sort of War They Deserve”? The Ethics of Emerging Air Power and the Debate over Warbots”, *Journal of Military Ethics* 172, no. 3 (2018): 156-171.

³ Davis Brown, “A Typology of War Ethics”, *Journal of Military Ethics* 163, no. 4 (2017): 145.

⁴ Deane-Peter Baker, “Introduction,” *Key Concepts in Military Ethics*, ed. Deane-Peter Baker (Sydney: UNSW Press, 2015), 3.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, ilk olarak askeri etiğin büyük resim içerisindeki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi için ahlak konusu ve askeri etik ilişkilendirilerek incelenmiş ve etik teorilere yer verilmiştir. Çünkü askeri etiğin anlaşılması için, her şeyden önce ait olduğu temel bilimsel disiplini ve onunla arasındaki ilişkiyi gösteren bahse konu büyük resme, etik ahlak ilişkisi ve etik alanındaki ana teorilere kısaca da olsa değinilmesine ihtiyaç vardır. Müteakiben, yapılan bu çalışmanın amacı olan askeri etiğin ihtiva ettiği temel konular kapsamında; asker-sivil ilişkisi askeri değerler ve toplum değerleri, zorunlu askerlik sistemi, insani müdahale pozitif ayrımcılık, ordu ve medya ilişkisiyle son olarak askeri etiğin tipolojisine değinilmiştir. Bu konuların seçilme sebebi askeri etik literatürü incelendiğinde en çok üzerinde durulan başlıca konular olmasıdır.

AHLAK VE ASKERİ ETİK

Ahlak, mutlak olarak iyi ya da kötü olduğu kabul edilen, belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kurallarını belirleyen kurallar bütünüdür. Her ne kadar bazı araştırmacılar etik ve ahlak arasındaki ayrımın yapılmasının suni olduğunu ve birbirleri yerine kullanılabileceğini vurgulasalar da, genel kabul olarak, etiğin ahlak felsefesi olduğunu söylemek, daha temkinli ve doğru bir yaklaşım olacaktır.

Etik, ahlaki davranışın kendisini değil, bu davranışın olmasını sağlayan temel ilkenin bilgi yapısını, özünü ve doğasını incelerken; ahlak, ahlakın ne olduğunu, insan davranışlarının dayandığı temelleri, iyi ve kötü eylemlerin nedenlerini incelemektedir. Bu kapsamda, etik normatif bir disiplindir.⁵

Etik, felsefenin bir branşı olarak; insan eylemlerinin iyi-kötü, adil-adil olmayan, değerli-değersiz olmaları açısından sorgulanmasını içeren bir daldır.⁶ Seçim yapma, etiğin özündedir.⁷ Organize bir disiplin olarak etik, sistematik olarak belirli seçimleri yaparken veya ilgili politikaları yürütürken en iyi nedeni bulmayı, aramayı vurgular.⁸ Bu kapsamda değerlendirildiğinde, bir seçim söz konusu değilse etikten de söz edilemez. Askeri etiğin söz konusu olması da, bir seçimin söz konusu olmasına bağlıdır. Askeri etik vardır; çünkü gerek uluslararası ilişkilerde gerekse savaşta bazı seçimler vardır ve bazı seçimler diğerlerinden daha iyi ve doğrudur.⁹

Yukarıda kısaca vurgulandığı gibi, seçim etik açısından bir ön şarttır. Ancak seçim tek başına iyi ve doğru olanı diğer bir ifadeyle iyi bir yaşam için gerekli olanı bize sunmaz. İyi bir yaşam için, en az iki yeteneğiniz olmalıdır;¹⁰ iyi olanı seçmeniz ve bu seçime özgü gereken şekilde davranmanız. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, askeri etik ve genel olarak etik sadece iyi doğru olanın seçilmesiyle ilgili değil, aynı zamanda bir o kadar belki de daha baskın bir şekilde, bu doğru seçime uygun gerekli davranışların gösterilmesiyle, kararların verilmesiyle ilgilidir.

⁵ Bill Rhodes, *An introduction to military ethics* (Santa Barbara CA: ABC-CL10, LLC Praeger, 2009), 4.

⁶ Stephen Coleman, "Ethical Dilemmas and Test of Integrity," içinde *Key Concepts in Military Ethics*, ed. Deane-Peter Baker, (Sydney: UNSW Press, 2015), 8.

⁷ Rhodes, *age*, 2

⁸ *Age*, 2

⁹ *Age*, 4

¹⁰ *Age*, 9

ETİK TEORİLER VE ASKERİ ETİK

Etik teoriler değince birçok kaynakta farklı kategorileri görebiliriz. Burada etik teoriler açısından genel kabul görmüş iki ana yaklaşıma, faydacılık diğer bir ifadeyle sonuçsallık ve demotolojik etiğe kısaca değinilecektir. Genel olarak etik teorilerin en bilineni ve çok uygulananı “faydacılıktır”. Faydacılık/sonuçsallık, 18. yüzyılda İngiltere’de gelişmiştir. Jeremy Bentham (1748-1832) faydacılık/sonuçsallık ahlakının babası olarak kabul edilir. Aynı şekilde John Stuart Mill (1806-1873) de bu yaklaşımın temel felsefecileri arasında yer alır.¹¹

Faydacılığın oldukça yaygın ve kabul görmesinin temel nedeni, etiğin temel sorusu olan “ne yapmamız gerekir” e net ölçülebilir cevaplar vermesidir. Ne yapmamız gerekir? Sorusuna cevap olarak eylemden etkilenenlerden,¹²

- En fazla sayıda/maksimum haz/mutluluk elde etmek yani hazzı/mutluluğu maksimize etmek,
- En az acı duyulmasını sağlamak yani acıyı minimize etmek,
- Dolayısıyla da yararı/faydayı maksimize etmek (ihtiyaç, istek, tercih) şeklinde alınacak cevaptır. Diğer bir ifadeyle, eğer yaptığınız veya yapacağınız eylem, o eylemden etkilenenlerden en fazla sayıda kişiyi mutlu ediyor, acıyı minimize ediyor ve sonuç olarak en fazla mutluluk ve/veya faydayı yaratıyor ise, bu eylem faydacılık yaklaşımı açısından etikdir.

Bazı eleştiri, çelişki ve zorluklarına rağmen “faydacılık” uygulama etiğinin en etkili, belki de tek yaklaşımıdır.¹³ Nitekim askeri etik konusunda da faydacılık yaklaşımı en çok uygulama alanı bulan etik teorisidir.

Etik teorilerinin ikinci ana yaklaşımı deontolojik etikdir. İkinci yaklaşım olarak vurgulansa da faydacılık yaklaşımıyla yarışabilir niteliktedir. Deontolojik etik Immanuel Kant (1724-1804) tarafından geliştirilmiştir.¹⁴ Kant’ın ödev etiği yani deontolojik etik, iki formülasyonla özetlenebilir. Diğer bir ifadeyle, eğer bu formülasyonla uygun davranılıyorsa ve davranılacaksa, bu davranış etik bir davranıştır.

- Birinci formülasyon; senin davranışının, isteğinin evrensel bir yasa olmasını kabul ediyor ve/veya istiyorsan,
- İkinci formülasyon; hiçbir zaman, sadece amaca/sonuca giden bir araç gibi değil, bir sonuç gibi davranıyorsan.¹⁵

Yukarıda kısaca değinildiği gibi deontolojik etikte, faydacılık yaklaşımının bir anlamda tersi olarak, sonuca değil başlangıçtaki niyete odaklanılır. Eğer bir davranış veya karar, başlangıç olarak uygulanacağı eylemden bağımsız olarak etik değilse veya etik kabul edilmiyorsa, sonucunda yarattığı

¹¹ Baker, *age*, 12.

¹² *Age*, 12-13.

¹³ *Age*, 17.

¹⁴ Paula Keating, “Deontological Ethics”, içinde *Key Concepts in Military Ethics*, ed. Deane-Peter Baker, (Sydney: UNSW Press, 2015), 19-20.

¹⁵ *Agm*, 19-20.

faydaya bakılmaksızın, etik dışı kabul edilir. Örneğin, yalan söylemek etik dışı bir davranışken, sonucu faydalı olsa da, hiçbir şekilde yalan söylemek etik bir davranış olarak kabul edilmez.

Etik söz konusu olduğunda ilk olarak bir seçim aşamasında olduğunun ve bu seçimin kolay, sıradan bir seçim olmayacağını bilmesi gerekir. Etik durum, genellikle zor ve/veya karmaşık bir durumu ifade eder. Zor/karmaşık bir kararla karşılaştığımızda veya onu incelediğimizde, zorluğun nerede yattığını anlamak önemlidir. Böylece kararın içeriğindeki problemi tanımamız veya tanımlamamızda yardımcı olur.¹⁶

Bahse konu bu noktada kişisel farkındalık önemli unsur olarak karşımıza çıkar. Bireyin, karşılaşılan veya içinde bulunan durumunun etik bir sorumluluk ve gereklilik içerdiğinin farkında olması önemlidir. Özellikle askerlere verilecek etik eğitimlerinin bir farkındalığı, hatta sorgulamayı arttıracakı söylenebilir. Etik karar vermenin zor olmasının sebebi;¹⁷ içinde hem bilgiye dayanan bir farkındalığı hem de etik davranmanın kolay olmamasını ihtiva etmesidir. Elbette, etik davranma zorluğu göreceli olsa da genellikle etik davranış özünde cömertliği içerir. Etik karar vermede bahse konu bu zorluğun yani gerek durumun farkındalığının zorluğu gerekse gereken şekilde yapılmasının zorluğuna rağmen, doğru olanı yapabilmeyen aşağıdaki iki testi, basit olarak bireye yol gösterici olacaktır:

(1) Etik ikilem/etik testi: Doğru olanı ne olduğunun bilinmesidir. Birbirinden farklı düşünceler olabilir, az veya çok bunların hepsi önemlidir veya hepsi zor olabilir.

(2) Dürüstlük testi: Doğru olanı farklı nedenlerle de olsa yapmanın zor olabilmesidir. Doğru/yapılması gereken çok net belirgin olsa da yaparken zorlukları olur.¹⁸

SİVİL ASKER İLİŞKİSİ

Askeri etiğin incelendiği ve incelenmesi gerektiği konuların başında sivil-asker ilişkisi veya diğer bir ifade ile sivil-asker iş birliği gelir. Bu konunun, tarihsel süreç içerisinde sürekli toplumlar tarafından kültürel boyut ile de ilişkilendirilerek ele alınan bir konu olduğu söylenebilir. Bu ilişkinin toplumsal manada anlaşılması ve açıklığa kavuşturulması, o toplumdaki askeri etiği de doğru zemine oturtur. En genel manada, sivil ve asker arasında bir sosyal kontrat, anlaşma vardır. Bu kontrat, kendini psikolojik bir sözleşme şeklinde gösterir. Belki bir yerde yazılı olarak bulunmasa da toplum, askerden onu korumasını gerektiğinde canını feda etmesini beklerken, bunun karşılığında da askerin toplum içinde saygın bir konuma sahip olmasına söz verir.¹⁹

Askerlik mesleğinin kendine has rol ve normlarından dolayı, ordu ve hizmet ettiği toplum arasında kaçınılmaz bir ayrım vardır.²⁰ Bu ayrım, asker sivil iş birliğinin de temelini işaret eder. İş birliği, ancak farklı rol ve davranış hatta güç ve yetkinlik söz konusu olduğunda, taraflar arasında söz konusudur. Ancak bu gücün ve yetkinin iki taraf açısından nasıl görüldüğü yukarıda da kısmen

¹⁶ Coleman, *age*, 8.

¹⁷ *Age*, 9-10.

¹⁸ *Age*, 9-10.

¹⁹ Baker, *age*, 45-46.

²⁰ *Age*, 45-46.

açıklandığı gibi, toplumun kültürel öğeleri, gelenek ve görenekleri, tarihi yaşantılarıyla şekillenecektir.

Askeriye/Ordu bir gereklilik olarak, mutlak itaatın söz konusu olduğu, en az demokratik olan kurumlardan biridir.²¹ Bu durum askerlik mesleğinin ve onun nihai amacı olan caydırıcılık ve bir savaşta zaferle çıkmak, başarılı olmakla ilişkilidir. Sonuçta savaş bir ölüm kalım meselesidir. İnsanların diğer bir ifadeyle askerlerin savaş alanlarında psikolojik sözleşmenin gereği olarak, gerektiğinde canını vermeleri, elbette çok demokratik bir ortam ve seçimde olmayacaktır. Askerden gerektiğinde canını feda etmesinin istenmesi, bir anlamda demokrasinin de üzerine çıkan bir seçimi gerektirir. Askeri kural ve prosedürler, bireysel özgürlük, insan hakları gibi, demokratik bir toplumun en yüksek değerleri ile çakışır.²²

Bu manada, asker ve sivil arasındaki bu ayrım, çeşitli düşünür ve araştırmacılar tarafından farklı olarak ele alınan bir konu olarak, askeri etikte karşımıza çıkmaktadır. Örneğin ana yaklaşımlardan birisi olarak kabul edilen “*sui generis*” kapsamında, tek ve eşsiz askerlik mesleği, sivil diğer tüm mesleklerden farklıdır.²³ Bu yaklaşımda, askerlik mesleğini diğer tüm mesleklerden farklı tutarak ona kendine has, hatta meslekler üstü bir statü verilmesi söz konusudur. Askerlik mesleği tam olarak meslekler üstü denmese bile, diğer mesleklerle kıyaslanmayacak şekilde ayrı ve kendine has özelliklere sahiptir.

Diğer yandan, Morriss Janowitz’ e göre; modern ordularda askerlik sıradan bir meslektir, piyasa prensipleri ile yönetilen, ömür boyu olmayan bir meslektir.²⁴ Bu yaklaşım ise, yani askerliği sıradan bir meslek olarak gören bir yaklaşım, yukarıda da değinildiği gibi toplumsal kültür değerler ve tarihle şekillenen ve bazı toplumlarda daha çok kabul gören söz konusu bir yaklaşımdır ki, nitekim demokratik toplumlarda bu yaklaşımın daha çok ön plana çıktığı söylenebilir.

Bu iki ana yaklaşımın ötesinde, asker ve sivilin birbirinden farklı olması, az veya çok her toplumda belirgindir. Diğer bir ifade ile sivil ve asker arasında bir boşluk vardır. Bu boşluk sadece kaçınılmaz değil, aynı zamanda gereklidir. Aşırı derecede sivilleşmiş bir ordu çoğu akademisyenin de belirttiği gibi etkisizleşecek ve kendisine biçilen rolü oynayamayacaktır. Diğer yandan eğer sivil-asker arasındaki boşluk çok geniş, büyük olursa, ordu sivil toplumun gerisinde olduğu görüşünü kaybederek, sivil toplumun efendisi olmayı arar. Bu durum darbeler kadar gider, askeri diktatörlükler insan hakları açısından olumsuzdur.²⁵

Sivil asker ayrımını, boşluğunu fazla büyütmemek etik açıdan önemlidir.²⁶ Bu boşluk, eğer gereğinden fazla büyürse bahsi geçen psikolojik sözleşme unutulacak ve gerek askerin topluma karşı olan sorumlulukları ve elinde bulundurduğu güç kötü, etik dışı kullanılabilir, gerekse diğer taraftan askerin beklentisi olan saygınlık zedelenebilecektir.

Bu kapsamda etki yaratabilecek önemli bazı faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir;²⁷

²¹ *Age*, 45-46

²² *Age*, 45-46

²³ Coleman, *age*, 70.

²⁴ *Age*, 70.

²⁵ Baker, *age*, 45-46.

²⁶ *Age*, 46.

²⁷ *Age*, 46-47.

- Milli bayramlar ve bunun gibi ritüellerde halkın orduyu anması, tanınması ve onurlandırması,
- Şehit ve gazilerin anılması,
- Askerlere orduevi vb. gibi haklar vermesi,
- Özel cenaze töreni gibi imkanlar,
- Zorunlu askerlik sistemi (“En büyük asker bizim asker”)

Asker sivil ilişkisi hakkındaki tartışmayı “Askeri Değerler ve Toplumun Değerlerini” de kapsayacak şekilde genişleten bir başka tartışmada ise, Samuel Huntington; “Ordunun değerleri ile toplumun/milletin değerleri ayırdır.” derken, Morris Janowitz: “Ordunun değerleri toplumun/milletin değerlerini yansıtır”, şeklinde bir yaklaşım takınmaktadır.²⁸

Sivil asker ilişkisinin askeri etiğin tutunacağı zemin açısından önemini daha öncede vurgulamıştık. Bu kapsamda, sivil asker arasındaki ayrımın en uygun şekilde belirlenmesi ve bu ayrımın büyütülmemesi açısından zorunlu askerlik sistemi bir araç olarak ortaya konulmuştur. Ancak zorunlu askerlik sisteminin tartışılan bir husus olduğunu da gözden kaçırmamak gereklidir. Bu konu fayda açısından aşağıdaki hususları içerir. Zorunlu askerlik,²⁹

- Ahlaki görevleri gerçekleştirir.
- Ait olma ihtiyacını giderir.
- Milleti inşa eder farklı yerlerdeki, yöredeki vatandaşları birbirine tanıtır.
- Ordu açısından riskli görevlere toplum pek razı olmaz (çünkü kendi evladı).

Zorunlu askerlik sisteminin uygulanması da ülkelere göre farklılık gösterir. Eğer zorunlu askerlik sistemi uygulanıyorsa burada karşımıza çıkan ve askeri etik açısından dikkate alacağımız bir alt konu pozitif ayrımcılık şeklinde belirlemektedir. “Eşit olmayanlara eşit davranmak kadar eşit olmayan bir şey yoktur.” der Aristo. Nitekim Aristo’nun bu sözü, zorunlu askerlik sisteminde bütün vatandaşlara aynı şartların ve sürelerin uygulanmaması gerektiğine yönelik değerli ve yerinde bir anlam ifade etmektedir.

Bu kapsamda, kadınlara, eğitim seviyesi yüksek olanlara³⁰ veya sayılabilecek başka özellikteki grup veya kişilere farklı zorunlu askerlik hizmetleri ve sorumlulukları ve hatta muafiyetleri yüklenebilir.

SAVAŞ ETİĞİ

Askeri etiğin en önemli konusu savaş etiğidir. Nitekim askeri etik kendini, en ciddi ve sonuçları itibariyle en olumlu veya olumsuz etkisi olarak kendini savaş veya çatışma alanlarında

²⁸ *Age*, 48.

²⁹ *Age*, 53.

³⁰ Lisa Lines, “Representativeness and Positive Discrimination,” *Key Concepts in Military Ethics*, ed. Deane-Peter Baker, (Sydney: UNSW Press, 2015), 56-58.

gösterecektir. Gerek savaşın kararı gerekse savaş süresindeki tutum davranış ve daha somut bir ifadeyle, eylemlerin ve kararların askeri etik açısından incelenip değerlendirilmesi, savaş etiğinin konusu olmuştur.

Savaş ettiğine yönelik üç genel görüş vardır;³¹

- Pasifistler,
- Realistler ve
- Haklı Savaş teorisi.

Pasifistlere göre, savaş veya öldürmek hiçbir zaman haklı görülmez. Realistlere göre etik, uluslararası ilişkilere, çatışmalara uygulanamaz. Haklı Savaş teorisine göre ise, bazı şartların sağlanması durumunda, savaş haklı bir seçimdir.³² Haklı Savaş Teorisi (*Just War Theory*) bünyesinde;

(1) *Jus ad bellum (justice of war)*: Savaşın haklılığı/doğruluğunu ve

(2) *Jus in bello (justice in war)*: Savaştaki doğruluğu içerir.

Haklı savaşın (*justice of war*) ön şartları ise aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Doğru niyet,
- Haklı/doğru bir sebep (nefsi müdafaa, kendini veya başkasını koruma haklarını geri almaya almak bir yanlış düzeltme engelleme veya cezalandırma),

- Uygun otorite,

- Kamuoyuna duyurulmalı,

- Son çare,

- Orantılılık,

- Başarılı olma (askeri gücü ve sivilleri gereksiz tehdit etmeme).³³

1991 Kuveyt işgaline karşı yapılan savaş otoriteler tarafından bu kriterlerin sağladığı bir savaş olarak düşünülmektedir.³⁴ Ancak bu savaşı bile tartışmalı bulan otoriteler bile vardır. Haklı savaş teorisinin yukarıda sıralanan ön şartları bir savaşın gerekli ve haklı sayılabilmesi için olmazsa olmaz şartları niteliğindedir. Buna göre, mutlaka, bir savaş doğru ve haklı bir niyetle ve bu niyetle neticede erişeceği faydayla ilişkilendirilmelidir. Bunun için sebebin haklılığı özellikle nefsi müdafaa veya başkalarını koruma şeklinde veya yapılan bir yanlış telafi etme, engelleme, durdurma veya cezalandırmayla mümkündür. Ayrıca, savaş bu konuda yetki ve sorumluluk sahibi yasal bir otorite tarafından başlatılmalıdır. Mutlaka kamuoyuna duyurulmalı, kamuoyunun bir anlamda onayı alınmalıdır. Buradaki kamuoyu, gerektiğinde meclis, senato veya ülkelerin iç siyasi işleyişlerine göre değişebilir olsa da, buradaki netlik ve niyetin önceden belli edilmesi esastır. Ayrıca, savaş son çare olarak düşünülmelidir. Diğer bir şart olarak, belki de en önemli olanlardan birisi ise, orantılılıktır. Haklı bir niyet ve sebep doğrultusunda yapılacak müdahalenin ve güç kullanımının mutlaka

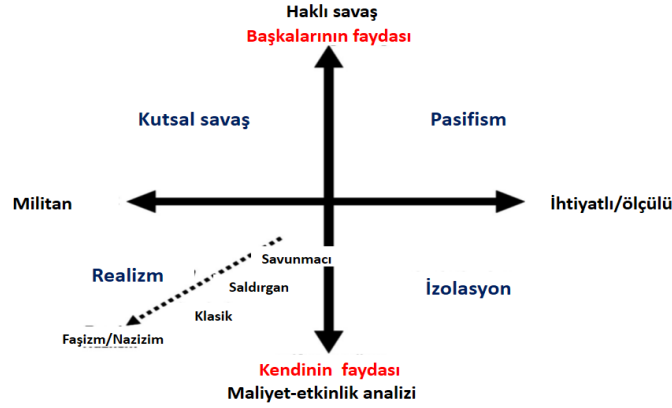
³¹ George Lucas, *Military Ethics* (Oxford: Oxford University Press, 2016).

³² *Age*.

³³ *Age*.

³⁴ Anthony Burke, "Jus ad bellum (just war theory)," içinde *Key Concepts in Military Ethics* ed. Deane-Peter Baker (Sydney: UNSW Press, 2015), 109.

gerektiği oranda yapılması önemli bir şarttır. Son olarak da, kalkışılan askeri güç kullanımınının, diğer bir ifadeyle savaşın, başarılı olması öngörülmelidir. Diğer bir ifadeyle, çok fazla zayıat veya sivilleri tehdit etme, zarar verme ihtimali, elde edilecek faydanın kesinlikle önüne geçmemelidir.

Şekil-1 Savaş Etiğinin Tipolojisi

Günümüzdeki çatışma ve savaşların niyet veya amaçları duyurulurken sıklıkla “insani müdahale” kavramına rastlanmaktadır. İnsani müdahale kavramı, savaş etiği konusunda giderek ön plana çıkan bir kavram olmuştur. Çünkü, özellikle son yıllarda haklı savaş neredeyse insani müdahale kavramıyla ilişkilendirilmeye başlanmış uluslararası siyasette insani müdahale oldukça sık işitilir olmuştur. Bir güç kullanımınının, diğer bir ifadeyle savaşın insani müdahale amacıyla yapılması veya insani müdahale sayılması için aşağıdaki şartları kapsaması gerekir:

- Uluslararası sınırları aşan,
- Uygun bir güç veya askeri kuvvet kullanımı,
- Hedef ülkenin isteği dışında bir operasyon,
- Amaç vatandaşların insan haklarını kurtarmak, kendi hükümetlerinden veya Hükümetin desteklediği bir gruptan kurtarmak.³⁵

Dolayısıyla insani müdahale, iki soru ortaya çıkartır; ilki “İnsani müdahale sadece insani, saf bir motif mi olmalı? Ahlaken uygun bir alternatif mi olmalı? Ekonomik, politik bir çıkar olabilir mi?” ve ikincisi ise “İnsan hakları ihlalinin ciddiyeti ve yaygınlığı nasıl olmalı?”³⁶

HAKLI SAVAŞ TEORİSİ (JUST WAR THEORY)

Etik zaten kendi başına karmaşık bir kavram iken, onun spesifik bir uzantısı ve uygulaması olan savaş etiğini de, sadece yukarıdaki anlatılanlar çerçevesinde net bir şekilde ifade etmek ve çerçevelemek elbette zordur. Bu kapsamda biraz daha açıklayıcı olması amacıyla, savaş etiğinin tipolojisi çıkarılmaya çalışılmıştır. Aşağıda, savaş etiğinin tipolojisi görülmektedir.³⁷

Bu tipolojide şimdiye kadar bahsi geçen farklı savaş etiği yaklaşım ve/veya kuramlarının toplu bir şekilde, tek bir şekilde ifade edilmesi söz konusudur. Buna göre, fayda açısından

³⁵ Ned Dobos, “Humanitarian Intervention,” içinde *Key Concepts in Military Ethics* ed. Deane-Peter Baker (Sydney: UNSW Press, 2015), 122-123.

³⁶ Agm, 122-124.

³⁷ Agm, 122-124.

başkalarının faydası ve güç sahibinin kendi faydası olarak haklı savaş ve maliyet etkinliği ifade eden bir boyut diğer taraftan da daha ihtiyatlı ölçülü davranmakla daha militan ve aktif bir davranışın söz konusu olduğu bir boyut söz konusudur. Bu boyutlar arasındaki ilişkiden çıkan dört yaklaşım pasifizm, izolasyon, realizm ve kutsal savaş şeklinde ifade edilmiştir. Realizmde yani realist yaklaşımda derecesine göre savunmacı yaklaşımdan faşizm, Nazizm ulaşan dört aşamalı bir boyuta sahip olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Günümüzde, belki de tarih sürecinde hiçbir dönemde kıyaslanmayacak şekilde, askeri güç kullanımı ve çatışmalar yaygınlaşmıştır. Bunun bir sebebi olarak gelişen teknolojiyle birlikte, artık eskiye nazaran askeri gücün çok kolay kullanılabilir hale gelmiş olmasıdır. Diğer taraftan, silah sistemleri küçük gruplara hatta terörist örgütlerin çok kolay bulup kullanacağı bir hale gelmiştir. Bu durum, askeri etik ve savaş etiği konusunun sadece profesyonel askerler tarafından değil, nispeten daha kapsamlı bir kitle hatta toplumun bütünü tarafından farkında olunması ve en azından genel çerçevede de olsa anlaşılmasını ve sorgulanmasını gerektirir olmuştur. Nerede ise bir gün yoktur ki, akşam haberlerinde, az veya çok bir ölçüde, askeri etik çerçevesinde ele alınabilecek bir haberle karşılaşmıyor olalım.

Yapılan bu çalışmada askeri etik konusu yukarıda bahsi geçen ihtiyaca az da olsa bir katkı sağlanması hedeflenerek incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, giriş bölümünde de vurgulandığı gibi yabancı yazında oldukça önemli bir yer kapsamına rağmen yerli yazında askeri etik konusunun hakkettiği ilgi ve değeri görmediği düşünülmektedir. Bu kapsamda, yapılan bu çalışmayla askeri etik kavramı ve askeri etiğin başlıca içerdiği alt konulara değinilmiştir. Elbette askeri etik bu çalışmada değinilen konulardan farklı konuları da ihtiva etmektedir. Ancak, çalışmanın bir çerçeve çizebilecek şekilde sınırlı tutulması maksadıyla, sadece önemli ve askeri etik literatüründe en çok üzerinde durulan konular seçilmiştir. Böylece yapılan bu çalışmanın, bundan sonraki çalışmalara en azından kavramsal açıdan ışık tutması ve konunun önemine dikkat çekilmesi amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Banta, Benjamin R. “‘The Sort of War They Deserve?’ The Ethics of Emerging Air Power and the Debate over Warbots”, *Journal of Military Ethics* 17, no. 2-3 (2018): 156-171.
- Baker, Deane-Peter. “Introduction,” *Key Concepts in Military Ethics*, ed. Deane-Peter Baker. Sydney: UNSW Press, 2015.
- Brown, Davis. “A Typology of War Ethics”, *Journal of Military Ethics*, 16, no. 3-4 (2017): 145-156.
- Burke, Anthony. “Jus ad bellum (just war theory).” İçinde *Key Concepts in Military Ethics*, ed. Deane-Peter Baker. Sydney: UNSW Press, 2015. Coleman, Stephen. “Ethical Dilemmas and Test of Integrity.” *Key Concepts in Military Ethics* haz. Deane-Peter Baker. Sydney: UNSW Press, 2015.
- Dobos, Ned. “Humanitarian Intervention.” İçinde *Key Concepts in Military Ethics*, ed. Deane-Peter Baker. Sydney: UNSW Press, 2015.
- Keating, Paula “Deontological Ethics.” İçinde *Key Concepts in Military Ethics*, ed. Deane-Peter Baker. Sydney: UNSW Press, 2015.
- Lines, Lisa. “Representativeness and Positive Discrimination.” İçinde *Key Concepts in Military Ethics*, ed. Deane-Peter Baker. Sydney: UNSW Press, 2015.
- Lucas, George. *Military Ethics*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Rhodes, Bill. *An introduction to military ethics*. Santa Barbara CA: ABC-CL10, LLC Praeger, 2009.
- Syse, Henrik. “Between Vulnerability and Control”, *Journal of Military Ethics* 17, no. 4 (2018): 187-187.

Çatışma Alanlarında Gazetecilik Pratiklerinin Dönüşümü ve Dijital Çağda Savaş Gazeteciliği

Transformation of Journalistic Practices in Conflict Areas and War Journalism in the Digital Age

Mehmet IŞIK¹

[Araştırma Makalesi](#)

¹ Doç.Dr. – Artuklu
Üniversitesi Güzel Sanatlar
Fakültesi

ORCID: [0000-0002-1682-2610](https://orcid.org/0000-0002-1682-2610)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehmet IŞIK

E-posta/E-mail:

mehmet.isik35@yahoo.com

Geliş tarihi/Received:

01 Mart 2020

Revizyon talebi/Revision Requested:

25 Mart 2020

Son revizyon /Last revision:

28 Mart 2020

Kabul tarihi/Accepted:

01 Nisan 2020

Atıf/Citation:

Işık, Mehmet. “Çatışma Alanlarında Gazetecilik Pratiklerinin Dönüşümü ve Dijital Çağda Savaş Gazeteciliği”. *Turkish Journal of War Studies* 1, no. 1 (2020): 35-52.

Özet

Savaşların yıkıcılığı ve insan hayatına etkileri, tarih boyunca savaşlar hakkında bilgi sahibi olmak isteyen bir kitlenin var olmasını sağlamıştır. Savaşa yönelik bu ilk elden bilgi sahibi olma isteği, ilk çağlarda Herodot, Thucydides, Xenophon gibi yazarları savaşlara ilişkin deneyim ve duyularını kaleme almaya yöneltirken, Ortaçağ'da haber mektuplarının, modern gazeteciliğin doğuşundan itibaren de savaş muhabirliğinin gelişimine zemin hazırlamıştır. Kırım Savaşı'ndan itibaren kurumsallaşmaya başlayan savaş gazeteciliği pratikleri, iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişime uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Bu çalışmada tarihsel gelişim süreci içerisinde çatışma alanlarında gazetecilik pratiklerinin dönüşümü incelenmiş ve yeni iletişim teknolojilerinin bu pratiklere etkileri ortaya konulmuştur. Yapılan analizler sonucunda savaş pratiklerinde ve yöntemlerinde devrim niteliğinde değişimler yaşanmasına karşın çatışma alanlarında gazetecilik faaliyetlerinin hala Kırım Savaşı'ndakine benzer şekilde sürdürülmeye çalışıldığı bunun da önemli sorunlara sebep olduğu belirlenmiştir. Kırım Savaşı'na benzer sansür modelleri ya da iliştilmiş gazetecilik modelinin sürdürülmeye çalışılan hali güncelliğini yitirmiştir. Hem savaş hem de medya araçları gelişmiş ve dönüşmüştür ve dönüşüm hız kesmeden devam etmektedir. Dolayısıyla savaş ve iletişim alanındaki değişim ve dönüşüme uyumlu yeni modellerin geliştirilmesi acil bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: savaş, medya, savaş gazeteciliği, yurttaş gazeteciliği, yeni medya

Abstract

The destructiveness of wars and their effects on human life have provided an audience that desires to have information about wars throughout history. While this desire to have first-hand knowledge of war directed the writers such as Herodot, Thucydides, Xenophon in the early ages to write their experiences and feelings about the wars, it has laid the ground for the development of war correspondence since the birth of modern journalism in the Middle Ages. The practices of war journalism, which have started to institutionalize since the Crimean War, have difficulty in adapting to the dizzying development in communication technologies. In this study, the transformation of journalistic practices in conflict areas during the historical development process is examined and the effects of new communication technologies on these practices are revealed. As a result of the analysis, although revolutionary changes were experienced in war practices and methods, it was determined that journalism activities in conflict areas are still being continued in a similar way to that of the Crimean War, which also caused important problems. Censorship models similar to the Crimean War, or the version of the embedded journalism model which have been tried to maintain have become outdated. Both war and media tools have evolved and transformed, and the transformation continues unabated. Therefore, the development of new models compatible with the change and transformation in the field of war and communication has become an urgent need.

Key Words: war, media, war correspondence, citizen journalism, new media

GİRİŞ

Savaş, insanlık tarihinin en eski ve önemli olgularından birisidir. İnsanlar toplu yaşama geçtikleri yıllardan bu yana birbirleri üzerinde üstünlük kurmak için savaşmaktadır. Savaşlar sonunda galip tarafın da mağlup tarafından da hayatı kökten değişir. Bu nedenle çatışma alanlarında yaşananlara ilişkin bilgilerin kaydı, tarih boyunca büyük önem taşıyan bir etkinlik olmuştur. Pers Savaşları (M.Ö. 499- M.Ö. 449) sırasında yaşananları anlatan “tarihin babası” Herodot’un (M.Ö. 494-425) aynı zamanda ilk gazeteci olarak kabul edilmesi,¹ savaş ve gazetecilik ilişkilerinin çok uzun bir geçmişe sahip olduğunu gösterir. Herodot’unkilere benzer şekilde Thucydides’in (M.Ö. 460-400) Peloponnes Savaşları’na ilişkin anlatıları da, savaş gazeteciliğinin ilk örnekleri arasında gösterilmektedir.²

Etkileri nedeniyle savaş, insanlık tarihinin ilk yıllarından itibaren birey, toplum ve devlet hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Dolayısıyla hem yöneticiler hem de halk çatışma alanlarında yaşananlardan en kısa zamanda haberdar olarak hem meraklarını gidermek hem de aldıkları bilgiler doğrultusunda savaşın olumsuz etkilerinden korunmak için tedbirler geliştirmek için çabalar. Bu nedenle savaşa ilişkin anlatılar her zaman ilgi çeker, bu ilgi kitle medyasının ortaya çıkması ile birlikte daha da artar.³

Gazeteler üzerindeki “malî” denetimin 1830 sonrasında gevşetilmesi ve vergilerin düşürülmesi, ucuz bir basının ortaya çıkışı için kapı aralar. *New York Sun* (1833), *New York Herald* (1835), *New York Tribune* (1841) ve *New York Times* (1851) gibi metelik basının⁴ öncüleri, çok ucuz fiyatlarıyla bütün vatandaşlar için bilgiye eşit erişim sağladıklarını ve gazeteyi bireysel olarak edinip okuma imkânı tanımlarıyla gazeteciliği tümüyle farklılaştırdıklarını ilan ederler.⁵ Gazetelerin ucuzlaması ve okuyucu sayısının hızla artması, medyanın güç kazanmasını ve bu gücün farkına varan yöneticilerin habercilik alanını denetlemek üzere tedbirler geliştirmesini, yani sansürü beraberinde getirir. Liberal teoriler medyaya öylesine büyük bir önem atfederler ki onu; yasama, yürütme, yargı karşısında halkın temel hak ve özgürlüklerini koruyan, bu haklara bir saldırı olduğunda halkı bilgilendirerek harekete geçiren “dördüncü güç” olarak kabul ederler.⁶

Medyanın propaganda gücünün ve kamuoyunu etkileme potansiyelinin farkına varan modern çağların yöneticileri, özellikle savaş dönemlerinde gazetecileri farklı yollarla etki altına almaya ve yönlendirmeye çalışırlar. Bu çabalar, modern savaş gazeteciliğinin ortaya çıkmasını sağlar.⁷ Bu çalışmada amaç, modern kitle medyasının ortaya çıkışı sonrasında çatışma alanlarında gazetecilik pratiklerinde yaşanan gelişmelerin ve dijital çağda savaş gazeteciliği alanındaki dönüşümün ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede tarihsel gelişim süreci içerisinde savaş gazeteciliğinin gelişimi incelenecek ve dijital çağda savaş gazeteciliğinin nasıl dönüştüğü ortaya konularak gelecekle ilgili kestirimlerde bulunulacaktır.

¹ Richard Carrington, *The Mediterranean: Cradle of Western Culture* (New York: Viking Press, 1971), 282.

² Jackie Harrison, *News* (New York: Routledge, 2006), 17.

³ Mehmet Işık ve Emrah Özdemir, “Çatışma Alanlarında Gazetecilik: Afganistan ve Irak Örnekleri”, içinde *The 2nd International Critical Studies Tam Metin Bildiriler Kitabı*, ed. Bedriye Tunçsiper, (İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi, 2019), 853.

⁴ Metelik basın, 1830’lardan itibaren Amerika Birleşik Devletleri’nde seri olarak üretilen ucuz, tabloid tarzı gazeteleri nitelemek için kullanılan bir deyimdir.

⁵ Oğuzhan Taş, “Gazeteciliğin Doğuşu: Eleştirel Bir Tarih yazımına Doğru”, *Mülkiye Dergisi* 34, 269, (2010): 55.

⁶ Işık ve Özdemir, agm, 853.

⁷ Agm, 853.

TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇERİSİNDE SAVAŞ GAZETECİLİĞİ

Savaş Gazeteciliğinin İlk Yılları

Daha önce de belirtildiği gibi savaş gazeteciliğinin tarihi, ilk tarihçi olduğu gibi ilk gazeteci de kabul edilen Herodot'a kadar uzanır. Herodot kendi adıyla anılan tarih kitabında Pers Savaşlarına ilişkin birçok bilgi verir. Aslında kendisi Pers Savaşları'na katılmaz; ancak bu savaşlara ilişkin bilgileri Atina ve Thurioi'nin (Güney İtalya) sokaklarında gayretli bir gazete muhabiri gibi çalışarak ve bilgi alabileceğini düşündüğü herkesi arayarak bir gazeteci gibi kayda geçirir.⁸

Herodot ile çağdaş sayabileceğimiz Thucydides ise kendisinin de bizzat general olarak katıldığı Peloponnes Savaşlarına ilişkin bilgiler aktarır. David Berry gazetecilik pratiğinin kökenlerini Thucydides'in *Peloponnes Savaşı Tarihi* (The History of the Peloponnesian War) kitabındaki yazılarına kadar takip edebileceğimizi belirtir.⁹ Keith Windschuttle da benzer şekilde gazetecilik pratiklerini anlamak için normalde haber yazarı olmaktan ziyade tarihçi olmakla ilişkili olan Thucydides'in katkısını araştırmamız gerektiğini savunur. Ona göre gazeteciliğin kökenleri ile tarihin kökenleri tamamen aynı yerde yatmaktadır ve *Peloponnes Savaşı Tarihi*, gazetecilik alanı için ölümsüz bir kaynaktır. Bu nedenle ilk gerçek tarihçi Atinalı Thucydides'in aynı zamanda ilk gazeteci ve savaş muhabiri olarak kabul edilmesi gerekir. Nitekim Thucydides'in yazdıkları ilk elden gözlemlere dayanır ve onun yaptığı hiç şüphesiz gazeteciliktir.¹⁰ Thucydides açıkça gerçeği arar ve adil, doğru ve dengeli raporlar yazmak için elinden geleni yapar.

Alexander¹¹ ve Schwiebert'e¹² göre ilk savaş muhabiri Xenophon'dur. Thucydides hayranı olan Xenophon (M.Ö 431-354), kendini tarihçi olarak görür ve Thucydides'in bitmemiş olduğunu düşündüğü tarihini tamamlama işini üstlenir.¹³ Xenophon'un asıl başarısı Pers Prensi Cyrus'un hükümdar abisi II. Artakserkes'e karşı yürüttüğü savaşa ilişkin gözlemlerini oldukça dolaysız ve zengin ayrıntılarla kayda geçirmesidir. Pers Prensi Cyrus'un Yunanlılardan kurduğu orduya katılan ve onunla seyahat eden Xenophon, onun fetihlerini hiçbir modern gazetecinin ummadığı ölçüde dengeli bir şekilde kaleme alır. Bir savaşın, birkaç kelimeyle grafiksel bir tanımını yapma yeteneğine sahip olan Xenophon'un anlatısı, halen bir macera romanı gibi kolayca okunmaktadır. Yazılarının her satırında eylem ve yaşam vardır.¹⁴ Cyrus'un ölümü ile sefere katılan Yunanlı paralı askerlerin geri dönüşünü anlatan *Anabasis: On binlerin Dönüşü* başlıklı eseri, Büyük İskender'e Anadolu seferinde ilham kaynağı olur.

Xenophon'u, ilerleyen dönemlerde M.S birinci yüzyılda kendi seferlerini ilk elden raporlaştıran Julius Sezar'ın *Galya Seferi Üzerine Notlar*'ı,¹⁵ Ortaçağ'da Fransız şövalyesi Jean de Waurin'in Agincourt Savaşı'na (1415) ve İngiliz George Gascoigne'nin Antwerp'in yağmasına (1576) ilişkin anlatıları izler. Ancak savaş muhabirlerine doğru geçiş doğal olarak on yedinci yüzyılda gazetelerin doğmasıyla gerçekleşir. İç savaşlar ve uluslararası savaşlar bu dönemde çoğalır ve savaşa

⁸ H. Kenneth Waters, *Herodotus the Historian: His Problems, Methods and Originality*, (New York: Routledge, 2014), 82.

⁹ David Berry, *Journalism, Ethics and Society* (Farnham: Ashgate, 2008), 37.

¹⁰ Keith Windschuttle, "Journalism and the Western Tradition". *Australian Journalism Review* 21, no.1 (1999): 52-54.

¹¹ Thomas Methew Alexander, "General Introduction", *Herodotus: The History of Herodotus-I* (New York: The Tandy-Thomas Company, 1909), viii.

¹² Ernest George Schwiebert, *Trout: Vol. 1* (New York: E.P Dutton, 1978), 13.

¹³ Rosalie F. Baker and Charles F. Baker, *Ancient Greeks: Creating The Classical Tradition*, (Oxford: Oxford University Press, 1997), 153.

¹⁴ Alexander, agm, viii.

¹⁵ Harold. Evans, *War Stories: Reporting in the time of Conflict from the Crimea to Iraq*. (Bunker Hill Publishing Inc., 2003), 17.

ilişkin bilgiler inandırıcı, ancak partizan ve yerel olma eğiliminde olan cephe görevlileri tarafından verilmeye başlanır. Napolyon Bonapart gibi savaş stratejisine uygun davranan figürler bile kamuoyu için bültenler üretir. Fotolitografi gibi teknolojik gelişmeler, 19. yüzyılda gazetelerin kitlesel tirajını mümkün kılar ve gerçek savaş muhabirliğinin ortaya çıkmasını sağlar.¹⁶

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında gazeteciler, nadiren saha muhabirleri olarak hareket eder, bunun yerine askerden gelen mektupları, dedikoduyu ve diğer gazeteleri bilgi toplama aracı olarak kullanırlar. Avrupa’da modern anlamda savaş gazeteciliği ilk olarak Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları (1789-1815) sırasında; İngiliz gazetelerinin, çoğalan abone sayıları karşısında kıtadan haber alma hızlarını arttırmaya çalıştığı bir dönemde ortaya çıkar.¹⁷

Modern anlamda ilk savaş muhabirinin kim olduğu tartışmalı bir konudur, ancak birkaç isim ile sınırlıdır: *Londra Oracle*’dan John Bell, *Morning Post*’dan Charles Lewis Gunei, *The Times*’dan Henry Crabbe Robinson ve William Howard Russell isimleri ilk savaş muhabiri olarak anılanlardan bazılarıdır.¹⁸ Bunlardan ilki *The Oracle* gazetesinin sahibi John Bell’dir (1745-1831). Gazetesinde 5 Ocak 1792’de yayınladığı bir haberde askerlere hakaret ettiği gerekçesiyle yargılanan Bell, Temmuz 1792’de suçlu bulunur ve nerede ise bütün servetini kaybederek, Mayıs 1793’te iflasını açıklar. Elinde kalan tek malvarlığı, yeğeni James Bell tarafından yönetiliyor görünen, gazetesi *The Oracle*’ın tirajını arttırmaya karar verir. Bunun için 1793 yılında başlayan İngiliz-Fransız savaşını bir fırsat olarak görür ve bu savaşa ilişkin haberleri, olay yerinden vermenin tirajı arttıracığını öngörür. Fransız ordusu saflarına katılarak gelişmeler hakkında yazmaya başlar. Mayıs 1794’te York Dükü komutasındaki ordunun ele geçirmesinin ardından Flanders’da, gazetesi *The Oracle*’ın savaş muhabiri olarak bulunur ve Courtrai’den Tournai’ye askerlerle birlikte yürür. Yaptığı haberler nedeniyle rakip gazeteler tarafından radikal bir Fransız hayranı olmakla suçlanır.¹⁹ Kendisinin savaş hakkındaki ilk elden haberleri gazetesi *The Oracle*’ın tirajının hızla artmasını sağlar.

Bir savaş bölgesinden görgü tanığı olarak savaş rapor eden ilk kişi, Charles Lewis Gruneison (1806-79) olur. Gruneison Londra merkezli *Morning Post* (Sabah Postası) gazetesi için İspanya İç Savaşı’nı (*Carlist War*, 1833-1840) izler.²⁰ Gazetenin dış haberler departmanını yöneten Gruneison, Mart 1837’de Carlist orduyla ilgili haberler yapmak üzere İspanya’ya gönderilir. Monarşi yanlısı Don Carlos’un (kralın kardeşidir ve tahta hak iddia etmektedir) genel merkezine bağlı olarak çalışan Gruneison, çeşitli küçük eylemler bildirir ve 24 Ağustos’ta Carlistlerin *Villar de los Navarros* zaferine tanıklık eder. Gruneison, haberlerini savaşın fiili sahnesinden yazan ilk muhabirdir ve tarafsız konumu nedeniyle, Carlistler tarafından esir alınan birçok Cristino mahkûmunun hayatını kurtarır.²¹

Bazı kaynaklarda savaş haberlerini yayınlamak için görevlendirilen ilk gazeteci, günlük yazarı ve avukat Henry Crabb Robinson (1775-1867) kabul edilir. Robinson, 1807 yılında Napolyon’un Kıta ordusu hakkında yazmak üzere *The Times* gazetesi tarafından işe alınır. Haber yazılarında Freidland Savaşı’nı, diğer askeri eylemleri anlatsa da, savaşa hiç tanık olmaz. Bunun yerine otellerden

¹⁶ Jennifer Speake, ed., *Literature of Travel and Exploration: R to Z* (New York: Routledge, 2003), 1267.

¹⁷ Michael Sweeney, “War Correspondents”, içinde *Encyclopedia of Journalism*, ed. Christopher H. Sterling, (California: Sage Publications, 2009), 1441.

¹⁸ Speake, *age*, 1267.

¹⁹ Kalman A Burnim and Philip H. Highfill, *John Bell: Patron of British Theatrical Portraiture: A Catalog of the Theatrical Portraits in His Editions of Bell’s Shakespeare and Bell’s British Theatre* (Illinois: Southern Illinois University Press, 1998), 7-8.

²⁰ Sweeney, *agm*, 1441.

²¹ Brian Best, *Fighting for the News: The Adventures of the First War Correspondents from Bonaparte to the Boers* (Yorkshire: Frontline Books, 2016).

ve Almanca gazetelerden bilgi toplar.²² 1808-1809 döneminde ilk yıllarını yine *The Times* adına izlediği Yarımada Savaşı sırasında yazdığı haberler ise temel olarak İspanya'daki yerel kaynaklardan topladığı istihbarata dayanır. İlk elden tecrübelerine dayanmaması nedeniyle yazdığı haberler fazla ilgi görmez ve yaptığı savaş haberciliği, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında, William Howard Russell gibi savaş muhabirlerinin uyguladığı görgü tanıklığına dayalı savaş haberciliği pratiklerinden ayrılır.²³

İlk savaş muhabiri olarak gösterilen bir diğer önemli isim ise William Howard Russell'dır.²⁴ Kırım Savaşı sırasında geliştirdiği habercilik pratikleri, modern anlamıyla savaş gazeteciliğinin başlangıcı olarak kabul edilir. Bu isme bir sonraki alt başlıkta değinilecektir.

Kırım Savaşı Döneminde Savaş Gazeteciliği

Savaş muhabiri terimi, 1843'e kadar kullanılmamışken, bu tarihte, Oxford İngilizce Sözlük tarafından bir gazetenin, savaşa ilişkin ilk elden haberler göndermek için görevlendirdiği bir gazeteci şeklinde tanımlanmaya başlar. Bu tanım savaş muhabirinin savaşa tanık olma eylemiyle tanımlandığına dair daha geniş anlayışın ortaya çıktığına işaret eder.²⁵ Bu anlamıyla ilk profesyonel savaş gazeteciliği faaliyetlerinin ortaya çıkışı Kırım Savaşı ile gerçekleşir.²⁶

Savaş gazeteciliğinin ortaya çıkışına zemin hazırlayan ilk önemli teknolojik gelişme elektrikli telgrafın bulunmasıdır. Telekomünikasyon devriminin temelini oluşturan telgrafın tarihi, 1790'larda Claude Chappe'nin herhangi bir mesajı, bir atın dörtlü gidebileceğinden daha hızlı bir şekilde, herhangi bir yöne gönderebilecek bir sistem kurmak için yaptığı çalışmalarına uzanır. İnatçı bir bilim insanı olan Chappe, 1790 yılından itibaren birçok uzak mesafeden iletişim yöntemi dener ve en sonunda telgrafın atası sayılan "T" aletini geliştirir. 1793 yılında bir deneme hattı inşa etmek için ödenek alır ve Ağustos 1794'te ilk optik telgraf hattı, Lille hattını, işletmeye başlar. Optik telgraf ağları askeri amaçlarla da kullanılmasının etkisiyle özellikle Napolyon döneminde hızla genişler. Hatta Mısır hıdivi Mehmet Ali Paşa bile Mısır'da Kahire ile İskenderiye'yi birbirine bağlayan bir telgraf hattı kurdurur. 1830'larda bilim insanları elektriğin mesaj iletiminde kullanılabileceğini gösterir ve optik telgrafa göre çok daha büyük kapasiteye sahip olan elektrikli telgrafi geliştirirler.²⁷

Telgraf ağları o kadar hızlı genişler ki yaşanan genişlemenin boyutlarını takip etmek neredeyse imkânsızdır.²⁸ Elektrikli telgraf kapasite ve esneklik bakımından bir kuantum sıçramasına ve optik öncüsüne kıyasla maliyetlerin hızla azalmasına neden olur. Demiryolları, borsacılar, kapitalistler, gazeteler ve nihayet halkın geneli için gerçek zamanlı bilgi edinmenin kapısını açar.²⁹

²² Sweeney, *age*, 1441.

²³ Neil Ramsey, "The Grievable Life of the War-Correspondent: The Experience of War in Henry Crabb Robinson's Letters to The Times, 1808–1809", içinde *Emotions and War: Medieval to Romantic Literature*, ed. Stephanie Downes, Andrew Lynch, and Katrina O'Loughlin, (New York: Palgrave Macmillan, 2015), 235.

²⁴ Rupert Furneaux, *The First War Correspondent: William Howard Russell of the Times*, (London: Cassell and Company Ltd., 1944); Greg McLaughlin, *The War Correspondent*, (Sterling: Pluto Press 2002), 6; Evans, *age*, 17.

²⁵ Ramsey, *age*, 236.

²⁶ Harold E. Raugh, *The Victorians at War 1815-1914: An Encyclopedia of British Military History*. (California: Abc-Clio, 2004), xiv

²⁷ Daniel R. Headrick, *When Information Came of Age: Technologies of Knowledge in the Age of Reason and Revolution, 1700-1850*. (New York: Oxford University Press, 2000), 200-203.

²⁸ Tom Standage, *The Victorian Internet: The Remarkable Story of the Telegraph and the Nineteenth Century's On-line Pioneers*, (New York: Bloomsbury, 2014), 199.

²⁹ Headrick, *age*, 206.

1850'lerin başlarında telegram diye adlandırılan mesaj alışverişi kısa zamanda dünyanın her yerinden birçok insanın günlük yaşamının bir parçası haline gelir.³⁰

Telgrafın haberleşmeye getirdiği hız gazetecilik pratiklerinde de bir dönüşüme sebep olur ve profesyonel savaş gazeteciliğinin ortaya çıkışının zeminini hazırlar. Daha önce de belirtildiği gibi profesyonel anlamda savaş gazeteciliğinin ortaya çıkışı Kırım Savaşı ile gerçekleşir. 1850'li yıllarda telgraf ağlarının savaşın yaşandığı Sivastopol yakınlarına kadar uzanması, gazetecilerin raporlarını askeri otoriteleri atlayarak doğrudan gazetelerine gönderebilmesine olanak sağlar. Gazeteler, tarihte ilk kez askerlerinin neler yaptıklarını ve yaşadıklarını, bir gecede bunları önemseyen okuyular ve bilinçli bir orta sınıfın kahvaltılık masasına taşır. Üstelik 1855'te gazete vergisinin kaldırılmasıyla gazete okurluğunun daha da teşvik edilmesi sonucunda, okuyular sayısı ve gazete tirajları hızla artar. Londra merkezli *Times* gazetesinin Napolyon Savaşları sırasındaki günlük tirajı yaklaşık 5.000 iken, Kırım Savaşı sırasında bu rakam 40.000'in üstüne yükselir.³¹

Daha önce de belirtildiği gibi modern anlamıyla ilk savaş muhabiri, Kırım Savaşı'nı *The Times* için izleyen William Howard Russell'dir.³² "Modern savaş gazeteciliğinin babası" olarak bilinen Russell, sonraki yirmi yıl içinde on dokuzuncu yüzyılın önde gelen savaş muhabiri olur. Başlangıçta siyasi işlerle ilgili haberler yapmakla görevlidir. İlk kez savaş takibi ile görevlendirilmesi, 1850 yılında Danimarka ile Kuzey Almanya arasında Schleswig-Holstein Dukalığının kontrolü nedeniyle yaşanan İsted Savaşı sırasında gerçekleşir. Russell savaş sırasında hafif bir yara dahi alır.

Kırım Savaşı (1854) patladığında Russell'in savaş muhabirliği kariyeri de başlar. Gelibolu'da karaya çıktıktan kısa süre sonra İngiliz ordusuna ilişkin eleştirel raporları *The Times*'de yayınlanmaya başlar. Savaş sırasında İngilizlerin, Rus muhalefetinden daha fazla silah, ilaç, yakıt ve kıyafet sıkıntısı çektiğini yazar. Savaş Ofisi'nin ağır ihmali yansıtan gönderilerinin Lord Aberdeen'in kabinesinin istifasına yol açtığı iddia edilir. "İnce kırmızı hat / *tin red line*" kavramını kullanarak aktardığı Balaklava Muharebesi'ne (25 Ekim 1854) ilişkin haberleri ile bu muharebe sırasında gerçekleşen ve fiyaskoyla sonuçlanan Lord Cardigan komutasındaki Hafif Süvari Tugayının taarruzuna ilişkin haber, savaş gazeteciliğinin iki klasik örneği olarak kabul edilir.³³ İlk sonraki yıllarda James Jones'in bir romanının başlığına esin kaynağı olur ve aynı adla ünlü yönetmen Terrence Mallick tarafından sinemaya aktarılır. İkincisi ise taarruz haberi Londra'ya ulaştıktan on beş gün kadar sonra ünlü şair Alfred Lord Tennyson tarafından "Hafif Süvari Tugayının Hücumu" başlığıyla şiirleştirilir.

William Howard Russell, haberlerinde savaşın detayı, uygulanan taktik ve stratejinin teknik özellikleri, savaş alanındaki ölüm ve yaralı sayılarına ilişkin istatistikî bilgiler üzerinde durur. Bununla birlikte yaptığı savaş tasvirleriyle savaşı daha insani bir boyuta taşıyarak, okuyucuya savaşın gerçekte neler içerdiğini hatırlatır ve savaşın çok boyutluluğuna işaret eder.³⁴ Russell, Kırım savaşına katılan tek muhabir değildir. Ondaki kısa süre sonra cepheye *Londra Daily News*'dan Edwin Lawrence Godkin de katılır. Russell, savaş ve savaş stratejisi ve taktikleri ile ilgilenirken, Godkin daha çok insani yönüne, savaşın birey üzerindeki psikolojik etkilerine odaklanarak ondan ayrılır. Her iki

³⁰ Standage, *age*, 202.

³¹ Rough, *age*, xiv.

³² Ross Eaman, *The A to Z of Journalism* (Plymouth: Scarecrow Press, 2009), 289; McLaughlin, *age*, 6; Evans, *age*, 17.

³³ Mitchel P. Roth and James Stuart Olson. *Historical Dictionary of War Journalism*. (Westport: Greenwood Publishing Group, 1997), 266.

³⁴ McLaughlin, *age*, 50.

gazeteci de İngiliz askeri liderliğindeki yetersizlikler ve birliklerin yaşadığı korkunç koşullar yüzünden dehşete düşer.³⁵

Russell, savaş boyunca İngiliz ordusunun yoksunluklarını duyurmaya devam eder.³⁶ Kırım'daki orduya yönelik eleştirileri cephedeki ve İngiltere'deki askerler arasında protestolara neden olur. Ordu, Rus ordusuna çok değerli istihbarat kazandıracaklarını ileri sürerek, asker ve topçu konuşlandırmalarını ortaya koyan haberlere öfkelenir.³⁷ Yaptığı haberler İngiliz Ordusunun pek çok üst düzey subayını, artık savaş konusundaki haber ve olayları kendi istedikleri şekilde hükümetle yazışarak sunma konusunda tekele sahip olmadıkları için rahatsız eder. Bazı generaller zaferlerinin savaş muhabirleri tarafından çalındığını hissederek. Bu durumun da etkisiyle bu dönemde savaş muhabirine üst düzey İngiliz Ordusu subayları tarafından genellikle hınç, şüphe ve hatta iğrenme ile bakılır. Mareşal Earl Frederick S. Roberts gibi askerler ise savaş muhabirleri hakkında daha olumlu görüşlere sahiptir ve onlarla bilgi paylaşma konusunda daha ılımlı davranırlar.³⁸

Kırım Savaşı savaş gazeteciliği açısından tam bir dönüm noktası olur. Ordunun bu yeni gazeteci türüne ilişkin deneyimi, o zamandan beri birçok savaşta resmi askeri sansürün yaygınlaşmasını etkiler. Kırım cephesindeki yeni Başkomutanı Sir William Codrington, Şubat 1856'da muhabirlerin düşmana askeri ayrıntılarını bildirmelerini yasaklayan ve bu emre uymayanların cepheden çıkarılmalarını öngören genel bir emir yayınlamıştır. Savaş, emir yürürlüğe girmeden önce sona ermesine rağmen, sonraki savaşların nasıl rapor edileceğine etki eder.³⁹

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Savaş Gazeteciliği

Kırım Savaşı sonrasında William Howard Russell'ın da aralarında bulunduğu birçok savaş muhabiri Amerikan İç Savaşı'na (1861-1865) katılır ve cepheden haberler yapar. Ancak Russell kısa süre sonra içinde tarafsızlığını kaybeder ve bazı profesyonel ve kişisel problemler itibarını zedeler. Kuzey'e yönelik sempatisi, *The Times*'in Güney yanlısı editör çizgisi tarafından tedirgin bir şekilde izlenir ve sonunda İngiltere'ye döner. İngiltere'de onun yerini almaya layık olan tek gazeteci Edwin Godkin'dir, ancak savaşın büyük bir kısmında hastadır ve gerçek bir etki yaratmak için savaş bölgesine gitmekte çok geç kalır. Diğer gazeteciler daha düşük niteliktedir ve öylesine açıkça düşmanca davranırlar ki editörleri dahi onları Kuzey hakkında iyi bir şeyler söylemeye çağırır.⁴⁰

İç Savaş'ta itibarı zedelenen sadece *Times* değildir. Savaş, gazetecilere parıldamak için fırsatlar vermesine rağmen, onlar bunu kullanamaz ve birçokları için Amerikan İç Savaşı, savaş haberciliği tarihinde düşük bir noktaya işaret eder.⁴¹ Knightley (1982), İç Savaş'ta görev alan gazetecilerin çoğunun "cahil, dürüst olmayan ve etik dışı davranışlar sergileyen" kişiler olduğunu ileri sürer.⁴² Nesnellik, gazetecilik pratiğinde, henüz yol gösterici bir etik ilke olarak gelişmemiştir. Muhabirler genç ve savaş muhabirliği işi için deneyimsizdir ve gazeteler arasındaki yoğun rekabet, sansasyonel ve jingoist (aşırı milliyetçi, saldırgan) bir habercilik kültürünü besler. Gazeteciler, bu

³⁵ Phillip Knightley, *The First Casualty: The War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker* (London: Quartet, 1982), 10.

³⁶ Roth and Olson, *age*, 266.

³⁷ McLaughlin, *age*, 50.

³⁸ Raugh, *age*, xiv.

³⁹ Knightley, *age*, 15-16.

⁴⁰ McLaughlin, *age*, 51.

⁴¹ *Age*, 51.

⁴² Knightley, *age*, 21.

dönemde eğer kamuoyunun moralini korumaya ve gazete satmaya yardımcı olacaksa yenilgiyi zafer olarak haberleştirmede sorun görmezler.⁴³

Kamuoyunun savaşa yönelik ilgisi Kırım Savaşı'ndan ve Amerikan İç Savaşı'ndan sonra da artarak devam eder. Gazetecilerin “Kahvaltı Savaşı”⁴⁴ (*The Breakfast War*) haline getirdiği 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı en çok takip edilen modern savaşlardan birisi olur.⁴⁵ Çoğunluğu Rusların yanında olmak üzere seksen kadar iyi donanımlı savaş muhabiri cephe hatlarında görev alır. Önceki savaşlardan farklı olarak Rus yetkililer tarafından muhabirlere numaralar verilir ve sansür uygulanır. Tüm gazetecilerden Rus güvenliğinden taviz vermeyeceklerine dair yemin etmeleri ve gazetelerinin tüm kopyalarını Rus yetkililerinin sansüründen geçirmeleri istenir.⁴⁶

Modern askeri sansürün gerçek planı, 1904-05 Rus-Japon Savaşı sırasında uygulanan Japon modeliyle ortaya konulur. Muhabirler, savaşın patlak vermesinden önce Japonya'ya giderler. Yaklaşık iki yüz basın mensubu savaşı izler. Muhabirlerin çoğu 1900 Boksör İsyanı, Boer Savaşı, 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı ve Filipin Ayaklanması gibi son çatışmaların gazileridir. Japon sansürü, muhabirlerin belirleyici muharebelerin çoğuna tanık olmasını engeller. Sansür sıkıdır, çünkü Japonlar yabancı gazetecilerin çoğunun casus olduğundan şüphelenir. Bununla birlikte Japonlar kendi muhabirlerine Batılılarından daha fazla özgürlük tanır.⁴⁷ Rus-Japon Savaşı'nı izleyen muhabirlerden birisi de Jack London'dır. Rus-Japon Savaşı'ndaki Japon sansürü, Jack London'ı ve Kore ve Mançurya'daki çatışmaları ele alan diğer savaş gazetecilerini şaşırır. Japon ordusunun, Japonya ile Batılı bir güç arasındaki ilk kara savaşlarında haberleri sansürlemesi, beklenmedik bir tavidir ve onlara pek mantıklı gelmez. Japon deneyimi Jack London'a ve diğer gazetecilere savaş haberciliğinin geleceği hakkında fikir verir.⁴⁸

Endüstri Devrimi sonrasında silah teknolojilerindeki gelişimin de etkisiyle Dünyanın o güne kadar gördüğü en yıkıcı savaş olan Birinci Dünya Savaşı, aynı zamanda propaganda ile biliş ve davranış yönetiminin kitleler üzerinde uygulandığı ve bu uygulamalardan dersler çıkarıldığı bir dönem olur.⁴⁹ Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren, İngiltere ve Fransa 1899'da Boer Savaşı'na ve 1898'in Sudan seferlerine hatta 1879 Anglo-Zulu Savaşı'na kadar uzanan onlarca yıllık deneyimle beslenir⁵⁰ ve geçmişten öğrendiklerinden ders çıkararak gazetecileri özellikle de çatışma alanlarından haber yapan savaş muhabirlerini denetlemeye yönelik tedbirler geliştirirler.

Dünya Savaşı yılları boyunca gazeteciler propaganda faaliyetlerinin bir parçası olur ve gazeteler hükümetlerin uyguladığı katı sansür kuralları içerisinde yayın yapar. Çok sayıda muhabir cephelere gider ve askeri birliklerle anlaşmalar imzalayarak onların izin verdiği ölçüde tanık oldukları olayları ve elde ettikleri bilgileri gazetelerine gönderirler. Örneğin Avrupa Amerikan Seferi

⁴³ McLaughlin, *age*, 51-52.

⁴⁴ “The Breakfast War” kavramı, 1958 yılında aynı başlıkla bir kitap da yayınlayan İngiliz yazar Rupert Furneaux tarafından 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında İngilizlerin kahvaltıda savaşla ilgili en son haberleri gazetelerden okumasına atfen kullanılmıştır. Kitap Türkçeye “Tuna Nehri Akmam Diyor” başlığıyla çevrilmiş ve Milliyet Kitap (1971), Doğan Kitap (1999), İş Bankası Yayınları (2014) tarafından basılmıştır.

⁴⁵ Robert Auty, J.L.I. Fennell and I.P. Foote, ed., *Oxford Slavonic Papers: New Series, Volume IX* (Oxford: Clarendon Press, 1976), 74.

⁴⁶ Mitchel P. Roth and James Stuart Olson, *age*, 268.

⁴⁷ *Age*, 267.

⁴⁸ Michael Sweeney, “Delays and Vexation: Jack London and the Russo-Japanese War”, *Journalism & Mass Communication Quarterly* 75, no. 3 (1998): 548.

⁴⁹ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, *Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi* (Ankara: Erk Yayınları, 2010), 54.

⁵⁰ McLaughlin, *age*, 56.

Kuvvetleri Komutanı John J. Pershing, 12 Eylül 1917'de yayınladığı 36 Numaralı Genel Emir ile savaş muhabirlerinden raporlarını haber kuruluşlarına göndermeden önce bir basın yetkilisine göstermelerini gerektiren bir anlaşma imzalamasını ister. Buna göre muhabirlerin ordu birimlerinin isimlerini veya yerlerini vermeleri, bilinen veya hayali olsalar dahi savunma ya da gelecek planlarını açığa çıkaracak yayınlar yapmaları yasaktır. Cephe bölgesindeki hareketleri bir basın subayı tarafından yönetilecek ve askerlerin moralini ya da disiplinini zedeleyebilecek kişisel veya profesyonel davranışlardan kaçınacaklardır. Mevzuat ihlallerine ise akreditasyon kaybı, operasyon devam ederken gözaltına alınma, kamuya açık bir kınama ile savaş bölgesinden çıkarılma gibi cezalar öngörülür.⁵¹

İngiltere’de Savaş Bakanı Lord Kitchener savaşın başından itibaren en katı sansür ve kontrol politikasını benimser. Muhabirler, savaşın ilk yılında resmi akreditasyonu reddetseler de bir süre sonra İngiliz Ordusu’na ilişkin haberleri basına ve dünyaya vermeden önce sansürleyen Basın Bürosu’nun kurallarına uymak zorunda kalırlar. Savaş döneminde cepheyle ilgili haberlerin temel özellikleri, askeri başarının abartılması, kayıpların azaltılması ve siper savaşının gerçekliğinin çok az yansıtılması ya da hiç yansıtılmamasıdır.⁵²

Mayıs 1915’e kadar muhabirler ve fotoğrafçılar çatışma alanlarından çıkarılır. Ancak bu tarihten sonra Savaş Ofisi, beş deneyimli İngiliz muhabir ile bir Amerikalı muhabire cephe orduyla birlikte hareket etme izni verir ve bu uygulama bir süre sonra daha geniş bir resmi akreditasyon planına dönüşür.⁵³ Terimin ifade ettiği gibi, “Büyük Savaş”, savaş muhabirlerinin raporlayacağı birçok cephe hattı ile dünya çapında bir savaş olur. Bütün savaş muhabirleri sansüre uğrar. Bazıları diğerlerinden daha katı sansüre maruz kalsa da kararlı bir savaş muhabirinin bir haber için kazmaya devam etmesi için hala bir alan vardır⁵⁴ ve bazıları bunu kullanmayı başarır.

Birinci Dünya Savaşı'nı haberciliğini bir başka yönü de, 1915'ten sonra tüm genç gazetecilerin ya gönüllü olmaları ya da silahlı altına alınmış olmalarıdır. Geriye kalanlar esas olarak, orta yaşlı gazi muhabirler ile fiziksel olarak yeterli bulunmayan gençlerdir. Bazıları, Reutersli Lester Lawrence gibi çok az görürken; bazıları, duymadığı için gelen mermi parçalarından korkmayan Henry Tomlinson gibi ağır seviyede işitme engellidir. Bazıları da Mezopotamya Cephesi'nde görevli Edmund Candler gibi tek kolludur ve haberlerini tek elle yazmaktadır. Dönemin savaş muhabirleri, resmi prosedürü takip ettikleri için eleştirilse de; gözlem güçleri ve betimleyici açıklamaları geriye paha biçilmez bir malzeme kaynağı bırakmıştır.⁵⁵

İkinci Dünya Savaşı Döneminde Savaş Gazeteciliği

İkinci Dünya Savaşı'nda da haberlerin kontrol edilmesi yoluyla basına sansür uygulamasına devam edilir.⁵⁶ Bu dönemde savaş muhabirleri adeta bir ordu mensubu gibi düşünülür ve şapkası, Sam Browne kemerleri ve üzerinde “C” harfi yer alan kollukları bulunan subaylarınkine benzer

⁵¹ Jeffery A. Smith, *War and Press Freedom: The Problem of Prerogative Power* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 140.

⁵² McLaughlin, *age*, 57.

⁵³ Michael S. Sweeney, *The military and the press: An uneasy truce*. (Illinois: Northwestern University Press, 2006), 40.

⁵⁴ Best, *age*, iii.

⁵⁵ *Age*, iii.

⁵⁶ Haldun Yalçınkaya, Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik, *Uluslararası İlişkiler* 5, no. 19, (2008): 54.

üniformalar giyerler. Muhabirlerin silah taşınması yasaktır ve savaş esirleri olarak ele geçirilip tutulurlarsa yüzbaşı statüsünde değerlendirilirler.⁵⁷

İkinci Dünya Savaşı döneminde Almanya'da tüm iletişim ajansları devletin doğrudan kontrolü altına alınır; böylece gazeteciler, film ve radyo yapımcıları, matbaacılar, sanatçılar, yazarlar ve fotoğrafçılar ile birlikte Ordu Propaganda Bölümü saflarında görevlendirilir. Onlara temel askeri eğitim verilir ve gerektiğinde savaşmak için cepheye gönderilirler. Ancak onların asıl görevleri, tüm cephelerde moralleri korumak ve düşman moraline zarar vermektir.⁵⁸

İngiliz medya yönetimi de aynı derecede etkilidir ancak incelikli olmaktan uzaktır.⁵⁹ Hükümet, Olağanüstü Hal Yasasını, düşman için yararlı olduğu düşünülen ülke dışındaki tüm kamu ve özel iletişimi sansürlemek için kullanır. Ayrıca radyo ve yazılı basını da içeren tüm medya, Birinci Dünya Savaşı'ndaki ile benzer kısıtlamalara tabi tutulur. Enformasyon Bakanlığının sıkı gözetimi altında sınırlı sayıda muhabirin cephede bulunmasına izin verilir. Bu muhabirler sıkı akreditasyon prosedürlerine tabi tutulurlar ve aslında ordunun bir parçası olurlar.⁶⁰

1944'e gelindiğinde, Müttefikler Almanları Fransa ve Belçika'dan dışarı iterken, İngiltere ve ABD'den 150 savaş muhabiri dünya çapında uzun süredir devam eden pembe dizinin senaristleri gibi 278 milyon okuyucuya haberler sunarlar.⁶¹ Savaş boyunca medya savaş çabalarını desteklemek ve halkın askere alınmasını teşvik etmek, cephedeki askeri hataları örtbas etmek ve savaşın yürütülmesine yönelik eleştirileri azaltmak için kullanılır. Propaganda sistematik bir şekilde harekete geçirilir ve kamuoyu manipüle edilir. Gazeteciler kısa süre sonra bunu fark etseler de, çok azı sistemle yüzleşir.⁶²

Vietnam Savaşı Döneminde Savaş Gazeteciliği

Vietnam Savaşı çatışma alanlarında gazetecilik pratiklerinin gelişimi açısından tam bir dönüm noktası olur. Savaş, yüzlerce savaş muhabiri tarafından izlenir ve raporlanır. Normal şartlarda büyük haber ajansları ve medya kuruluşları çatışma alanlarına genellikle tecrübeli muhabirleri görevlendirirken, Vietnam Savaşı'nda tecrübeli muhabir bulmakta güçlük çekilir. Bu nedenle Vietnam savaş muhabirleri genellikle yirmi beş ila otuz beş yaş arasındadır. Savaşın ilk yılları yaşlı ve genç muhabirler arasında itilafların ortaya çıktığı bir dönem olur. Kore ve II. Dünya Savaşı gazileri olan yaşlı savaş muhabirleri, Amerikan müdahalesini destekleme eğilimindeyken gençler, daha bağımsız bir tutum benimserler. Vietnam Savaşı döneminde dört muhabir Pulitzer Ödülü alır: Horst Faas (1965), Kyoichi Sawada (1966), Toshio Sakai (1968) ve Eddie Adams (1969). Ayrıca 1964'te Jim Lucas, Ernie Pyle Ödülü'nü; 1967'de ise David Douglas Duncan, Robert Capa Ödülü'nü kazanır. Ancak savaşın en çarpıcı olayı olan My Lai katliamı haber ajanslarının büyük medya kuruluşlarının dikkatinden kaçır ve Seymour Hersh tarafından tanınmayan bir haber servisi olan *Dispatch News Service* aracılığıyla haberleştirilir.⁶³ Bu haber Seymour Hersh'e 1970 yılında ilk Pulitzer ödülünü kazandırır. Seymour Hersh sonraki yıllarda da önemli başarılarla imza atar. Irak'ta

⁵⁷ McLaughlin, *age*, 63.

⁵⁸ Knightley, *age*, 204.

⁵⁹ *Age*, 202.

⁶⁰ McLaughlin, *age*, 64-65.

⁶¹ Collier, *Fighting Words: The War Correspondents of World War Two* (New York: St. Martin's Press, 1990), 178.

⁶² Greg McLaughlin, *age*, 68.

⁶³ Roth and Olson, *age*, 325.

Abu Ghraib cezaevinde yaşanan işkence olaylarına ilişkin 2004 yılında yaptığı haberler onu yeniden dünya gündemine getirir ve birçok ödül almasını sağlar.

Vietnam, gazetecilerin düzenli olarak silahlı kuvvetlere akredite edildiği, ancak sıkı bir sansüre maruz kalmadıkları ilk savaştır. II. Dünya Savaşı'nın aksine Vietnam Savaşı sırasında resmi bir sansür uygulanmaz. Sonraki savaşlarla karşılaştırıldığında, Vietnam'da gazetecilerin akreditasyon alması nispeten kolaydır, bununla birlikte muhabirlerin belirli sınırlamaları kabul etmesi gerekir. İlk olarak geçerli bir pasaport, giriş vizesi ve bir yayın kuruluşundan ya da yayın grubundan bir mektup ile Güney Vietnam hükümetine akreditasyon başvurusu yapılır. Ardından da işveren konumundaki medya kuruluşunun, muhabirin eylemlerinden ve raporlarından tam olarak sorumlu olduğunu kabul ettiğine dair bir belge sunularak Vietnam Askeri Yardım Komutanlığı'ndan (MACV) akreditasyon alınır.⁶⁴

Vietnam Savaşı, televizyon teknolojisindeki gelişme ve halkın haber alma ihtiyacının televizyon haberleri yoluyla karşılandığı ilk savaş olması nedeniyle “ilk televizyon savaşı” (*The First Television War*) ya da “oturma odası savaşı” (*living-room war*) olarak anılır.⁶⁵ Savaşın, medya tarafından, ABD yönetimce çok da kısıtlanmadan yoğun bir şekilde sıradan Amerikalıların salonlarına taşınması beklenenin aksi yönde bir etki yapar ve savaş karşıtı hareketlerin büyümesine neden olur.⁶⁶ Savaşın sebep olduğu zararları aktaran ABD medyası, savaşın meşruiyetini oldukça tartışmalı hale getirecek sorgulayıcı bir gazetecilik de sergileyerek savaş aleyhtarı bir kitle hareketinin başlamasına zemin hazırlar.⁶⁷

Televizyon kanalları savaş haberlerine yoğun bir şekilde yer verir. Çatışmalara ilişkin haberler, Amerika'nın üç büyük televizyon kanalının (ABC, CBS ve NBC) her gece yayınlanan haber bültenlerinde iki veya üç dakikalık segmentler halinde yayınlanır. Böylece Amerikan halkı kendi evlerinin salonlarında yaşanan denizaşırı vahşete tanıklık eder. Bu tanıklık, halk arasında güçlü bir savaş karşıtı duyguyu kıskırtır ve yeterli kamuoyu desteğinin sağlanamaması nedeniyle savaşın kaybedildiği; bunun sebebinin de televizyon yayınları olduğu yönünde tartışmaların başlamasına yol açar.⁶⁸ Bu tartışmalar çatışma alanlarında gazetecilerin daha sıkı denetimini içeren uygulamaların gündeme gelmesine ve havuz sisteminin geliştirilmesine zemin hazırlar.

Körfez Savaşı Döneminde ve Sonrasında Savaş Gazeteciliği

Vietnam Savaşı sonrasında başlayan tartışmalar gazetecilerin çatışma alanlarında sıkı denetimini beraberinde getirir. İngiltere, Falkland Adaları Savaşı (1982) sırasında çatışmaları askeri birliklerle birlikte takip etmesi için sadece, tamamı İngiliz olan, yirmi dokuz muhabire izin verir. Bu küçük sayı bile Kraliyet Donanması tarafından isteksizce kabul edilir. İngiliz Silahlı Kuvvetleri'nin, medya ile ilgili önyargılarının temelinde Güneydoğu Asya'daki Amerikan deneyimi bulunmaktadır. Nitekim medya iki önemli bedel karşılığında çatışma alanında var olabilir: Gazeteciler savaş

⁶⁴ *Age*, 326.

⁶⁵ Andrew Hoskins, *Televising War: from Vietnam to Iraq* (New York: Continuum Publishing, 2004), 13; Virginia Schomp, *The Vietnam Era* (New York: Marshall Cavendish, 2005), 1; Spencer C. Tucker, ed., *The Encyclopedia of the Vietnam War: A Political, Social, and Military History* (California: ABC-CLIO, 2011), 1099; Mark Moss, *Toward the Visualization of History: the Past as Image* (Lanham: Lexington Books, 2008), 164.

⁶⁶ Yusuf Devran ve Ömer Faruk Özcan. "Suriye Savaşının Habercilik Pratiklerine Etkisi: İliştirilmiş Gazeteciliğe Karşı Aracılı Gazetecilik", *Global Media Journal: Turkish Edition* 9, no. 17 (2018): 79.

⁶⁷ Ragıp Duran, *Global Medya Eleştirileri: Burası Dünya Polis Radyosu* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 76.

⁶⁸ Cathleen Small, *Strategic Inventions of the Vietnam War* (New York: Cavendish Square Publishing, LLC, 2016), 93-94.

bölgesine gidip gelmek için tamamen Donanmaya bağımlıdırlar ve raporlarını Askeri Yetkililer üzerinden Londra'ya göndermek zorundadırlar. Askeri iletişim her zaman önceliğe sahip olduğundan gecikmeler kaçınılmazdır. Nitekim modern gazeteciliğin can damarı olan "sıcak haber" ya "soğuk haber" haline gelir ya da haber değeri taşımayan bir haber niteliğe bürünür. Gerçekten de, Falkland Savaşı sırasında bir haberin halka ulaşması, yüz otuz yıl önce Kırım'dan Londra'ya ulaşması için geçen süreden daha uzun zaman alır.⁶⁹ Ayrıca askeri yetkililerin haber metin ve görüntülerini denetlemesi basın özgürlüğünü neredeyse tamamen ortadan kaldırır.

Bu durum çatışma alanından gelen bilgilerin güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olur. Haber görüntülerinin Londra'ya ulaşması üç hafta sürdüğü için BBC dahi başka kaynaklardan görseller kullanmak zorunda kalır. Arjantinliler tarafından çekilen görüntüler, İngiliz sansürünün yarattığı boşluğu doldurmak için kullanılır ve BBC bu yüzden düşman propagandasını yaymakla suçlanır. Askeri birliklerle birlikte hareket eden İngiliz gazetecilerin görüntüleri geldiğinde ise ancak sansürlenildikten sonra yayınlanabilir.⁷⁰ Haberlerin geç gelmesi ve sansürlenmesi askeri yetkililer için olumluysa da, basın açısından oldukça kötü bir deneyim olur.

Falkland'daki İngiliz deneyimi ve Amerika'nın Vietnam hakkında yarattığı habercilik miti 1983'te ABD'nin Grenada'yı işgali sırasında bir araya gelir.⁷¹ İşgalle ilgili olağandışı olan şey, tamamen gizlilik içinde gerçekleştirilmesidir. Basın ve televizyon hiçbir şekilde bilgilendirilmez. İşgal haberleri üzerinden kırk saat geçtikten sonra kamuoyuna açıklanır. İşgali haber yapmak isteyen gazetecilerin Grenada'ya gitmesine izin verilmez ve gazeteciler Grenada'nın yaklaşık 200 mil (125 kilometre) kuzeyinde, bir ada ülkesi olan Barbados'ta, bir askeri bir üste tutulurlar. Ordu, gazetecilerin Grenada'yı ziyaret etmesine izin vermeye karar verdiğinde ise sayıyı sınırlar. Yaklaşık üç yüz muhabirin çatışma alanına gitmek için başvurmasına karşın yalnızca on beş muhabir ve fotoğrafçının çatışma alanına gitmesine izin verilir.⁷² Bu durum ana akım medyaya güvenin azalmasına; hatta anketlere göre Amerikan halkının "orduya medyadan daha fazla güvenmeye" başlamasına yol açar. Anketlerden de açıkça görülmektedir ki, kamuoyu ordunun savaşları kazanacağına; bununla birlikte medyanın kaybedebilmesine neden olabileceğine inanmaktadır.⁷³

Panama işgali (1989) sırasında da muhabirler Grenada'ya benzer şekilde savaş bitene kadar bir ABD hava üssünde tutulur. Başında Tümgeneral Winant Sidle'nin bulunduğu komisyon, çeşitli medya devlerini temsil eden seçkin gazetecilerin ve fotoğrafçıların bulunduğu bir grup muhabirin, elde ettikleri haber ve fotoğraflarını Pentagon'da bekleyen diğer medya üyeleriyle paylaşacakları bir havuz sistemi üzerinde anlaşır. Ancak, Pentagon anlaşmanın gereklerini tam olarak yerine getirmeyen ve havuza alınan muhabirler savaşın başlamasından saatler sonra çatışma alanlarına ulaşabilir.⁷⁴ Operasyonun ikinci yarısına kadar gazeteciler, eylemden çok uzakta, izole Amerikan üssünde tutulur. ABD Ordusu Güney Komutanlığı, gazetecilere savaşın başlamasından sonraki dört gün boyunca yalnızca bir kez brifing verirken, "medya merkezi", kopya ve fotoğrafların iletilmesinde ciddi gecikmelere neden olan teknik sorunlar ile uğraşmak zorunda kalır.⁷⁵

⁶⁹ Philip M. Taylor, *Global Communications, International Affairs And The Media Since 1945* (London: Routledge, 1997), 116-117.

⁷⁰ Taylor, *age*, 117.

⁷¹ *Age*, 117.

⁷² George Sullivan, *Journalists at Risk: Reporting America's War* (Minneapolis: Twenty-First Century Books, 2006), 73.

⁷³ Taylor, *age*, 118.

⁷⁴ Roth and Olson, *age*, 231.

⁷⁵ McLaughlin, *age*, 88.

Hem Grenada hem de Panama'da medyanın askeri kontrolü son derece başarılı ve etkili olur, ancak halkla ilişkiler açısından hayal kırıklığı yaşanır. Medyanın, savaş bölgesinden uzakta tek bir yerde tutulması sağlanır, ancak yanlarında yer almasını istedikleri mesajların verilmesi sağlanamaz. Bu eksiklik Körfez Savaşı sırasında giderilmeye çalışılır ve çok sayıda gazetecinin yardım ve işbirliği ile bazı halkla ilişkiler faaliyetleri yürütülür.⁷⁶ Körfez Savaşı, Batılı ülkelerin istediği şekilde ve ölçüde kamuoyuna sunulur ve aktarılır. Savaş, CNN muhabiri Peter Arnett tarafından, Bağdat'taki El Reşit otelinin çatısına yerleştirilen teknik düzeneklerle, "anında", adeta bir masal gibi tüm dünyaya anlatılır. Dünya, "Körfez Savaşı masalını" CNN International'a bağlanan televizyonlardan izlerken gazeteciler, havuz sistemiyle Pentagon (ABD), Londra ve Dharan (Suudi Arabistan) hazırlanan olanaklarla askeri yetkililer tarafından bilgilendirilir. Gazetecilerin çatışma alanlarına girişi sınırlı ölçüde mümkün olur.⁷⁷

Körfez Savaşı ile birlikte habercilere güvenli bir ortam ve çatışma alanlarına doğrudan erişim sağlayan, hükümetlere ise haberlerini verdikleri teknik ve güvenlik desteği karşılığında haberleri kontrol edebilme imkânı tanıyan havuz sistemi yerleşir ve sistematik bir yapıya kavuşur. Bu yapı, savaşların geçirdiği dönüşüm ve mevcut sistemlerin yarattığı tartışmalar nedeniyle değişmeye devam eder ve yeni yüzyılda yeni bir savaş alanı haberciliği sistemi olan iştirilmiş gazeteciliği ortaya çıkarır.⁷⁸ Diğer bir ifadeyle havuz sisteminde gazetecilerin haber alma konusunda yaşadığı sorunlar ve sağlıklı bir haber akışının sağlanamaması iştirilmiş gazetecilik sistemine giden yolu açar.⁷⁹

Muhabirlerin bir kısım eğitimden geçtikten sonra çatışma alanlarında askeri birliklerle beraber hareket etmesini öngören iştirilmiş gazetecilik sistemi, ilk kez Amerika'nın 2001 yılında Afganistan'a yaptığı askeri müdahale sırasında uygulanmaya başlar. Seçilen gazetecilerin askerlerle birlikte kontrollü şekilde çatışma bölgelerinde bulunmalarına izin verilir. Askerler tarafından korunan gazeteciler onlarla birlikte hareket eder ve yaşar. Bu sistemde gazetecilerin seçimi, ziyaretlerin zamanlaması, tesisler ve ziyaretler sırasında hareket özgürlüğü gibi hususların planlanması ve yayınlanacak haber metinlerinin içeriğinin kontrolü Savunma Bakanlığı tarafından yürütülür.⁸⁰

İlk uygulamaları Afganistan'da görülen iştirilmiş gazetecilik modeli, 2003 Irak harekâtında genişletilerek ABD Savunma Bakanlığı tarafından bir basın ve halkla ilişkiler politikası haline getirilir. Mart 2003'te başlayan Irak Savaşı altı yüzün üzerinde iştirilmiş gazeteci tarafından takip edilir. Günümüzde de başta ABD olmak üzere büyük devletler tarafından gerçekleştirilen askeri müdahalelerde bu modelin uygulandığı görülmektedir. Ancak bu model, savaş ve çatışmaların yıkıcılığı ve insani yönlerini ortaya koymayı amaçlayan bağımsız gazetecilik yönelimleri ile çelişmekte olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir.⁸¹

⁷⁶ Age, 88.

⁷⁷ Oya Tokgöz, *Siyasal İletişim* (Ankara: İmge Yayınları, 2006), 396-397.

⁷⁸ Yalçınkaya, agm, 36-37.

⁷⁹ Işık ve Özdemir, agm, 858.

⁸⁰ Esmeralda Kleinreesink, *On Military Memoirs: A Quantitative Comparison of International Afghanistan War Autobiographies, 2001-2010* (Lieden: Brill, 2016), 113.

⁸¹ Işık ve Özdemir, agm, 860.

DİJİTAL ÇAĞDA SAVAŞ GAZETECİLİĞİ

İletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişim habercilik pratiklerinin dönüşümünü de beraberinde getirir. Dijitalleşme ya da “sayısallaşma”, bilgi ve iletişim teknolojilerinin medya alanına dâhil olmasını sağlar ve geleneksel habercilik pratiklerinin dönüşümüne öncülük eder.⁸² Başta akıllı telefonlar olmak üzere mobil teknolojilerin yaygınlaşması ve bu cihazların sağladığı teknik olanaklar, bu cihazlara sahip tüm herkesi birer muhabir haline getirmektedir. Mobil cihazlar, kamera, ses kayıt cihazı, kurgu bilgisayarı vb. pek çok özelliği içinde barındıran birer mobil medya aracına dönüşmüş, daha önce yüksek maliyet gerektiren içerik üretimi, günümüzde bir mobil telefon ile yapılabilir hale gelmiştir.⁸³ Diğer bir deyişle iletişim teknolojilerindeki ilerleme, her türlü enformasyonun sayısal olarak işlenmesini sağlayarak, aynı verilerin bir ortamdan diğerine aktarılmasını kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla bilgi işlemenin kendi içinde ve kullanıma sokulduğu alandaki üretimin maliyeti de düşebilmektedir.⁸⁴

Yaşanan teknolojik gelişmeler, sadece iletişim alanını değil; savaş yöntemlerini de etkilemiş ve dönüştürmüştür. Günümüzde Kırım Savaşı'yla başladığı kabul edilen mevzi savaşlarının yerini hava unsurlarının desteklediği süpürme harekâtları almıştır. Bu çok boyutlu ve asimetrik operasyonların takibini alışlagelmiş habercilik pratikleriyle yapmak da oldukça zorlaşmıştır. İliştirilmiş gazetecilik, bu bağlamda her haliyle yetersiz bir pratik olarak savaşın tüm yönlerinden ziyade onun çok küçük bir kısmını izin verildiği kadarıyla haberleştirebilmektedir.⁸⁵

Halen çatışma alanlarında gazetecilik açısından hâkim model ilüstrilmiş gazetecilik modelidir. Ancak bu model gazetecilerin askerlerle birlikte hareket etmesi nedeniyle tarafsızlıklarını zamanla yitirmelerine ve haberlerini kaleme alırken oto sansür uygulamalarına neden olduğu dolayısıyla da basın özgürlüğünü sınırlandırdığı gerekçeleriyle eleştirilmektedir. Gazeteciler, çatışma alanlarının asker yetkililerin izin verdiği bölümlerine ve onların istediği zaman dilimlerinde sıkı kurallara tabi olarak girebilmektedir. Bu durum yapılan haberlerin hakikatle ilişkisini zedelemekte ve ilüstrilmiş gazetecilerden gelen enformasyonun güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

İliştirilmiş gazetecilere ve onların verdiği enformasyona yönelik güvensizlik, bağımsız gazetecilerin güç kazanmasını beraberinde getirmektedir. Daha önceleri devlet imkânları olmadan dünyanın farklı coğrafyalarında ortaya çıkan çatışma bölgelerine ulaşmak gazeteciler için çok zor ve maliyetliken, iletişim ve ulaşım ağlarındaki genişleme dünyanın en ücra köşelerinin bile meraklılar için ulaşılabilir kılmaktadır. Bu gelişme, bağımsız gazetecilerin, dünyanın hangi coğrafyasında ortaya çıkarsa çıksın çatışma bölgelerine ulaşmasına imkân tanımaktadır. Sosyal medyanın iletişim olanaklarını genişletmesi ise bağımsız gazetecilerin dünyanın farklı coğrafyalarından gönüllüler ile enformasyon paylaşabilmesini sağlamaktadır. Örneğin *Washington Post*'un Bağdat bürosu şefi deneyimli gazeteci Liz Sly, Suriye iç savaşında önceki tecrübelerinden öte oldukça farklı bir gazetecilik deneyimi yaşadığını vurgular. Yirmi yıldır muhabirlik yaptığını belirten Sly, çatışmalar başladığından bu yana Suriye'ye girmesine sadece üç kez izin verildiği, haber akışını yüze yakın

⁸² Gürsoy Değirmencioğlu, "Dijitalleşme Çağında Gazeteciliğin Geleceği ve İnovasyon Haberciliği". *TRT Akademi Dergisi* 1, no. 2 (2016): 593.

⁸³ Recep Ünal, "İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Mobil Habercilik Deneyimi Üzerine Bir İnceleme: Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneği." *Erişim İletişim Dergisi* 1, (2019): 143.

⁸⁴ Nurcan Törenli, *Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005), 102.

⁸⁵ Devran ve Özcan, agm, 82.

Suriyeli amatör muhabir ile sağladığı, onlara istediği zaman ulaşabildiğini ancak kriz anlarında güvenilir bir kaynak bulmanın ve güvenilir bir iletişim hattı tesis etmenin kolay olmadığını ifade eder.⁸⁶

Savaş pratiklerinde ve yöntemlerinde devrim niteliğinde değişimler yaşanmasına karşın çatışma alanlarında gazetecilik pratiklerinin halen neredeyse Kırım Savaşı'ndakine benzer şekilde sürdürülmeye çalışılması önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Chouliaraki ve Blaagaard'a göre iki faktör çatışma alanlarında gazetecilik pratiklerinin dönüşmesine katkıda bulunmuştur.⁸⁷ Bunlardan ilki dijital medyanın erişilebilirliği kolaylaştırmasıdır. Dijital medyanın kolay erişilebilirliği, sıradan insanların bilginin kaydedilmesi ve dağıtılması üzerinde benzeri görülmemiş bir kontrol sahibi olmalarını sağlamış ve savaş haberlerini geçmişe göre çok daha karmaşık ve çeşitli hale getirmiştir.⁸⁸ İkincisi ise savaşın kendisindeki değişikliklerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın ve 20. yüzyılın sonraki çatışmalarının aksine; günümüzde savaş bölgesi ve cephe gerisi arasındaki açık ayırım büyük ölçüde ortadan kalkmış; intihar bombaları, şehir çarpışmaları ve insansız hava araçları saldırıları ile savaş, kentsel alanlara taşınmıştır. Artık çatışmaların merkezi her yurttaşı bir muhabir yapıyor" sloganıyla 22 Şubat 2000 tarihinde yayın hayatına merhaba diyen OhmyNews internet sitesine her gün ev kadınları, öğrenciler, öğretim üyeleri ve diğer yurttaş gazeteciler tarafından yüzlerce haber gönderilmektedir.⁸⁹ Amerika'nın Sesi Radyosu'ndan David Arnold, Cumhurbaşkanı Beşar Esad hükümeti tarafından uygulanan medya sansürüne tepki olarak yüzlerce Suriyeli aktivistin olayları görsel olarak belgelemek ve çatışma hakkında 140 veya daha az karakterle rapor etmek için akıllı telefonlar aldığını belirtir. Arnold, aktivistlerin binlerce YouTube videosu üzerine binlerce video yükledikleri ve Twitter, Facebook ve Skype kullanarak hükümetlerinin kendi insanlarına karşı yaptığı acımasızlıkları göstermek için neredeyse hayal edilemez yollar kullandıklarının bilgilerini verir.⁹⁰

Mobil iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması askerlerin kendisini de birer muhabir haline getirmektedir. Çatışma alanlarında özellikle düşük rütbeli askerlerin çektikleri görüntüleri sosyal medya ağları üzerinden doğrudan ya da dolaylı şekilde paylaşmaları önemli güvenlik sorunlarını beraberinde getirmektedir. Askeri personel tarafından çatışma alanlarından yapılan paylaşımların, yakın gelecekte daha büyük sorunlara neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Savaş gazeteciliği kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerle koşut olarak genişlemiş ve çeşitlenmiştir. Eşzamanlı olarak savaş da dönüşmüş ve gündelik yaşamın neredeyse bir parçası haline gelmiştir. Kendi ülkelerinde olmasa bile dünyanın farklı coğrafyalarından gelen savaş haberleri, bireyleri savaş konusunda düşünmeye yönlendirmektedir. Yapılan araştırmalar ve var olan akademik literatür savaşa ilişkin resmi kanallardan gelen enformasyonun gerçeği yansıttığı noktasında halk arasında büyük bir güvensizlik olduğuna işaret etmektedir. Gayri resmi kanallardan

⁸⁶ Chloe Lowe, "Syria: A War Reported By Citizen-Journalists, Social Media", *Radio Free Europe*, 30 Haziran 2012, <https://www.rferl.org/a/syria-war-reported-by-citizen-journalists-social-media/24630841.html>, (Erişim, 25.02.2020).

⁸⁷ Lilie Chouliaraki and Bolette Blaagaard, ed., *Cosmopolitanism and the New News Media* (London: Routledge, 2015), 107.

⁸⁸ Zohar Kampf and Tamar Liebes, *Transforming Media Coverage of Violent Conflict: The New Face of War* (London, England: Palgrave, 2013), 3.

⁸⁹ Ruhdan Uzun, "Gazetecilikte Yeni Bir Yönelim: Yurttaş Gazeteciliği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16, (2006): 633-656.

⁹⁰ Rabia Noor, "Citizen Journalism: News Gathering by Amateurs", *Handbook of Research on Citizen Engagement and Public Participation in the Era of New Media*, ed. Marco Adria ve Yuping Mao (Hershey: IGI Global, 2017), 207.

gelen ve sosyal medya üzerinden hızla yayılan enformasyon ise büyük güvenlik sorunlarına, halk arasında kaosa neden olabilmektedir.

SONUÇ

Savaşların yıkıcılığı ve insan hayatına etkileri, tarih boyunca savaşlar konusunda bilgi sahibi olma konusunda istek duyan bir kitlenin var olmasını sağlamıştır. Savaşa yönelik bu ilk elden bilgi sahibi olma isteği, ilk çağlarda Herodot, Thucydides, Xenophon gibi yazarları savaşlara ilişkin deneyim ve duyularını kaleme almaya yöneltirken, Ortaçağ'da haber mektuplarının, modern gazeteciliğin doğuşundan itibaren de savaş muhabirliğinin gelişimine zemin hazırlamıştır. Kırım Savaşı'ndan itibaren kurumsallaşmaya başlayan savaş gazeteciliği pratikleri, iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişime uyum sağlamakta zorlanmaktadır.

İletişim teknolojilerindeki gelişim, savaş haberlerini 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında gazete aracılığıyla kahvaltı masasına taşırken, Vietnam Savaşı sırasında televizyon aracılığı ile oturma odasına ulaştırmıştır. Körfez Savaşı sırasında ise savaş, canlı yayınlarla eşzamanlı olarak izlenir hale gelmiştir. Vietnam Savaşı sırasında muhabirlerin çatışma alanlarında kısmen de olsa özgür hareket edebilmesi ve haberlerini çok da büyük bir sansüre maruz kalmadan okuyucu ve izleyicilere ulaştırması savaş karşıtı hareketlerin güçlenmesine neden olmuş ve medya uğranılan yenilginin nedeni olarak görülmüştür. Sonraki yıllarda çatışma alanlarında gazetecilik faaliyetleri büyük ölçüde kısıtlanmış ve sıkı bir denetim altına alınmıştır. Bu sefer de medyaya duyulan güven azalmış ve halkla ilişkiler faaliyetlerinde sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunu aşmak için önce havuz ardından da iştirilmiş gazetecilik sistemleri uygulamaya konulmuştur.

Halen çatışma alanlarında gazetecilik açısından hâkim model iştirilmiş gazetecilik modelidir. Ancak bu model gazetecilerin askerlerle birlikte hareket etmesi nedeniyle tarafsızlıklarını zamanla yitirmelerine ve haberlerini kaleme alırken oto sansür uygulamalarına neden olduğu dolayısıyla da basın özgürlüğünü sınırlandırdığı gerekçeleriyle eleştirilmektedir. Ayrıca mobil iletişim araçlarına sahip bütün yurttaşların birer muhabire dönüşmüş olması ve sosyal medya üzerinde anında paylaşım yapabilmeleri iştirilmiş gazetecilik modelinin de sorgulanmasına neden olmaktadır.

Savaş pratiklerinde ve yöntemlerinde devrim niteliğinde değişimler yaşanmasına karşın çatışma alanlarında gazetecilik pratiklerinin halen neredeyse Kırım Savaşı'ndakine benzer şekilde sürdürülmeye çalışılması önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Modern savaş kent merkezlerine taşınmış ve sivilleri daha fazla etkiler hale gelmiştir. Dolayısıyla Kırım Savaşı'na benzer sansür modelleri ya da iştirilmiş gazetecilik modelinin sürdürülmeye çalışılan hali güncelliğini yitirmiştir. Hem savaş hem de medya araçları gelişmiş ve dönüşmüştür ve dönüşüm hız kesmeden devam etmektedir. Dolayısıyla savaş ve iletişim alanındaki değişim ve dönüşüme uyumlu yeni modellerin geliştirilmesi acil bir ihtiyaç haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Auty, Robert, J.L.I. Fennell and I.P. Foote, ed. *Oxford Slavonic Papers: New Series, Volume IX*. Oxford: Clarendon Press, 1976.
- Alexander, Thomas Methew. "General Introduction", *Herodotus: The History of Herodotus-I*, New York: The Tandy-Thomas Company, 1909.
- Baker, Rosalie F. and Charles F. Baker. *Ancient Greeks: Creating The Classical Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Berry, David. *Journalism, Ethics and Society*. Farnham: Ashgate, 2008.
- Best, Brian. *Fighting for the News: The Adventures of the First War Correspondents from Bonaparte to the Boers*, Yorkshire: Frontline Books, 2016.
- Burnim, Kalman A and Philip H. Highfill. *John Bell: Patron of British Theatrical Portraiture: A Catalog of the Theatrical Portraits in His Editions of Bell's Shakespeare and Bell's British Theatre*. Illinois: Southern Illinois University Press, 1998.
- Carrington, Richard. *The Mediterranean: Cradle of Western Culture*. New York: Viking Press, 1971.
- Collier, Richard. *Fighting Words: The War Correspondents of World War Two*. New York: St. Martin's Press, 1990.
- Lilie Chouliaraki and Bolette Blaagaard, ed. *Cosmopolitanism and the New News Media*. London: Routledge, 2015.
- Devran, Yusuf ve Ömer Faruk Özcan. "Suriye Savaşının Habercilik Pratiklerine Etkisi: İliştirilmiş Gazeteciliğe Karşı Aracılı Gazetecilik", *Global Media Journal: Turkish Edition* 9, no.17 (2018): 75-95.
- Değirmencioglu, Gürsoy. "Dijitalleşme Çağında Gazeteciliğin Geleceği ve İnovasyon Haberciliği". *TRT Akademi Dergisi* 1, no. 2 (2016): 590-606.
- Duran, Rağıp. *Global Medya Eleştirileri: Burası Dünya Polis Radyosu*. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 76.
- Eaman, Ross. *The A to Z of Journalism*. Plymouth: Scarecrow Press, 2009.
- Erdoğan, İrfan ve Korkmaz Alemdar. *Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları, 2010.
- Evans, Harold. *War Stories: Reporting in the time of Conflict from the Crimea to Iraq*. Bunker Hill Publishing Inc., 2003.
- Furieux, Rupert. *The First War Correspondent: William Howard Russell of the Times*. London: Cassell and Company Ltd., 1944.
- Harrison, Jackie. *News*. New York: Routledge, 2006.
- Headrick, Daniel R. *When Information Came of Age: Technologies of Knowledge in the Age of Reason and Revolution, 1700-1850*. New York: Oxford University Press, 2000.
- Hoskins, Andrew. *Televising War: from Vietnam to Iraq*, New York: Continuum Publishing, 2004.
- Işık, Mehmet ve Emrah Özdemir. "Çatışma Alanlarında Gazetecilik: Afganistan ve Irak Örnekleri" İçinde *The 2nd International Critical Studies Tam Metin Bildiriler Kitabı*, ed. Bedriye Tunçsiper, 851-866. (İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi, 2019).
- Kleinreesink, Esmeralda. *On Military Memoirs: A Quantitative Comparison of International Afghanistan War Autobiographies, 2001-2010*. Lieden: Brill, 2016.
- Knightley, Phillip. *The First Casualty: The War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker*. London: Quartet, 1982.
- Kampf, Zohar and Tamar Liebes. *Transforming Media Coverage of Violent Conflict: The New Face of War*. London: Palgrave, 2013.
- Lowe, Chloe. "Syria: A War Reported by Citizen-Journalists, Social Media", *Radio Free Europe*, 30 Haziran 2012, <https://www.rferl.org/a/syria-war-reported-by-citizen-journalists-social-media/24630841.html> (Erişim, 25.02.2020).
- McLaughlin, Greg. *The War Correspondent*. Sterling: Pluto Press, 2002.
- Moss, Mark. *Toward the Visualization of History: the Past as Image*. Lanham: Lexington Books, 2008.

- Noor, Rabia. "Citizen Journalism: News Gathering by Amateurs". İçinde *Handbook of Research on Citizen Engagement and Public Participation in the Era of New Media*, ed. Marco Adria ve Yuping Mao, 194-229. Hershey: IGI Global, 2017.
- Ramsey, Neil. "The Grievable Life of the War-Correspondent: The Experience of War in Henry Crabb Robinson's Letters to The Times, 1808-1809". İçinde *Emotions and War: Medieval to Romantic Literature*, ed. Stephanie Downes, Andrew Lynch and Katrina O'Loughlin. New York: Palgrave Macmillan, 2015.
- Raugh, Harold E. *The Victorians at War 1815-1914: An Encyclopedia of British Military History*. California: Abc-Clio, 2004.
- Roth, Mitchel P. and James Stuart Olson. *Historical Dictionary of War Journalism*. Westport: Greenwood Publishing Group, 1997.
- Schwiebert, Ernest George. *Trout: Vol. 1*. New York: E.P Dutton, 1978.
- Schomp, Virginia. *The Vietnam Era*. New York: Marshall Cavendish, 2005.
- Speake Jennifer (Ed.), *Literature of Travel and Exploration: R to Z*. New York: Routledge, 2003.
- Small, Cathleen *Strategic Inventions of the Vietnam War*. New York: Cavendish Square Publishing, LLC, 2016.
- Smith, Jeffery A. *War and Press Freedom: The Problem of Prerogative Power*. (Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Spiegel, Paul B. and Peter Salama. "War and Mortality in Kosovo, 1998-99: An Epidemiological Testimony". *The Lancet* 355, no. 24, (2000): 2204-2209.
- Standage, Tom. *The Victorian Internet: The Remarkable Story of the Telegraph and the Nineteenth Century's On-line Pioneers*, New York: Bloomsbury, 2014.
- Sullivan, George. *Journalists at Risk: Reporting America's Wars*. Minneapolis: Twenty-First Century Books, 2006.
- Sweeney, Michael. "Delays and Vexation: Jack London and the Russo-Japanese War". *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 75/3, (1998): 548.
- Sweeney, Michael S. *The Military and the Press: An Uneasy Truce*. Illinois: Northwestern University Press, 2006.
- Sweeney, Michael. "War Correspondents". In *Encyclopedia of Journalism*, ed. Christopher H. Sterling, 1441-1447. California: Sage Publications, 2009.
- Taş, Oğuzhan. "Gazeteciliğin Doğuşu: Eleştirel Bir Tarihyazımına Doğru", *Mülkiye Dergisi* 24, no. 269 (2010): 29-65.
- Taylor, Philip M. *Global Communications, International Affairs And The Media Since 1945*. London: Routledge, 1997.
- Tokgöz, Oya. *Siyasal İletişim*. Ankara: İmge Yayınları, 2006.
- Törenli, Nurcan. *Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.
- Tucker, Spencer C. (Ed.). *The Encyclopedia of the Vietnam War: A Political, Social, and Military History*. California: ABC-Clio, 2011.
- Uzun, Ruhdan. "Gazetecilikte Yeni Bir Yönelim: Yurttaş Gazeteciliği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16, (2006): 633-656.
- Ünal, Recep. "İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Mobil Habercilik Deneyimi Üzerine Bir İnceleme: Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneği." *Erciyes İletişim Dergisi* 1, (2019): 143-156.
- Waters, H. Kenneth. *Herodotus the Historian: His Problems, Methods and Originality*. New York: Routledge, 2014.
- Windschuttle, Keith. "Journalism and the Western Tradition". *Australian Journalism Review* 21, no. 1 (1999): 50-67.
- Yalçınkaya, Haldun. "Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik", *Uluslararası İlişkiler* 5, no. 19 (2008): 29-56.

Askeri Sosyoloji: Kuruluş, Gelişim ve Gelecek Üzerine Bir Değerlendirme

Military Sociology: An Evaluation on Establishment, Development and the Future

Barış ATEŞ¹

Araştırma Makalesi

¹ Dr. – Türk Silahlı Kuvvetleri

Bu makalede geçen görüşler yazarın kendisine aittir, hiçbir kişi ve kurumu bağlamaz.

ORCID: 0000-0001-8548-6924

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Barış ATEŞ

E-posta/E-mail:

barisates@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

03 Şubat 2020

Revizyon talebi/Revision Requested:

13 Şubat 2020

Son revizyon /Last revision:

17 Şubat 2020

Kabul tarihi/Accepted:

26 Şubat 2020

Atıf/Citation:

Ateş, Barış. “Askeri Sosyoloji: Kuruluş, Gelişim ve Gelecek Üzerine Bir Değerlendirme”. *Turkish Journal of War Studies* 1, no. 1 (2020), 53-74.

Özet

Bu makale askeri sosyolojinin bir alt disiplin olarak kuruluşunu, gelişimini, temel araştırma konuları ve diğer bilim dalları ile olan ilişkisini tarihsel süreç içerisinde açıklamaktadır. Ayrıca bu alanın Türkiye’de dahil olmak üzere farklı ülkelerdeki gelişim modellerini ve sorun alanlarını ele almaktadır. Askeri sosyolojinin, sosyolojinin bir alt disiplini olarak ortaya çıkışı II. Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelir. Bu zamanlamanın hem savaş sırasında ortaya çıkan pratik ihtiyaçlarla – ordunun sosyal sorunlarının çözümü - ilgisi vardır hem de o dönem orduda görev yapan sosyal bilimcilerin savaştan sonra da özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) askeri meseleler üzerine çalışmaya devam etmelerinin sonucudur. Sonrasında Kore Savaşı, Vietnam Savaşı, zorunlu askerliğin kaldırılması ve barış gücü hareketlerinde ortaya çıkan yeni sorunlar askeri sosyolojinin de genişlemesini ve doğal olarak gelişmesini sağlamıştır. Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte askeri sosyoloji araştırmaları Avrupa’da da ivme kazanmış ve günümüzde artık sosyolojinin bir alt dalı olarak kabul edilmektedir. Bu alan son yıllarda dünyanın diğer bölgelerinde de hem silahlı kuvvetlerin hem de akademik çevrelerin ilgisini çekmektedir. Askeri sosyolojinin tarihsel süreç içinde gelişimini açıklamak için bir makalenin yeterli olması elbette beklenemez. Ancak Türkiye’de bu alanda giderek artan ilgiyi bir nebze olsun karşılama fırsatı verecektir

Anahtar Kelimeler: askeri sosyoloji, askeri sosyoloji konuları, disiplinlerarasılık, Morris Janowitz

Abstract

This article explains the establishment of military sociology, its development, its main research subjects and its relationship with other disciplines in a historical perspective. It also addresses the various development models and problem areas of this sub-discipline in different countries, including Turkey. The emergence of military sociology as a sub-discipline of sociology coincides with the post-World War II period. There are two particular reasons for this timing. First of all, it is related to the practical needs of the military in order to solve its own social problems and secondly war-time social scientists continued to study on the military issues after the war, especially in the USA. Afterwards, the Korean War, the Vietnam War, the abolition of compulsory military service, and the new problems that emerged in peacekeeping operations also led to the expansion and development of military sociology. With the end of the Cold War period, military sociology research has also gained momentum in Europe and is now accepted as a sub-field of sociology. This field has attracted the attention of both armed forces and academic circles in other parts of the world in recent years. It can certainly not be expected that the development of military sociology in its historical perspective be explained in a single article. However, this article will provide an opportunity to meet, at least partially, the growing interest to this field of study in Turkey.

Key Words: military sociology, subjects of military sociology, interdisciplinarity, Morris Janowitz

GİRİŞ

Askeri sosyoloji, yeni başlayanlar için anlaşılması veya konumlandırılması zor bir alan olarak görülebilir. Çünkü genellikle bu alt-disiplinin araştırma konuları diğer disiplinler ile örtüşür. Dolayısıyla, askeri sosyolojinin tarihsel sürecini ele almadan önce tam olarak ne olduğunu ve ne yapmaya çalıştığını açıklamak gereklidir. Zira bu alanın disiplinlerarası yapısı ve ayrıca savaş sosyolojisi¹, sosyal psikoloji gibi alanlarla ortak paydası, Türkiye² gibi alanın yeni geliştiği ülkelerde kavram kargaşası yaratmaktadır. Bu makale tam da bu amaçla askeri sosyolojiye Türkiye’de giderek artan ilgiyi bir nebze olsun karşılamak ve bu amacı gerçekleştirirken alanın doğru kavramlarla tanımlanmasına yardımcı olmak amacıyla yazılmıştır.

Alanın önde gelen akademisyenlerinin askeri sosyolojiyi tanımlamalarında genel bir uzlaşma olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin David R. Segal, bu alanı “Askeri örgütün doğası ve silahlı kuvvetler ve toplum arasındaki ilişki üzerine bilimsel çalışma.” olarak tanımlamaktadır.³ Bu alanda en kapsamlı tanımlama Irving Smith’den gelmiştir ve alana ilgisi nispeten taze olanlar için doyurucu bir cevap sağlar: “Askeri sosyoloji, silahlı kuvvetlerin iç yapısını, uygulamalarını, algılamalarını ve ayrıca ordunun diğer sosyal kurumlarla arasındaki ilişkilerini analiz etmek için sosyolojik kavramları, teorileri ve yöntemleri kullanan disiplinlerarası bir sosyoloji alt alanıdır”.⁴

Askeri sosyolojinin bir tıkanma yaşadığını ve yeni bir tanıma ihtiyaç olduğunu ifade eden akademisyenler de mevcuttur. Örneğin Eric Ouellet, “Askeri sosyoloji örgütlü şiddetin sosyolojisidir.” önermesinde bulunmuş ve gerekçesini de şu şekilde açıklamıştır:

Şiddet sosyolojisi fikri yeni bir fikir değil, ancak çeşitli nedenlerden ötürü, tarihsel olarak, şiddetin siyasi sonuçları olmadığında kriminolojiye ve politik bir amacı olduğunda politik sosyolojiye atfedilmiştir. Bununla birlikte hem kriminoloji hem de siyaset sosyolojisi, şiddete maruz kalanlar üzerinden analiz yapar, yani şiddet mağdurları üzerindeki etkiyi vurgular. Ancak askeri sosyoloji, spektrumun diğer ucundaki şiddet çalışmasını, yani organize şiddeti bir şekilde kullananları - askerleri- ele almaktadır.⁵

Fakat buradaki önermenin sorunlu olduğunu belirtmek gerekir. Her şeyden önce alanın geliştirilmesi ve genişletilmesi amacıyla taşıyan bu tanımlama aslında halen mevcut birçok araştırma konusunun kapsam dışında kalmasına ve askeri sosyolojinin savaş sosyolojisi ile karıştırılmasına neden olabilir. Nitekim akademik çevrelerde bu tanıma pek rağbet edilmemiştir.

¹ Savaş sosyolojisi genel olarak savaşın toplumda sahip olduğu anlam, devlet yapısı ile savaş arasındaki ilişkiye ve toplumların savaşa nasıl hazırlandıkları ve dahil olduklarına odaklanır. Belli başlı kaynaklar için bakınız: Molly Clever, <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0161.xml>, Erişim tarihi: 21 Aralık 2019.

² İngilizce literatürde Askeri sosyolojinin tarihi ile ilgili çok sayıda yayım vardır. Bu makalenin kaynakçasında söz konusu yayımlarla ilgili bilgiye ulaşılabilir. Türkçe yazında bu konuda Adem Başpınar’ın yüksek lisans tezi *Askeri Sosyoloji: Tarih ve Kaynaklar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı, 2010 ve şu makalesine bakılabilir: “Sosyolojinin Konusu Olarak Ordu ve Asker: Askeri Sosyoloji”, *Sosyoloji Dergisi* 3, no. 24. (2012/1): 279-314.

³ David R. Segal, “Military Sociology”, içinde *21st Century Sociology*, ed. Clifton D. Bryant and Dennis L. Peck, (California: Sage Publications, 2007), 357.

⁴ Irving Smith, “Military Sociology”, içinde *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, ed. George Ritzer, (Malden: Blackwell Publishing, 2007), 3040.

⁵ Eric Ouellet, *New Directions in Military Sociology* (Whitby, Ontario: de Sitter Publications, 2005), 23-24.

Askeri sosyoloji araştırma konuları her geçen gün genişlemekte ve çeşitlenmektedir. Bu konular genel olarak iki ana başlık altında değerlendirilebilir: Birincisi, kurum olarak ordunun araştırılması, ikincisi ise sivil-asker ilişkileridir. Bunun dışında kabul gören üçlü bir sınıflandırma söz konusudur: Askeri örgüt ve askerlik mesleği, ordu ve toplum ilişkisi çalışmaları, savaş ve çatışma üzerine araştırmalar.⁶ Daha detaylı bir liste vermek gerekirse etnik, dini, cinsiyet farklılıkları, çeşitlilik, uyum (*cohesion*), motivasyon, liderlik, askeri kurumlar sosyolojisi, zorunlu askerlik-profesyonel ordu, askeri kültür, askeri değişim, askeri eğitim, asker aileleri, sivil-asker ilişkileri, ordunun diğer ordularla, uluslararası örgütlerle ve STK'larla ilişkisi, örgütlü şiddetin kullanımı ve kontrolü gibi alanlar başlıca araştırma konuları olarak ön plana çıkmıştır. Ayrıca, mevcut araştırma kurumlarından birisi olan Ordu ve Toplum Üzerine Avrupa Araştırma Grubu (*European Research Group on Military and Society -ERGOMAS*) bünyesinde kurulan çalışma grupları da genel bir fikir verebilir:⁷ Askerlik mesleği; kamuoyu, medya ve ordu; moral, uyum ve liderlik; asker aileleri; ordunun sivil kontrolü; cinsiyet ve ordu; barış gücü askerleri; ordu ve polis ilişkileri; şiddet ve ordu; personel temini ve muhafazası; emekliler ve toplum; çatışma yönetimi ve barış ekonomisi; eleştirel askeri çalışmalar.

NEDEN ASKERİ SOSYOLOJİ?

Caforio, "...ordunun araştırılması için en sağlam ve eksiksiz bilimsel yaklaşımın sosyolojik yaklaşım" olduğunu ve "bunun kesinlikle tarihsel inceleme (özellikle sosyal tarih), sosyal psikoloji, kültürel antropoloji ve siyaset bilimi tarafından faydalı şekilde desteklenebileceğini" belirtmektedir.⁸ Bu cümle tek başına askeri sosyolojinin neden kurulduğunu ve ne şekilde geliştiğini özetlemektedir. Ancak konunun anlaşılması açısından detayları açıklamakta fayda vardır. Sosyolojinin birçok alt disiplini vardır. Sağlık, şehir, çevre, ekonomik sosyoloji veya siyaset sosyolojisi bunlardan sadece birkaçı olarak sayılabilir. Bu durumda askeri sosyoloji adında bir alt-disiplinin olması çok yadigarlanmamaktadır. Çünkü orduyu ve onun üyesi askerleri toplumun geri kalanından ayıran oldukça önemli farklılıklar vardır. Öncelikle askerlik mesleği doğası gereği bir ölüm-kalım meselesidir. Bu elbette her asker için meslek hayatının her döneminde geçerli değildir. Ancak attığı her adım, aldığı her türlü eğitim ve tüm kıyafet ve teçhizatı askere bu ölüm-kalım meselesi perspektifini hatırlatır. Dolayısıyla askerin diğer meslek grupları ile aynı esaslarla değerlendirilmesi sağlıklı sonuçlar vermez. Ayrıca askerlerin kışlalarda sivil dünyadan izole edilmiş gizlilik ortamında çalışması ordunun anlaşılmasını zorlaştırır. Bunun üzerine silahlı kuvvetlerin son derece karmaşık teşkilat ve sosyal yapısı eklenince analiz ve inceleme daha da zorlaşır. "Örgütlü şiddet kullanma" tekeli elinde bulunduran ordunun hemen hemen her eyleminin toplum üzerinde de ciddi etkileri vardır. Joseph Soeters, Patricia M. Shields ve Sebastiaan Rietjens araştırma metotlarını ele aldıkları kitaplarında özellikle şiddet kullanma tekelinin en fazla ve öngörülemez şekilde etki eden sosyal dinamiklerden olduğunu belirtmektedirler.⁹ Tüm bu etkenler bir araya gelince orduyu, askerleri ve bunların toplumla ilişkisini analiz etmek için askeri sosyoloji kaçınılmaz olarak bir gereklilik haline gelmiştir.

⁶ Gwyn Harries-Jenkins and Charles Moskos, "Trend Report: Armed Forces and Society", *Current Sociology* 29, no. 3 (1981): 6.

⁷ <https://ergomas.ch/index.php/working-groups>, Erişim tarihi: 20 Aralık 2019.

⁸ Giuseppe Caforio, "Introduction", *Handbook of the Sociology of the Military*, ed. Giuseppe Caforio, Marina Nuciari, İkinci Basım, (Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG, 2018), 3.

⁹ Joseph Soeters, Patricia M. Shields and Sebastiaan Rietjens, *Routledge Handbook of Research Methods in Military Studies* (Abingdon: Routledge, 2014), 3.

Caforio, konuyu biraz daha ileri taşıyarak askeri sosyolojinin “özellikle özel” olduğunu belirtmektedir. Hem yukarıda belirtilen askerin sivillerden ayrı dünyasını anlamaya adanmış bir bilim dalı olması hem de askeri sosyoloji ile ilgilenen farklı disiplinlerden sivillerin ve askerlerin bulunmasını askeri sosyolojinin bu “özel” haline gerekçe olarak göstermektedir.¹⁰ Askeri sosyolojiyi, sosyolojinin diğer alt dallarından ayıran bir diğer önemli yönü ise diğerlerinin sınırları pek belli olmayan “gayri resmî kurumları” inceliyor (eğitim, spor, aile sosyolojisi gibi) olmasıdır. Halbuki askeri sosyoloji sınırları belli spesifik resmi bir kurumu incelemektedir.¹¹ Sadece bu bile askeri sosyolojiye neden ihtiyaç duyulduğunu açıklamak için kuvvetli bir gerekçedir.

Askeri sosyolojinin önemli karakteristiklerinden birisi disiplinlerarası yapısıdır. Bu özellik disiplinin temellerinin atılmaya başladığı dönemlere kadar gider. İlk geniş kapsamlı askeri sosyoloji çalışması olarak kabul edilen araştırmayı yöneten Stouffer’in ekibinde psikolog, tarihçi, istatistikçi ve sosyologların yer alması bunun en büyük örneğidir.¹² Kümmel farklı disiplinlerden bilim insanlarının bulunmasını şu şekilde açıklamaktadır: “...disiplinlerarasılığın nedeni, ordunun kendi içinde oldukça karmaşık bir sosyal fenomen olması ve bu fenomenin toplumun çeşitli seviyeleri ile kesişen ve birkaç farklı bağlama dokunan ve böylece birden fazla sürecin iç içe geçmesi olduğu gerçeğinde yatmaktadır.”¹³ Nihayetinde inceleme konusu olan ordu tek bir disiplinin çabalarıyla anlaşılacak kadar büyük ve karmaşık bir yapıdır. Soeters, konuyu bir kademe daha ileri taşıyarak bütüncül bir sosyal bilimden bahseder. O’na göre, karar alıcılar ordunun problem sahaları ile ilgili araştırma talep etmektedir ve bunu yaparken askeri sosyolojinin sınırlarını dikkate almazlar. Dolayısıyla sosyologlar çabalarını sosyal ve örgütsel psikologlar, siyaset bilimciler, kamu yönetimi uzmanları ve hatta antropologlarla bütünleştirmelidirler.¹⁴

Sonuç olarak askeri sosyoloji, sosyologlar kadar siyaset bilimciler, sosyal psikologlar, tarihçiler, ekonomistler, uluslararası ilişkiler uzmanları gibi geniş yelpazedeki akademisyenlerin ve askerlerin katkı sağladığı bir alan olarak kabul edilmektedir. Ancak bu durum askeri sosyolojinin beraber yola çıktığı diğer disiplinlerden farkının olmadığı anlamına gelmez. Örneğin psikoloji bireylere; sosyal psikoloji küçük grup süreçlerine odaklanırken siyaset bilimciler savaşın genel uluslararası ilişkiler içindeki yerine odaklanır. Ancak farklı aktörler arasında ortaya çıkan şiddet biçimleri ile ordu üzerinde yapılan yapısal ve operasyonel değişikliklerin bileşenleri, iç dinamikleri, diğer sosyal aktörlerle olan ilişkileri üzerindeki etkilerini ve sonuçlarını incelemek askeri sosyolojinin görevidir.¹⁵ Askeri sosyolojinin incelediği temel araştırma konuları ve bu inceleme için kullandığı teori ve yöntemler de farklılık yaratan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

¹⁰ Caforio, “Introduction”, *Handbook of the Sociology of the Military*, 4.

¹¹ Ouellet, *age*, 6.

¹² Giuseppe Caforio, “Introduction: The interdisciplinary and cross-national character of social studies on the military –the need for such an approach”, içinde *Social Sciences and the Military: An Interdisciplinary Overview*, ed. Giuseppe Caforio, (Abingdon: Routledge, 2007), 1; Joseph W. Ryan, *Samuel Stouffer and the GI Survey: Sociologists and Soldiers during the Second World War* (Knoxville: University of Tennessee Press, 2013), xiv-xv.

¹³ Gerhard Kümmel, “A Soldier is a Soldier is a Soldier!? The Military and its Soldiers in an Era of Globalization”, içinde *Handbook of the Sociology of the Military*, ed. Giuseppe Caforio, (New York: Springer, 2006), 417.

¹⁴ Joseph Soeters, “Military Sociology in the Netherlands”, içinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel ve A. D. Prüfert (Baden-Baden: Nomos, 2000), 136.

¹⁵ Giuseppe Caforio and Marina Nuciari, “Conclusion: Themes and Issues of the Sociology of the Military”, içinde *Handbook of the Sociology of the Military*, ed. Giuseppe Caforio and Marina Nuciari, 2. Basım (Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG, 2018), 615.

ASKERİ SOSYOLOJİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ: NEDEN AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ?

Askeri sosyoloji kozmik bir boşluktan ortaya çıkmamıştır.¹⁶ Aksine sosyolojinin gelişmeye başladığı 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında yapılan çalışmalardan faydalanmış ve bunları daha ileriye taşımıştır. Bu kapsamda Auguste Comte, Alexis de Tocqueville, Herbert Spencer, Gaetano Mosca ve Max Weber ilk akla gelen sosyologlardır.¹⁷ Örneğin, Tocqueville tarafından incelenen ordu-toplum ilişkisi, subayların sosyal kökenleri, kariyerlik gibi konular halen askeri sosyolojinin en önemli araştırma konuları olma özelliğini korumaktadır. Mosca'nın “ordu ve tarihsel evrimi, mevcut dönemde en uygun ordu yapısının ne olması gerektiğini anlamak için ciddi çalışmalara değer bir alandır” tespitiyle adeta o günden askeri sosyolojinin gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁸ Herbert Spencer'in modern toplumların askeri biçimlerden endüstriyel biçimlere evrimi, Emile Durkheim'in askerlik hizmetinin intihar üzerindeki potansiyel etkisini ve Max Weber'in Prusya Ordusunu ideal bürokratik organizasyona örnek olarak ele aldığı çalışması diğer örnekler olarak gösterilebilir.¹⁹ Bu alanda yapılan en son çalışmalardan birinde Soeters, sosyolojinin geçmişteki kurucu ve etkili isimlerinin ortaya koyduğu teorik ve kavramsal altyapının günümüz ordularının analizi için ne şekilde kullanıldığını açıklamaktadır. Kurucu sosyologların çalışmalarında kullandığı kavramlar ve teoriler bugünün ordularının karşılaştığı sorun alanları için önemli bir altyapı oluşturmaktadır.²⁰

Elbette bu noktada önemli bir gerçeğin altını çizmek gereklidir. İlk sosyologlar analizlerinde askerliği ve orduyu merkeze alan çalışmalar yapmamışlardır. Ordu her ne kadar ilk sosyologların gündemine girmiş olsa da bir kurum olarak ordu ve savaşın sosyal boyutuna kısıtlı ilgi ve onu sosyal bir süreç olarak inceleyen çalışma yok denecek kadar azdır. Yukarıda belirtilen örneklerde dahi ordu ile ilgili sınırlı bilgi vardır ve bu uzmanlar genellikle ideolojik veya insan temelli sorunlarla ilgilenirken orduyu da doğal olarak analizlerine dahil etmişlerdir.²¹ Ancak bu çalışmalarda kullanılan kavramsal ve teorik çerçeve askeri sosyologlar tarafından bir temel veya başlangıç noktası olarak alınmış ve dolayısıyla askeri sosyolojiye bilimsel derinlik kazandırmıştır.

II. Dünya Savaşından önce sosyolojinin orduya olan ilgisi sınırlıdır.²² Nitekim Bernard Boene'in Amerikan askeri sosyolojisini incelediği çalışmasında elde edilen bulgular da bu durumu doğrulamaktadır. Bu çalışmaya göre 1892-1992 arasında yayımlanan 4.228 akademik çalışmanın sadece %5'i 1942'i öncesine aittir. Üstelik bunların büyük çoğunluğu sosyolojiden ziyade

¹⁶ Giuseppe Caforio ve Doo-Seung Hong, “Some Historical Notes”, içinde *Handbook of the Sociology of the Military*, ed. Giuseppe Caforio ve Marina Nuciari, 2. Basım (Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG, 2018), 9

¹⁷ Söz konusu kaynaklar için bakınız: Auguste Comte, *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*, çeviren. Erkan Ataçay, (Ankara: Bilge Su Yayıncılık, 2015); Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, çeviren. Seçkin Sertdemir Özdemir, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016); Herbert Spencer, *The Principles of Sociology*, 3 cilt (New York: D. Appleton and Company, 1898); Gaetano Mosca, *The Ruling Class* (New York: McGraw-Hill Book Company, 1939); Max Weber, *Ekonomi ve Toplum*, çeviren. Latif Boyacı, (İstanbul: Yarn Yayınları, 2012).

¹⁸ Caforio ve Hong, *age*, 10-14.

¹⁹ David R. Segal and Morten G. Ender, “Sociology in Military Officer Education”, *Armed Forces & Society* 35, no. 1, (Oct. 2008): 3.

²⁰ Joseph Soeters, *Sociology and Military Studies: Classical and Current Foundations* (New York: Routledge, 2018), 5.

²¹ Segal ve Ender, *age*, 4; Segal, *Military Sociology*, *21st Century Sociology*, 353-354.

²² Morris Janowitz, “Armed Forces and Society: A World Perspective”, içinde *Armed Forces and Society: Sociological Essays*, ed. Jacques van Doorn (Lahey: Mouton, 1968), 15.

psikolojinin alanına girmektedir.²³ Bir kısmı ise siyaset bilimcilere aittir. Bu durum alanın disiplinlerarası karakterinin köklerini açıklamakla beraber o dönemde ordu ve savaşın analizinde sosyolojik bakış açısının nispeten eksik olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde 20. yüzyılın ilk yarısında yapılan çalışmalar yayımlandıkları dönemde sosyoloji yerine sosyal tarih olarak kabul edilmiştir.²⁴

Askeri sosyolojinin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ve özellikle 1960-1980 arasındaki yıllarda bilimsel bir alt disiplin olarak ortaya çıktığı üzerinde genel bir görüş birliği vardır.²⁵ Ancak bu durumda bile askeri sosyoloji planlı bir akademik çabanın sonucunda ortaya çıkmamıştır. Aksine dönemin pratik ihtiyaçlarının sonucu olarak gelişmiştir.²⁶ Bu dönemde başı çeken ülke Amerika Birleşik Devletleridir (ABD) ve yukarıda bahsedilen pratik ihtiyaçlar tamamen Amerikan Ordusunun savaş sırasında karşılaştığı problem sahaları ile ilgilidir. Bundan dolayı disiplin bu ülkede ortaya çıkmış ve Soğuk Savaş dönemi boyunca Amerikalı akademisyenler tarafından geliştirilmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında ABD daha önce hiç karşılaşmadığı bir sorunla yüz yüze gelmiştir. Birkaç yüz bin askerden oluşan ve sınır ötesine nadiren gönderilen ordunun yerinde artık 7 milyonluk bir kuvvet ile dünyanın değişik bölgelerinde savaşan bir ordu vardı ve bu devasa yapı aynı büyüklükteki sorunları da beraberinde getiriyordu. ABD Ordusu, bu sorunların çözümü için Birlik Tutumları Araştırma Programı (*U.S. Army Troop Attitude Research Program*) oluşturmuş ve sosyolog, antropolog, sosyal psikolog ve istatistikçilerin de bulunduğu bir grup akademisyeni seferber etmiştir.²⁷ Yaklaşık 500.000 askere 200'den fazla anket ve mülakat uygulaması ile birçok problem sahasının çözümü için karar alıcılara raporlar hazırlanmıştır. Bu dönemde örneğin Panama'daki askerlerin çamaşır yıkama sisteminin analizinden ateşkes sonrası kimin önce terhis olacağına kadar çok çeşitli konularda çözüm önerileri sunulmuştur.²⁸ En önemli bulgulardan birisi ise alt kademe birliklerin muharebe etkinliği için birincil grup uyumunun (*primary group cohesion*) öneminin ortaya çıkmasıdır. Doğal olarak bu uyumun bozulmasına neden olacak hiçbir adımın atılmaması için ordunun üst kademe yönetimine tavsiyelerde bulunmuşlardır. Başını Samuel A. Stouffer'in çektiği bu araştırmacıların birçoğu savaştan sonra da çalışmalarına devam etmişlerdir. Nihayet 1949'da savaş sırasında elde edilen bulgular dört ciltten oluşan *Studies in Social Psychology in World War* adı altında yayımlanmıştır. Bu serinin ilk iki cildi (*The American Soldier: Adjustment During Army Life* ve *The American Soldier: Combat and its Aftermath*) askeri sosyoloji için özel bir öneme sahiptir.

Askeri sosyolojinin pratik ihtiyaçların bir sonucu olarak ortaya çıkması disiplinin gelişim çizgisini de etkilemiştir. Öncelikle askeri sosyoloji, en kalabalık grup olan kara kuvvetlerinin

²³ Bernard Boene, "Social Science Research, War and the Military in the United States: An Outsider's View of the Field's Dominant National Tradition", içinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel and A.D. Prüfert (Baden-Baden: Nomos, 2000), 149.

²⁴ Nehama Ella Babin ve David R. Segal, "Institutional Change in Armed Forces at the Dawning of the 21st Century", içinde *Military Sociology: Global Perspectives*, ed. Leena Parmar (Jaipur: Rawat Publications, 1999), 53-54.

²⁵ Segal ve Ender, agm, 5

²⁶ Giuseppe Caforio, Introduction, içinde *Handbook of the Sociology of the Military*, 4.

²⁷ James Burk, David R. Segal, "Editor's Introduction", içinde *Military Sociology*, ed. David R. Segal ve James Burk, c. 1 (Londra: SAGE Publications, 2012), XXVI-XXVII; Caforio ve Hong, "Some Historical Notes", içinde *Handbook of the Sociology of the Military*, 14-15.

²⁸ Samuel A. Stouffer et al., *The American Soldier: Adjustment During Army Life, Studies in Social Psychology in World War Vol I* (New York: Science Editions, 1965), 3-22. İlk baskısı 1949 yılında Princeton University Press tarafından yapılmıştır.

muharip unsurları ve zorunlu askerlik sistemi nedeniyle erlere yönelik muharip kara unsurları sosyolojisi olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim bu trend 1960'lara kadar devam etmiştir. Ayrıca açıkça ordunun ve savaşın yönetilmesine yardımcı olmayı amaçladığı için, öncelikle ulusal veya ulus ötesi kaygılara değil örgütsel ve küçük grup süreçlerine yönelik bir uygulamalı alan olmuştur.²⁹ Sonraki yıllarda ordunun pratik ihtiyaçlarının askeri sosyolojiyi ve askeri sosyolojinin ordunun politikalarını etkileme geleneği devam etmiştir.³⁰ Örneğin Kore Savaşı sırasında ırk entegrasyonu meselesi esas odak alanlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır, çünkü II. Dünya Savaşı sırasında bu konuda başlayan çabalar yetersiz kalmıştır. Nitekim askeri sosyologlar çabalarını bu alana yönlendirmiştir. Vietnam Savaşı ve sonrası yıllarda, Amerika'daki sosyal eğilimlerin ordu üzerinde bir etkisi olduğu kabulü artmıştır. Uyuşturucu kullanımı Amerikan genç nüfusu arasında büyük ölçüde artmış ve bu durum doğal olarak orduya giren gençlere de yansımıştır. Kadınlar artan sayıda Amerikan işgücüne girmiştir ve ordu doğal olarak cinsiyet entegrasyonu meselesiyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu eğilimlerin ordudaki tezahürleri askeri sosyoloji konusunun bir parçası haline gelmiştir.³¹ 1960'lı yıllarda Huntington³² ve Janowitz³³ askerlik mesleği ile ilgili çalışmalar yayımlamışlar ve subayın sosyal rolü ile ordu ile sivil kurumlar arasındaki yapısal ilişkiyi analiz etmişlerdir. Dolayısıyla askeri sosyolojinin kapsamı zorunlu askerlerden sonra subaylar grubuna ve askerlik mesleğinin incelenmesine geçerek yeni bir araştırma konusu eklenmiştir. Benzer şekilde Kore Savaşı ile Vietnam Savaşı arasında ordu ile ev sahibi ülke arasındaki ilişkiler yeni bir konu olarak askeri sosyolojiye dahil edilmiştir.³⁴

Askeri sosyolojinin ortaya çıkışı ve gelişiminin anlaşılması için bu alanın babası olarak kabul edilen Morris Janowitz'ın akademik kariyerinin de ele alınması gereklidir. Savaş sırasında ABD Ordusunda propaganda biriminde görev yapan Janowitz, daha sonra savaş esirlerinin sorgusuna katılmıştır.³⁵ Aslında siyaset sosyolojisi ile ilgilenmesine rağmen 1950'lerden itibaren savaştan elde ettiği tecrübelerle askeri sosyolojinin kurumsal bir kimliğe kavuşturulması yönünde ciddi çaba sarf etmiştir. Bu amaçla 1961'da ilk resmi seminer grubunu [*Inter-University Seminar on Armed Forces and Society (IUSAFS)*] toplamıştır. Sadece yedi sosyologla başlayan bu grubun üye sayısı her geçen gün artmaktadır. Aralarında tarihçiler, siyaset bilimciler, sosyologlar, psikologlar, ekonomistler ve uluslararası ilişkiler uzmanları vardır. Grubun finansmanı için fon sağlamakta dahil olmak üzere hemen her konuda başı çeken akademisyen Janowitz'den başkası değildi. James Burk, Janowitz'ın IUSAFS'yi ordu ile üniversiteyi birbirine bağlayan bir köprü, siviller ve askerlerin bir araya geleceği bir forum olarak gördüğünü aktarmaktadır. Janowitz'e göre “ordu ile üniversiteler arasında yeni bir

²⁹ David R. Segal and James Burk, “Editor's Introduction”, içinde *Military Sociology*, ed. David R. Segal and James Burk, c. 1 (Londra: SAGE Publications, 2012), XXVI-XXVII.

³⁰ ABD Güvenlik bürokrasisi ile askeri sosyologlar arasındaki “işbirliği” için bakınız: Adem Başpınar, “Sosyolojinin Konusu Olarak Ordu ve Asker: Askeri Sosyoloji”, *Sosyoloji Dergisi* 3, no. 24 (2012/1), 279-314.

³¹ Burk ve Segal, “Editor's Introduction”, içinde *Military Sociology*, XXVIII-XXX; Babin ve Segal, age, 56.

³² Samuel P. Huntington, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations* (New York: Vintage Books, 1957).

³³ Morris Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait* (New York: Free Press, 1960).

³⁴ Babin ve Segal, age, 55.

³⁵ Shils ile beraber yayımladığı makale bugün dahi askeri sosyolojinin en önemli araştırma konularından olan uyum (*cohesion*) meselesinin klasikleri arasına girmiştir. Edward A. Shils ve Morris Janowitz, “Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II”, *The Public Opinion Quarterly* 12, no. 2 (Yaz 1948): 280-315.

entelektüel, eleştirel ve tam anlamıyla akademik bir ilişki geliştirilmelidir. Bu hem ordu üzerinde etkili bir sivil kontrol hem de anlamlı bir askeri politika için elzemdir.”³⁶

Janowitz’in etkisi ABD ile sınırlı kalmamıştır. Mesela Hollanda’da askeri sosyolojiyi kurumsallaştırmada etkili olan Jacques Van Doorn, Janowitz’le beraber çalışmıştır. Aynı şekilde Fransız Bernard Boene ve İsveç’ten Bengt Abrahamsson gibi dönemin Avrupalı sosyologları onunla çalışmak için Chicago’ya gitmiş ve Fransa ve İsveç’te askeri sosyolojinin gelişimini sağlamışlardır. Kendisinden sonraki Amerikan askeri sosyologları (örneğin, David Segal, Mady Segal, James Burk ve Brenda Moore), halef kuşağı olarak lisansüstü eğitimlerini Chicago’da almıştır.³⁷ O’nun bu kişisel çabası olmadan askeri sosyolojinin derli toplu bir gelişim çizgisi izlemesi ve kurumsallaşmasının imkânsız olmasa bile çok daha uzun zaman alacağı değerlendirilmektedir.

Amerikan askeri sosyolojisi IUSAFS sayesinde kurumsallaşmayı başarmış ve birçok farklı disiplinden sivil akademisyenler ile askerleri bir çatı altında toplamıştır. Üyeler tarihçiler, siyaset bilimciler, sosyologlar, psikologlar, uluslararası ilişkiler, hukuk gibi çok farklı alanlardan gelmektedir. Bu durum Janowitz’in en başından beri ısrarla üzerinde durduğu disiplinlerarası yapının doğal bir sonucudur. Dolayısıyla ordu üzerine uzmanlaşmış araştırmacılar için bir merkez olarak adlandırılmaktadır.³⁸ IUSAFS, önemli sosyoloji dergilerinin bu disiplinin Vietnam Savaşı’na karşı ideolojik muhalefetinden dolayı savaş sırasında askeri meseleler üzerine makaleler yayınlamak istememesinin de etkisiyle³⁹ 1974’de *Armed Forces and Society* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Askeri sosyolojinin en etkili yayın organı olan bu dergi, 1974’den beri aralıksız olarak yayımlanmakta ve askeri sosyoloji alanındaki temel bilimsel tartışmaların odağında yer almaktadır. 1973’de yayın hayatına başlayan *Journal of Political and Military Sociology* dergisi ise 2012-2017 arasında *Political and Military Sociology: An Annual Review* (Cilt 39-45) olarak devam etmiştir. Daha sonra *University of Florida Press* tarafından devralınmış ve eski ismiyle yayın hayatına devam etmektedir.⁴⁰

IUSAFS, sadece Amerikan askeri sosyolojisi için çok önemli bir fonksiyonu yerine getirmekle kalmamış aynı zamanda Morris Janowitz, Jacques van Doorn ve Gwyn Harries-Jenkins’in çabaları ile Uluslararası Sosyoloji Derneği (*International Sociological Association-ISA*) bünyesinde Silahlı Kuvvetler ve Toplum Araştırma Komitesi’nin kurulmasına da yardımcı olmuştur.⁴¹ Daha sonra, barış ve barışı koruma ile ilgili konuların askeri sosyolojinin gündemine girmesiyle birlikte adı “Silahlı Kuvvetler ve Çatışma Çözümü Araştırma Komitesi” olarak değiştirilmiştir.⁴² Şu anda bu komite ISA altında RCO1 olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.⁴³

³⁶ James Burk, “Morris Janowitz and the Origins of Sociological Research on Armed Forces and Society”, *Armed Forces and Society* 19, no. 2 (1993): 169-178. Janowitz’in ısrarla “askeri sosyolog” ünvanını kullanmak istemediğini de burada belirtmek gerekir.

³⁷ Segal ve Ender, agm, 6.

³⁸ Burk, “Morris Janowitz and the Origins of Sociological...”, 169-170.

³⁹ Burk ve Segal, Editor’s Introduction, içinde *Military Sociology*, XXXI.

⁴⁰ Jonathan Swarts, *Journal of Political and Military Sociology*, elektronik posta görüşmesi, 16 Ocak 2020.

⁴¹ 1966 yılında Fransa’da yapılan “Altıncı Dünya Sosyoloji Kongresi”nde Silahlı Kuvvetler ve Toplum çalışma grubunun yaptığı sunumların bir kısmı Jacques Van Doorn’un editörlüğünde (*Armed Forces and Society: Sociological Essays*, Lahey: Mouton, 1968) yayımlanmıştır. Janowitz, IUSAFS’nin bu konudaki katkısını kitabın önsözünde açıkça belirtmektedir.

⁴² Segal ve Ender, agm, 5.

⁴³ <https://www.isa-sociology.org/en/research-networks/research-committees>, Erişim Tarihi: 19 Ocak 2020.

Avrupa’da Askeri Sosyolojinin Gelişimi

Askeri sosyolojinin Avrupa’daki gelişimi özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra ivme kazanmıştır. Soğuk Savaş döneminde, Batı Avrupa ülkelerinin ABD askeri sosyoloji çevreleri ile olan ilişkisinin sonucu olarak bu ülkelerde kısıtlı da olsa bir askeri sosyoloji varlığından söz etmek mümkündür. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde ise bu çabalar Sovyetler Birliği’nin çökmesi ile birlikte komünizm sonrası problemlerinin çözümüne yönelik olarak devreye girmiştir. Zorunlu askerliği sona erdirmeye, ordunun sivil demokratik kontrolü, modernizasyon, cinsiyet entegrasyonu ve asker aileleri gibi konular ön plana çıkmıştır. ABD’de olduğu gibi Avrupa’da da bu alanın disiplinlerarası özelliğini koruduğu görülmektedir. Avrupa ülkelerinde askeri sosyolojinin gelişiminde kişisel çabaların etkisi büyüktür.

İngiltere’de askeri sosyolojinin başlangıçta engellemelerle karşılaştığı öne sürülmektedir. Ancak burada bahsedilen hukuksal veya idari engellemelerden ziyade İngiliz kimliğinin bir yansıması olan hususlardır. İngilizlerin merkezi hükümete ve dolayısıyla onun temsilcisi olarak gördükleri orduya şüpheyle yaklaşmaları doğal olarak ordu ile ilgili disiplinlere karşı antipati ile yaklaşılmasına yol açmıştır. Bir diğeri, otoriter ve militarist oldukları anlaşılan Avrupalı rakiplerinin aksine, İngilizlerin kendilerini liberal ve serbest piyasayı destekleyici olarak görmesidir. Bu bakış açısı, 18. ve 19. yüzyıllarda İngiliz yükselişi için kültürel bir açıklama sunarak bu yükselişin askeri ve ekonomik temellerini görmezden gelir. Dolayısıyla sosyolojik araştırmayı etkileyen temel teoriler ağırlıklı olarak ekonomikti ve ordu ile ilgili olayları daha önemli sosyal güçlerin bir yan ürünü olarak görme eğilimi vardı.⁴⁴ Bu hususlara ilave olarak Dandeker, sosyoloji dışındaki akademisyenlerin askeri sosyolojiye eleştirel bakış açısının da olumsuz etkileri olduğunu öne sürmektedir. Bununla birlikte Gwyn Harries-Jenkins gibi uzmanlar askeri sosyolojinin gelişimi için ciddi çaba sarf etmiştir.⁴⁵ İngiltere için yukarıda belirtilen karamsar tablonun aslında son yıllarda değişmeye başladığını belirtmek gerekir. Hem dünya çapında askeri sosyologlar yetiştirmeyi başardılar, hem de birçok üniversitede bu alana olan ilginin artmasını sağlamışlardır. 2019 yılı itibarı ile Genelkurmay Başkanının danışmanlarından birisi önde gelen bir askeri sosyologdur. Üstelik son yıllarda küçük birlik eğitimi, uyum ve komuta-kontrol konularında en kapsamlı araştırmalar İngiltere’den çıkmıştır.⁴⁶

Almanya’da orduyu merkeze alan sosyolojik araştırmalar özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında görülmektedir. Ancak Nazilerin iktidara gelmesiyle birlikte bu alan neredeyse tamamen unutulmuştur. II. Dünya Savaşı’ndan sonra bu alana olan ilgi tekrar ortaya çıkmış ve 1959’da Protestan Çalışma Grubu (*Evangelische Studiengemeinschaft*) kurulmuştur. Bu grup Alman Ordusu üzerine sosyolojik araştırmalar yapmıştır. Yine 1961’de Ordu ile İlgili Sosyolojik Araştırma Grubu

⁴⁴ Tyler Crabb ve David R. Segal, “Comparative Systems of Analysis: Military Sociology in the United States and Europe”, içinde *Handbook of the Sociology of the Military*, ed. Giuseppe Caforio and Marina Nuciari, 2. Basım (Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG, 2018), 63.

⁴⁵ Christopher Dandeker, “Armed Forces and Society Research in the United Kingdom: A Review of British Military Sociology”, içinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel and A.D. Prüfert, (Baden-Baden: Nomos, 2000), 68-70.

⁴⁶ Anthony King, *The Combat Soldier: Infantry Tactics and Cohesion in the Twentieth and Twenty-First Centuries* (Oxford: Oxford University Press, 2013); Anthony King, *Command: The Twenty-First-Century General*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2019); Anthony King, *Frontline: Combat and Cohesion in the Twenty-First Century*, (Oxford: Oxford University Press, 2015) askeri sosyoloji okuma listelerine eklenmesi gereken çalışmalardır.

(*Webrsoziologische Forschungsgruppe*) oluşturulmuştur.⁴⁷ Günümüzde üniversitelerden ziyade araştırma merkezlerinin (örneğin *Sozialwissenschaftliche Institut der Bundeswehr-SOWI*- Almanya Silahlı Kuvvetleri Sosyal Araştırma Enstitüsü) Alman askeri sosyolojisinin gelişimine katkı sağladığı görülmektedir. Bu araştırma merkezlerinin önemli bir bölümü Alman ordusu tarafından finanse edilmektedir. Ancak bu merkezlerde yapılan araştırmaların sivil üniversitelerde ve toplumda aynı karşılığı bulmadığı dile getirilmektedir.⁴⁸ Buna rağmen Almanya uluslararası saygınlığa sahip askeri sosyologlar yetiştirmeyi başarmıştır.

Her ne kadar sosyolojinin kuruluşunda Fransa'nın önemli bir rolü olsa da ilk sosyologların orduyu piyasa toplumu içerisinde alakasız ve ikinci planda görmeleri nedeniyle askeri sosyolojinin gelişimi ancak Cezayir Savaşı ve sonrasında yaşanan olaylarla başlamıştır. Bu savaştan sonra sivil-asker ilişkilerinde yaşanan sorunlar ve darbe girişimi neticesinde 1960 ve 70'li yıllarda disiplin hızlı bir gelişme göstermiştir. Ancak bu gelişim ordunun dışında gerçekleşmiştir. Fransız askeri akademilerinde sosyoloji öğretimi 1982'ye kadar ciddi bir şekilde ele alınmamıştır. Genellikle kriz dönemlerinde bazı gelişmeler olmuş ancak bunlar kurumsallaşamamıştır. 1980'lerin başında çeşitli reformlar, Fransız Harp Okulu *Saint-Cyr'e* sosyolojinin dahil edilmesi için fırsat yaratmıştır. Öğrenim süresi üç yıla çıkarılmıştır. Bu reformlar subaylara ordunun ekonomik ve sosyal boyutları hakkında daha geniş bir bilgi sağlayarak sivil akranları seviyesine yaklaştırmayı hedeflemiştir. Sosyolojiyi 1960'ların siyasi istikrarsızlığı ve anti-militarizmiyle ilişkilendiren yaşlı subaylar, bu reformlara şüpheyle yaklaşmaktaydı. Ancak bu reformları denetleyen komite hem generaller hem de seçkin sivil üniversitelerden gelen akademisyenlerden oluşuyordu. Bu komitenin en genç üyesi Bernard Boëne, ABD'deki askeri sosyolojinin gelişimi üzerine kapsamlı bir araştırma yayımlamış ve üretilen raporların çoğunun yönünü etkilemiştir. Nihayetinde üç başlangıç dersi müfredata eklenmiştir: genel sosyoloji, askeri sosyoloji ve insan kaynakları yönetimi. Sonraki yıllarda, Fransa'da askeri sosyoloji araştırmalarında ciddi artış olmuş ve müfredat zenginleşmiştir.⁴⁹

İtalya'da askeri sosyolojinin gelişimi faşist dönem nedeniyle sekteye uğramış ve bu duraklama dönemi II. Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiştir. 1970'lerde bir ilerleme sağlanmış olsa da yapılan çalışmaların çoğu, siyasi, ideolojik sebepler ve karşılıklı şüpheden dolayı ordunun kendisini dış dünyaya kapatmasına yol açmıştır. Dolayısıyla ordu üzerine yapılan tüm araştırmalar resmi izin veya destek olmadan ordu dışından yürütülmüştür. Bu durum 1980'lerin sonunda azalmış ve Askeri Stratejik Araştırmalar Merkezi (*Military Center for Strategic Studies -Ce.Mi.S.S.*), ordu üzerine sosyal araştırmalar için resmi bir merkez olarak kurulmuştur. Bu merkez, ordu ve sivil araştırmacılar arasında bağlantılar kurmaya, bilimsel çalışmaları yayınlamaya ve güvenlik bürokrasisine danışmanlık yapmaya başlamıştır. Askerlerin motivasyonları ve koşulları ile ilgili araştırmalar, CeMiSS'in ilk birkaç yılı için temel çalışma alanı olmuştur. ERGOMAS'ın kurulması İtalyan araştırmacıların Amerikalı sosyologlar tarafından üretilen modellerin ötesine geçmelerine yardımcı

⁴⁷ Paul Klein, "Sociology and the Military in Germany", içinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel and A.D. Prüfert, (Baden-Baden: Nomos, 2000), 44-45.

⁴⁸ Crabb ve Segal, "Comparative Systems of Analysis: Military Sociology in the United States and Europe", 64.

⁴⁹ Bernard Boëne, "Teaching Sociology at Saint-Cyr, 1983-2004 and Beyond A Personal Account", *Armed Forces & Society* 35, no. 1 (Ekim 2008): 18; Crabb ve Segal, "Comparative Systems of Analysis: Military Sociology in the United States and Europe", 64. Michel Louis Martin, "French Military Sociological Research: A Still Promising Field", içinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel ve A.D. Prüfert, (Baden-Baden: Nomos, 2000), 22-23.

olmuştur. ERGOMAS'ın desteğiyle, İtalyan araştırmacılar 1990'lar boyunca başta subay eğitimi olmak üzere çeşitli ulusal çalışmalar yapmışlardır.⁵⁰

Hollanda askeri sosyolojinin Avrupa'da belki de en fazla rağbet gördüğü ülke olmuştur. Bunun önemli sebeplerinden birisi Jacques van Doorn gibi önde gelen bir sosyoloğun ABD'li meslektaşları ile hemen hemen aynı dönemde bu alanda çalışmaya başlamasıdır. Ayrıca Cornelius Lammers ve Ger Teitler bu alandaki ilk Hollandalı öncüler olarak sayılabilir. 1920'lerden itibaren askeri okullarda sosyal konulara yer veren Hollanda Ordusu 1960'lardan itibaren sosyoloji derslerini müfredata dahil etmiştir. Jacques van Doorn'un 1962'den 1972'ye kadar Hollanda Kraliyet Akademisinde askeri sosyoloji profesörü olarak görev yapması sayesinde bu alan güçlü ve bağımsız bir disiplin haline gelmiştir. Son yıllarda, müfredat daha entegre ve disiplinlerarası bir yaklaşıma geçmiştir.⁵¹ Jacques van Doorn'un açtığı yolda ilerleyen askeri sosyologlar sayesinde bu ülkenin dünya çapında askeri sosyologlar yetiştirdiğini görülmektedir.

ABD'de 1960 gibi çok erken bir tarihte kurumsallaşan askeri sosyoloji Avrupa'da ancak 1986 yılında ERGOMAS'ın kurulmasıyla bu süreci tamamlayabilmiştir. ERGOMAS şu anda dünyanın dört bir yanından bütün araştırmacılara açık, ordu ve toplumla ilgili ortak araştırmalar yürütmektedir. Elbette bu kuruluş da disiplinlerarası bir niteliğe sahiptir. ERGOMAS'ın 2010 yılında resmi yayın aracı olarak kurduğu Res Militaris iki dilde (İngilizce, Fransızca) yayım yapan hakemli bir dergidir. Başlangıçta Fransız Harp Okulu *Saint Cyr* tarafından finanse edilen dergi şu anda *Cenevre School of Governance* tarafından desteklenmektedir.⁵² 2018 yılında yayım hayatına başlayan "*The Scandinavian Journal of Military Studies*" dergisi de Avrupa merkezli yayınlar arasında sayılabilir.

Rusya

Rusya'da askeri sosyolojinin gelişimi ile ilgili İngilizce literatürde çok az sayıda yayın vardır ve bunlar genellikle birkaç askeri sosyoloğun elinden çıkmıştır. Buna rağmen Rus askeri sosyolojisinin gelişimine yer ayırmak gerekir. Her şeyden önce Ruslar askeri sosyolojinin Rusya'da 19'uncu yüzyılda kurulduğunu iddia etmektedir.⁵³ Hatta Obratsov, askeri bilimleri sosyal bilimler ile ilişkilendirmeye çalışan ve "askeri sosyoloji"nin gerekliliğini vurgulayan ilk uzmanın Nikolay Andreevich Korf (1866-1924) olduğunu öne sürmektedir. Ancak yazara göre Korf'un askeri sosyoloji olarak önerdiği alan aslında askeri etkinliğin hizmetinde bir bilim dalından başka bir şey değildi.⁵⁴

19'uncu yüzyıl sonu ile 20'nci yüzyıl başında Rus İmparatorluk Ordusu subayları arasında bir askeri sosyoloji geleneği başlamıştır. Bu bilim dalının ordunun içinden gelişmeye başlaması nedeniyle son zamanlara kadar askeri sosyoloji ya bizzat askerler tarafından ya da ordu için çalışan

⁵⁰ Crabb ve Segal, "Comparative Systems of Analysis: Military Sociology in the United States and Europe", 65; Giuseppe Caforio, "Military Sociological Research in Italy", içinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel and A.D. Prüfert, (Baden-Baden: Nomos, 2000), 116-118.

⁵¹ Crabb ve Segal, "Comparative Systems of Analysis: Military Sociology in the United States and Europe", 65; René Moelker, Joseph Soeters, "Van Doorn and Beyond: From Teaching Sociology to Interdisciplinary, Problem-Based Learning in Dutch Officer Training", *Armed Forces & Society* 35, no. 1 (Ekim 2008): 36-48; Soeters, "Military Sociology in the Netherlands", 128-130.

⁵² <https://www.ergomas.ch/>, Erişim tarihi: 20 Aralık 2019.

⁵³ Sociological center of the Russian Federation Armed Forces, Ministry of Defence of the Russian Federation https://eng.mil.ru/en/science/sociological_center.htm Erişim tarihi 18 Aralık 2019.

⁵⁴ Igor V. Obratsov, "Military Sociology in Russia: Origins, Traditions, and Prospects", içinde *New Directions in Military Sociology*, ed. Eric Ouellet, (Whitby, Ontario: de Sitter Publications, 2005), 66.

siviller tarafından yürütülmüştür. Örneğin iki albay 20. yüzyılın başında binlerce üst rütbeli askerin (1300'den fazla general ve 3000'den fazla albay) şahsi dosyalarını inceleyerek ordunun sosyo-demografik yapısını, değişimlerini ve kariyer çizgisini analiz etmişlerdir.⁵⁵ Bu çalışmanın en azından amaç ve kapsam olarak Janowitz'ın 1960 yılında yayımladığı ve askeri sosyolojinin temel eserlerinden birisi olan “*The Professional Soldier*” ile benzer olduğunu belirtmek gerekir. Janowitz, bu çalışmasını ABD Ordusundaki 760 general/amiral ve 113 subayın biyografik bilgileri, anketler ve mülakatlar üzerinden gerçekleştirmişti.

19.yüzyıl sonunda gelişmeye başlayan Rus askeri sosyolojisi, akademisyenlerin birçoğu I. Dünya Savaşı'ndan veya 1917 devriminden sağ çıkamadığı için yok olmaya yüz tutmuştur. Ayrıca 20. yüzyılın ilk yarısında, Marksist ideoloji savaş ve ordu hakkındaki öğretilere aykırı olabilecek ampirik araştırmaları yasaklamıştır. Disiplinin 1960'larda yeniden ortaya çıkmasına izin verilmiş ancak kurumsal gizlilik devam etmiştir. Örneğin yabancı yazarların askeri sosyoloji kitapları, Sovyetler Birliği'nin ana kütüphanesi olan Lenin Devlet Kütüphanesi tarafından satın alınmış ama bunlar sadece çok sınırlı sayıda ve “güvenilir” akademisyenlere verilmiştir. Obratsov'a göre Sovyet askeri sosyolojisinin hem teorik hem de ampirik gelişiminin zayıf kalmasının nedenlerinden birisi bu kaynaklara erişim problemidir. Sosyoloji kongrelerinde yabancı meslektaşlarla (hem Amerikan hem de Batı Avrupa) iletişim sadece “ideolojik olarak onaylanmış” çok sınırlı bir gruba emanet edilmiştir. Her Sovyet heyeti genellikle bir veya iki katılımcıdan oluşmuş ve Sovyet katılımcıları tarafından hazırlanan tüm raporların içeriği ordu tarafından onay sürecinden geçirilmiştir. Raporlar Sovyetler Birliği silahlı kuvvetlerindeki gerçek durum hakkında herhangi bir bilgi tür içeremezdi.⁵⁶

Sovyetlerin çökmesinden sonra Rusya'da çoğunlukla askeri araştırma birimleri ve akademilerde yarı bağımsız bir askeri sosyolojinin geliştiği belirtilmektedir. Büyük Rus sosyal bilim dergileri askeri sosyolojiye geniş yer ayırmıştır ancak araştırma yapmak için tam bir akademik özgürlük yine sağlanamamıştır.⁵⁷ Obratsov'a göre de Rus askeri sosyolojisi askeri etkinliği arttırmak için toplumu askeri bir bakış açısı ile ele alır ve askeri sosyoloji ordunun hizmetinde yarı bağımsız bir disiplin olarak görülür.⁵⁸ Demokratikleşmeye rağmen, Rusya'daki askeri sosyoloji ordu içi bir bilim olmaya devam etmektedir. Orduya yönelik araştırmalar yine ordu için oluşturulan özel araştırma kurumlarındaki askeri sosyologlar tarafından yürütülmektedir. Bu nedenle bu araştırma alanı üzerinde askerlerin tam bir tekeli vardır.⁵⁹ Ordu içinde ise tek sosyoloji birimi Sosyoloji merkezidir. Bu merkez siyasi iktidarın ve ordunun, Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerinin inşası, eğitimi ve ahlaki ve psikolojik meselelerini çözmek için silahlı kuvvetler içindeki sosyal süreçleri takip eder. Merkezin bir diğer önemli görevi, komutanlar, personel ve ilgili birimlere askeri personel ile çalışmalarını için bilgi ve metodolojik destek sağlamaktır. Merkezin araştırma laboratuvarları tarafından yapılan sürekli görevler arasında, askerlerin ve aile üyelerinin sosyo-ekonomik ve yasal durumlarının yıllık olarak izlenmesi de bulunmaktadır.⁶⁰

⁵⁵ Obratsov, age, 67.

⁵⁶ Igor V. Obratsov, “Teaching Sociology in Military Educational Institutions of Russia”, *Armed Forces & Society* 35, no. 1 (Ekim 2008): 166-167.

⁵⁷ Crabb ve Segal, “Comparative Systems of Analysis: Military Sociology in the United States and Europe”, 82

⁵⁸ Obratsov, “Military Sociology in Russia: Origins, Traditions, and Prospects”, 78.

⁵⁹ Igor V. Obratsov, “Teaching Sociology in Military Educational Institutions of Russia”, 174.

⁶⁰ Sociological center of the Russian Federation Armed Forces, Ministry of Defence of the Russian Federation https://eng.mil.ru/en/science/sociological_center.htm Erişim tarihi 18 Aralık 2019.

Rus askeri sosyolojisinin ne kadar bağımsız olduğu bu çalışmanın sınırları dışındadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki ABD dahil tüm ülkelerde askeri sosyoloji askeri etkinliğin arttırılması ve ordunun pratik ihtiyaçlarının çözümü için çalışmaktadır. ABD’de II. Dünya Savaşı, Kore ve Vietnam Savaşları, profesyonel orduya geçiş, 21.yüzyılın yeni güvenlik gereksinimleri daima askeri sosyologlara yeni araştırma konuları olarak sunulmuş ve alanın genişlemesine neden olmuştur. Benzer bir durum batı Avrupa ülkeleri için de geçerlidir. Soğuk Savaşın sona ermesi ile ortaya çıkan yeni tip görevler, profesyonelleşme, çeşitlilik gibi konular askeri sosyologlara olan ihtiyacı arttırmış ve bu durumda da doğal olarak ordunun hizmetinde bulunmuşlardır. Yine doğu Avrupa ülkeleri komünizm sonrası ortaya çıkan ve yukarıda kısaca ele alınan sorun alanlarının çözümü için çalışmış ve bunun karşılığında da kendi akademik alanlarını genişletmişlerdir. Bu noktada Rus ve batı askeri sosyolojisi arasında fark olarak ortaya konulabilecek hususlar akademik özgürlük ve teorik, metodolojik çalışmaların Rusya’da daha sınırlı olması olarak açıklanabilir. Nitekim Rus askeri sosyoloji araştırmaları akademik bir üründen ziyade çoğunlukla ordunun ya da siyasi iktidarın hizmetinde raporlar olarak kalmıştır.

Güney Kore ve Japonya

Silahlı kuvvetler ve toplum araştırmaları çoğunlukla Amerikalı ve Avrupalı akademisyenler tarafından yürütülmüştür. 2008 yılında, ISA RC 01 (Silahlı Kuvvetler ve Çatışma Çözümü Araştırma Komitesinin) geçici toplantıları ilk kez Güney Kore'nin Seul kentinde gerçekleştirilmiştir. Konferansın konumuna rağmen, Tayvan, Filipinler, Moğolistan ve Güney Kore'den sadece bir avuç akademisyen katılım sağlamıştır. Organizasyon komitesi, Çin ve Japonya'daki askerlik mesleği ve sivil-asker ilişkileri ile ilgisi olabilecek araştırma enstitüleri ve bireysel akademisyenlerle geniş çapta temasa geçmiş ancak davet konusunda başarısız olmuştur. Güney Kore merkezli *Korea Institute for Defense Analyses* (KIDA) tarafından üç ayda bir yayımlanan ve SSCI'de endekslenen *The Korean Journal of Defense Analysis* dergisi bu bölgedeki önde gelen araştırmacılara fırsat sunmaktadır. KIDA ayrıca, Japonya, Çin, Tayvan ve Vietnam'daki diğer araştırma kuruluşları ile iş birliği anlaşmaları imzalamıştır.⁶¹ Japonya’da askeri sosyolojinin ilk adımları 1970’lerde atılmasına rağmen gerçek anlamda kabulü 90’lı yıllarda gerçekleşmiştir ve bu durumda Janowitz’in de öğrencisi olan Hitoshi Kawano’nun etkili olduğu öne sürülmektedir. Şu an askeri sosyoloji müfredata eklenmiş ve hem sivil-asker ilişkileri hem de askeri organizasyonu kapsayacak şekilde genişlemiştir.⁶²

İsrail

Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’dan sonra askeri sosyoloji alanında en önemli ilerlemenin İsrail’de gerçekleştiğini söylemek abartılı bir yorum olmayacaktır. 1980’lerde bu alanda ciddi bir atılım yapıldığı görülmektedir. Bu yıla kadar yapılan az sayıda araştırma daha ziyade sivil-asker ilişkileri üzerine odaklanmışken bu tarihten sonra hem araştırma ve yayın sayıları hem de konu çeşitliliği artış göstermiştir. Üstelik araştırmaların birçoğu İngilizce olarak yayınlanmıştır.⁶³ Bu alanda uluslararası kabul görmüş birçok İsraili askeri sosyolog vardır. Askeri sosyoloji İsrail’de diğer

⁶¹ Caforio ve Hong, “Some Historical Notes”, 27-28.

⁶² Yuko Kurashina, “Military Sociology in Japan”, içinde *Armed Forces and International Security: v. 5: Global Trends and Issues*, ed. Jean Callaghan and Franz Kernic (Münster: LIT Verlag, 2003), 151; Hitoshi Kawano, “The Expanding Role of Sociology at Japan National Defense Academy: From None to Some and More?”, *Armed Forces & Society* 35, no. 1 (Ekim 2008): 122-144.

⁶³ Eyal Ben-Ari, Daniel Maman and Zeev Rosenhek, “Military Sociological Research in Israel”, içinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel ve A.D.Prüfert (Baden-Baden: Nomos, 2000), 91-93.

ülkelerden bağımsız bir şekilde tamamen ülkenin kendi güvenlik meseleleri doğrultusunda gelişmiştir. Bu ülkede de diğer yerlerde olduğu gibi askeri sosyologlar arasında akademisyenlerin yanı sıra askerler de vardır.⁶⁴

TÜRKİYE'DE ASKERİ SOSYOLOJİ ÇALIŞMALARI

Türkiye'de askeri sosyolojinin kurumsal anlamda tanınması ancak 2018 yılında Milli Savunma Üniversitesi'nde bu alanda yüksek lisans programının açılması ile mümkün olmuştur. Ancak geçmişte "Türk askeri sosyolojisi" örnekleri olarak değerlendirilebilecek bireysel çabalardan söz edilebilir. Bunların bir kısmı dönem itibariyle tamamen sürpriz niteliğinde eserlerdir. Bir kısmı ise sosyoloji disiplinine akademik bir katkı amacı dışındaki saiklerle yazılmıştır. Bu noktada gazeteci kökenli yazarlar ön plana çıkmaktadır. Son yıllarda özellikle sivil-asker ilişkileri, subaylar grubu, zorunlu askerlik gibi konular üzerine önemli araştırmalar yayımlanmıştır. Ancak bu çalışmanın kapsamı itibariyle sadece askeri sosyolojinin Türkiye'deki durumunu yansıtan bazı çalışmalara yer verilecektir.

Türkiye'de askeri sosyoloji teriminin ilk defa kullanıldığı yayım 1939 yılında bir subay tarafından yazılan ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından faydalı görüldüğü ibaresi taşıyan "Ordu Sosyolojisi Yolunda Bir Deneme" adlı kitaptır.⁶⁵ Yazar, kitabın amacı ve askeri sosyolojinin gerekliliğini açıkça vurgulamaktadır. Ancak bilimsel metodolojiden uzak bir biçimde kaleme alınmış ve mevcudun analizinden ziyade temenniler ifade eden bir üslupla yazılmıştır. Her ne kadar bunun birinci cilt olduğu belirtilse de devamının gelmediği bilinmektedir. 1939 gibi erken bir tarihte bu isimle bir kitap yazmak azımsanacak bir çaba değildir. Bu tarihte askeri sosyoloji veya ordu sosyolojisi kavramının kullanıldığına dair bir bilgi en azından bizde mevcut değildir. Yazarın bu başlığı ve konu seçimini nasıl yaptığına dair bir bilgiye ulaşmak da mümkün olmamıştır. Dolayısıyla bu konuda spekülasyondan öte bir yorumda bulunmak mümkün değildir. Bu kitaptan sonra uzun yıllar askeri sosyoloji ile ilgili bir çaba görülmemiştir. Harp Okulu müfredatına Davranış Bilimleri adı altında sosyoloji, psikoloji ve liderlik dersleri ancak 1969'da eklenmiştir.⁶⁶

Türk askeri sosyolojisinin ilk örnekleri olarak kabul edilebilecek çalışmalar genellikle ordunun profesyonel asker grubunu oluşturan subay ve astsubaylar üzerine yapılmıştır. Örneğin Ahmet Taner Kışlalı'nın subay ve astsubayların toplumsal kökenleri üzerine araştırması bu alanda ilklerden birisidir. Bu çalışma üniversitede okuyan asker çocukları vasıtasıyla gerçekleştirilmiş ve ancak 239 subay ve 531 astsubaya ulaşılabilmektedir.⁶⁷ Daha sonra 80'li yıllarda gazeteci kökenli araştırmacıların çalışmaları gündeme gelmiştir. Örneğin Mehmet Ali Birand'ın "Emret Komutanım" kitabı her ne kadar yazar bu amaçla yola çıkmış olmasa da birçok yönüyle bir askeri sosyoloji çalışması olarak değerlendirilebilir. Birand'ın giriş bölümündeki şu ifadesi sarıh bir şekilde bunu ortaya koyar: "[...] oysa aynı toplum, bu dev kuvveti yöneten yaklaşık 70 bin kişilik subay-astsubay çekirdeğini pek tanımaz. Dünyanın başka hiçbir uygar ülkesinde, bu kadar iç içe yaşanan,

⁶⁴ Caforio ve Hong, "Some Historical Notes", 29.

⁶⁵ Ş.G. Erker, *Ordu Sosyolojisi Yolunda Bir Deneme* Cilt 1, (İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1939).

⁶⁶ Mesut Uyar, A. Kadir Varoğlu, "In Search of Modernity and Rationality: The Evolution of Turkish Military Academy Curricula in a Historical Perspective", *Armed Forces & Society* 35, no. 1 (Ekim 2008): 193.

⁶⁷ Ahmet Taner Kışlalı, "Türk Ordusu Toplumsal Kökeni Üzerinde Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 29, no. 2 (1974): 89-105.

ancak az tanınan bir başka ordu yoktur.”⁶⁸ Benzer şekilde Nail Güreli'nin “Astsubaylar” kitabı da örnek gösterilebilir.⁶⁹ Sonraki yıllarda karşımıza bir doktora tezi çıkmaktadır. 1998 yılında hazırlanan tez, “Savaş Sosyolojisine Türkiye Açısından Bir Yaklaşım” ismini taşımaktaydı. Her ne kadar tezin başlığı savaş sosyolojisi olsa da aslında içerik itibarıyla askeri sosyolojiden bahsetmektedir ve kullanılan tüm kaynaklar askeri sosyologlara aittir. Yazar giriş kısmında “Janowitz ve Moskos gibi önemli isimlerin temsil ettiği savaş sosyolojisi, yepyeni bir bilimsel disiplindir. Türkiye'ye tanıtılması ve Türkiye açısından teori ve metodolojisi yerine oturtularak derinlemesine gelişimi, acil bir bilimsel gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.”⁷⁰ tespiti ile aslında askeri sosyoloji için bugün de arzu edilen hedefi ortaya koymaktadır. Ancak o dönemin şartları içerisinde muhtemelen askeri sosyoloji yerine savaş sosyolojisi teriminin kullanıldığı değerlendirilmektedir.

Bu dönemden sonra kurumsal çabaların başladığı görülmektedir. Ancak bu çabaların birkaç asker-akademisyenin kişisel gayretleri sonucunda ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Bu kapsamda Kara Harp Okulu öğretim üyeleri ilk defa 2002'de yabancı askeri sosyologlarla temas kurmuşlardır. Daha sonra 2003'te her ne kadar adı bilinçli bir biçimde “Uluslararası Liderlik Sempozyumu” olarak konulmuş olsa da tam anlamıyla bir askeri sosyoloji sempozyumu olarak disiplinlerarası bir yaklaşımla Kara Harp Okulu bünyesinde düzenlenmiştir. 2004'te RC01 ‘*Armed Forces and Conflict Management*’ ara toplantısı Ankara’da yapılmıştır.⁷¹ Askeri sosyolojinin Türkiye’de çok büyük oranda “sivil-asker ilişkileri”nden ibaret görülmesinin bir sonucu olarak 2005 yılında Huntington’ın “*The Soldier and State*” kitabının Türkçe baskısı yayımlanmıştır. Halen ordu ile ilgili yapılan çalışmaların çok büyük çoğunluğu sivil-asker ilişkileri ile ilgilidir. Askeri sosyolojinin diğer araştırma konuları ile ilgili pek yayın olmaması bu alt-disiplinin eksik ve yanlış yorumlanmasına neden olmaktadır. Örneğin, asker aileleri, emekliler, subay eğitimi, askeri kültür-millî kültür ilişkisi, uyum (*cohesion*), kadın askerler gibi konularda neredeyse hiç çalışma yapılmamıştır. Bu konu bir yönü ile Türkiye’de ordunun araştırmaya nispeten kapalı olması ve dolayısıyla bilgiye erişim zorluğu ile alakalıdır diğer yönü ile sivil-asker ilişkileri alanında kalem oynatmanın kolaylığından kaynaklanmaktadır. Sonuçta sivil-asker ilişkileri alanında ordu içinden izin alma ihtiyacı duymadan veya ordunun birincil kaynaklarına pek muhtaç olmadan araştırma yapılabilir. Hele bu araştırma, üst yönetim seviyesindeki karar alma mekanizmaları ile ilgili ise çok daha kolay yürütülebilmektedir.

Sonuç olarak, mevcut durumda Türkiye’de askeri sosyolojinin sivil-asker ilişkilerinin dar kapsamlı⁷² çalışmalarının önüne geçemediğini söylemek çok iddialı bir tespit olmayacaktır. Dolayısıyla bir Türk askeri sosyolojisinden bahsetmek için henüz çok erkendir. Askeri sosyoloji el kitabının 2017 gibi çok geç bir tarihte Türkçeye çevrilmiş olması da bunun bir göstergesidir. Hatta ilk askeri sosyoloji doktora tezi olarak sunulan çalışmanın da “ABD Sivil-Asker İlişkileri”⁷³ üzerine

⁶⁸ Mehmet Ali Birand, *Emret Komutanım* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1986).

⁶⁹ Nail Güreli, *Astsubaylar* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991).

⁷⁰ Sinan Çaya, *Savaş Sosyolojisine Türkiye Açısından Bir Yaklaşım*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Ankara, 1998).

⁷¹ Uyar ve Varoğlu, agm, 196-197.

⁷² Sivil-asker ilişkilerinin geniş tanımında ordu ile hükümet arasındaki ilişkinin yanı sıra ordu ile toplum, subaylar grubu ile elitler ve silahlı kuvvetler ile ekonomik çıkarlar arasındaki ilişkiler de ele alınır. Türkiye’deki sivil-asker ilişkileri araştırmaları ise çoğunlukla ordu ile siyasi irade arasındaki karar alma mekanizmalarına odaklanmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: Jacques van Doorn, “Armed Forces and Society: Patterns and Trends”, içinde *Armed Forces and Society: sociological essays*, ed. Jacques van Doorn (Lahey: Mouton, 1968), 39-51 ve James Burk, “Theories of Democratic Civil-Military Relations”, *Armed Forces & Society* 29, no. 1 (2002): 7-29.

⁷³ Adem Başpınar, *Amerika Birleşik Devletleri’nde Sivil-Asker İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Programı, (İstanbul, 2019).

yapıldığı görülmektedir. Türkiye’de askeri sosyolojinin içinde bulunduğu bu durumun kurumsal seviyede üniversiteler ve ordunun ve doğal olarak askerler ve akademisyenlerin ortak çabası ile gelişeceği değerlendirilmektedir. Nitekim 2018 yılında Milli Savunma Üniversitesi bünyesinde askeri sosyoloji yüksek lisans programının açılması bu alanda umut verici bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Askeri sosyolojinin gelişmesi hem ordu için hem de üniversite için faydalı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Ordu, daha isabetli düzenlemeler yaparak etkinliğini arttırabilir, üniversite ise bu alanda görünürlüğünü artırarak diğer ülkeler seviyesine ulaşabilir. Örneğin uyum (*cohesion*), muharebe motivasyonu, askeri kültür, subay eğitimi, profesyonel orduya geçiş ile ilgili araştırmalar hem kurumsal ihtiyaçları karşılayabilir hem de askeri sosyolojinin gelişimini sağlar. Bu tarz çalışmaların bir diğer önemli faydası ise birbirini anlayan sivil ve asker uzmanların yetiştirilmesidir. Eğer geleceğin askeri sosyologları bugüne kadar olduğu gibi alanı sadece sivil-asker ilişkileri ile sınırlı tutarsa muhtemelen bir Türk askeri sosyolojisinden bahsetmek mümkün olmayacaktır.

SORUNLAR VE GELECEK ÜZERİNE

Soğuk Savaş döneminde askeri sosyoloji hem ordu hem de üniversite tarafından genellikle şüphe ile karşılanan bir alan olmuştur. Vietnam Savaşı ve sonrasındaki ortam bu yaklaşımı daha da güçlendirmiştir. Ordu, her şeyden önce askeri sosyolojinin kendisi açısından sağlayacağı faydayı fark etmemiş veya görmezden gelmiştir. Üniversiteler ise askeri sosyolojiyi toplumun militarizme kaymasına yol açacak bir bilim dalı olarak algılamışlardır.⁷⁴ Bu durum o dönemlerde askeri sosyoloji ile ilgilenen uzman sayısının diğer alanlarla karşılaştırıldığında ne kadar az olduğunu da açıklamaktadır. Bu hususla bağlantılı olan bir diğer sorun alanı ise ordu üzerine araştırma yapmanın güçlüğüdür. Bunun en önemli nedeni orduların gizlilik politikaları ve araştırma sonucunda ortaya çıkması muhtemel istenmeyen sonuçların yayımlanmasından kaynaklanmaktadır. Ancak birçok ülkede bu durum ordu ile üniversiteler arasındaki iş birliği sayesinde çözülmüştür. Akademisyenler hem disiplinin gerektirdiği özgürlük içinde çalışmalarını yayımlayabilmişlerdir hem de ordunun veya siyasi iktidarların ihtiyaç duyduğu raporları sağlamışlardır. Bazı ülkelerde bu disipline karşı var olduğu söylenen ön yargıyı aşmak için askeri okullarda askeri sosyoloji ders konuları farklı branşların altına eklenmiştir.

Askeri araştırmalarda doğrudan ordunun ya da ordu destekli araştırma kurumlarının baskın olduğu görülmektedir. Ancak bu durum askeri sosyolojinin bağımsız bir disiplin olmadığı ya da artık ömrünü doldurduğu anlamına gelmez. Gittikçe artan oranda profesyonel orduya geçişle birlikte toplumların ordunun sivil kontrolü üzerindeki rolünün azalması askeri sosyologlara olan ihtiyacı arttırmaktadır. Zorunlu askerlik döneminde toplumun ordu ile ilgili meselelere olan doğal ilgisi nedeniyle bu durum siyasi iradenin askeri konulardaki kararları üzerinde bir baskı oluşturmaktaydı. Bu durumun değişmesi ile birlikte ortaya çıkan boşluğu doldurmak için askeri sosyologlara daha çok iş düşmektedir.⁷⁵ Askeri sosyoloji veya genel anlamı ile silahlı kuvvetler ve toplum arasındaki ilişkilere odaklanan uzman sayısındaki artış yukarıdaki tespiti desteklemektedir.

⁷⁴ Gerhard Kümmel and Andreas D. Prüfert, “The Richness of Military Sociology: An Introduction”, içinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel and A.D. Prüfert (Baden-Baden: Nomos, 2000), 7-8; Segal ve Ender, agm, 9; Moelker ve Soeters, agm, 45-46.

⁷⁵ Yagil Levy, “Time for Critical Military Sociology”, *Res Militaris* 5, no. 2 (Yaz 2015): 4.

2005 itibarıyla IUS, ERGOMAS ve ISA RC01 toplam üye sayısı 500 civarında⁷⁶ iken bu rakam günümüzde 1500'ün üzerine çıkmıştır.⁷⁷

Yeni araştırma alanları veya farklı teorik ve metodolojik gelişimler de bu anlamda disiplinin geleceği için gündemdedir. Mesela Eric Ouellet⁷⁸ ve Yagil Levy⁷⁹ disiplinin gelişimi için eleştirel askeri sosyolojinin devreye girmesi gerektiğini öne sürmektedirler. Ayrıca Ouellet, askeri sosyolojinin, güvenlik çalışmaları ile birleşerek kendine yeni bir yön çizebileceğini belirtmektedir. Askeri sosyolojinin teorik altyapısının geliştirilmesi ise başka bir fırsat olarak ortaya çıkmaktadır. Siebold, disiplinin tek teorik tartışmasının Moskos tarafından ortaya atılan kurum/meslek (institutional/occupational) modeli olduğunu ancak bunun yeterli olmadığını ve askeri sosyolojinin sağlıklı gelişimi için yeni teoriler ve başlıca araştırma konularının geliştirilmesi gerektiğini beyan etmektedir. Bu şekilde askeri sosyolojinin özü olarak tanımlanabilecek teori ve temalar ile birlikte disiplinin genel sosyolojiye katkı sağlayabileceğini belirtmektedir.⁸⁰ Soeters karşılaştırmalı analizlerin önemini vurgulamaktadır. Askeri görevlerin anlaşılması ve analizi için farklı seviyelerde (mikro-mezo-makro) aynı anda meydana gelen olayların gözlemlenmesi ve bunun ancak askerlerin ve bu alanda çalışan akademisyenlerin iş birliği ile mümkün olabileceğini öne sürmektedir. Kısaca gerçek bir araştırma için teori ve pratik arasındaki boşluğun doldurulması gerekmektedir. Bu durumda muharebe alanında sıcak çatışma sırasındaki sosyolojik araştırmalara yer verilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁸¹

Türkiye açısından bakıldığında çok daha geniş akademik fırsatlarla dolu bir manzara ortaya çıkmaktadır. Geçmişteki araştırmaların neredeyse tamamının sivil-asker ilişkilerine odaklanması nedeniyle diğer araştırma konuları bakir kalmıştır. Bu alanlarda sayısız fırsat akademisyenlerin önünde durmaktadır. Ayrıca son yıllarda yürütülen ülke içi ve dışı askeri operasyonlar özgün araştırmalar için fırsat sunmaktadır. Dolayısıyla Türk askeri sosyolojisinin mevcut duruma rağmen yakın gelecekte önemli bir disiplin olarak ortaya çıkma potansiyeli vardır. Bu alanda akademik bir platformun kurulması disiplinin gelişimini hızlandıracaktır.

SONUÇ

Temelleri 19.yüzyıl ikinci yarısı ile 20.yüzyıl başında atılan ve kuruluşunu II. Dünya Savaşı sonrası dönemde tamamlayan askeri sosyolojinin Avrupa ve Amerika'da hem üniversiteler hem de ordular tarafından bir alt-disiplin olarak kabul edildiği ve bu alandaki araştırmaların her geçen gün artış gösterdiği görülmektedir. Bu bölgeler haricinde dünyanın değişik ülkelerinde de bu alanın gelişimi için çalışmalar yapılmaktadır. Birçok ülke askeri sosyoloji derslerini hem askeri okullarda hem de üniversitelerde müfredata dahil etmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin geri planda kaldığı bir gerçektir. Hem üniversitelerin hem de ordunun alana gösterdiği ilgi ancak 2000'lerden sonra canlanmaya başlamıştır. Konuyla ilgilenen sivil veya asker akademisyen sayısı yeterli düzeyde

⁷⁶ Igor V. Obratsov, "Military Sociology in Russia: Origins, Traditions, and Prospects", 62.

⁷⁷ IUSAFS Sekreteryası (Eric S. Morse) ile e-posta görüşmesi, 15 Ocak 2020. Sadece IUSAFS'in üye sayısı 1421'dir. Bu üyelerin dörtte biri sosyolog, dörtte biri siyaset bilimci, diğerleri ise psikolog, tarihçi, uluslararası ilişkiler uzmanları, istatistikçiler gibi farklı alanlardan oluşmaktadır.

⁷⁸ Ouellet, *age*, 16.

⁷⁹ Levy, *agm*, 4.

⁸⁰ Guy Siebold, "Core Issues and Theories of Military Sociology", *Journal of Political and Military Sociology* 29, (2001): 141.

⁸¹ Soeters, "*Sociology and Military Studies: Classical and ...*", 201.

değildir. Ancak yüksek lisans programlarının açılması sayesinde gelecekte durumun değişeceği öngörülmektedir. Bu gelişme sadece ulusal literatüre katkı sağlamayacak, ordunun kendisi ve siyasi karar alıcılar açısından da faydalı olacaktır. Ordu ile ilgili meselelerde herkesin bir fikri vardır ama gerçekte ne olduğunu çok az kişi bilir. İşte bu bilgisizliği telafi etmenin yollarından birisi askeri sosyolojinin gelişimidir. Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinin dar kapsamlı çalışmalarına sıkışan askeri sosyolojiyi genişletmek ve geliştirmek zorlu ancak bir o kadar da akademik fırsatlarla dolu bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda Türk Savaş Çalışmalarının savaşı ve orduyu bütün yönleriyle ele alacak bir platform olarak ortaya çıkması umut verici bir gelişmedir.

KAYNAKÇA

- Babin, Nehama Ella and Segal, David R. “Institutional Change in Armed Forces at the Dawning of the 21st Century”. İçinde *Military Sociology: Global Perspectives*, ed. Leena Parmar, 51-88. Jaipur: Rawat Publications, 1999.
- Başpınar, Adem. “Sosyolojinin Konusu Olarak Ordu ve Asker: Askeri Sosyoloji”, *Sosyoloji Dergisi* 3, no. 24. (2012/1): 279-314.
- Başpınar, Adem. *Amerika Birleşik Devletleri’nde Sivil-Asker İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Programı, İstanbul, 2019.
- Ben-Ari, Eyal, Maman, Daniel and Rosenhek, Zeev. “Military Sociological Research in Israel”. İçinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel ve A.D.Prüfert, 91-115. Baden-Baden: Nomos, 2000.
- Birand, Mehmet Ali. *Emret Komutanım*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1986.
- Boëne, Bernard. “Teaching Sociology at Saint-Cyr, 1983-2004 and Beyond A Personal Account”, *Armed Forces & Society* 35, no. 1 (Ekim 2008): 16-35.
- Boëne, Bernard. “Social Science Research, War and the Military in the United States: An Outsider’s View of the Field’s Dominant National Tradition”. İçinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel and A.D. Prüfert, 149-253. Baden-Baden: Nomos, 2000.
- Burk, James and Segal, David R. “Editor’s Introduction”. İçinde *Military Sociology*, ed. David R. Segal and James Burk, Cilt 1, xxv-xlvi. London: SAGE Publications, 2012.
- Burk, James. “Morris Janowitz and the Origins of Sociological Research on Armed Forces and Society”, *Armed Forces and Society* 19, no. 2 (1993): 167-185.
- Burk, James. “Theories of Democratic Civil-Military Relations”, *Armed Forces & Society* 29, no. 1 (2002): 7-29.
- Caforio, Giuseppe. “Introduction”, *Handbook of the Sociology of the Military*, ed. Giuseppe Caforio, Marina Nuciari, 2. Basım, 1-7. Cham, Switzerland: Springer International Publishing, 2018.
- Caforio, Giuseppe. “Introduction: The Interdisciplinary and Cross-National Character of Social Studies on the Military-The Need for Such an Approach”. İçinde *Social Sciences and the Military: An Interdisciplinary Overview*, ed. Giuseppe Caforio, 1-20. Abingdon: Routledge, 2007.
- Caforio, Giuseppe and Nuciari, Marina. “Conclusion: Themes and Issues of the Sociology of the Military”. İçinde *Handbook of the Sociology of the Military*, ed. Giuseppe Caforio and Marina Nuciari, 2. Basım, 615-622. Cham, Switzerland: Springer International Publishing, 2018.
- Caforio, Giuseppe and Hong, Doo-Seung. “Some Historical Notes” İçinde *Handbook of the Sociology of the Military*, ed. Giuseppe Caforio and Marina Nuciari, 2. Basım, 9-31. Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG, 2018.
- Caforio, Giuseppe. “Military Sociological Research in Italy”. İçinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel and A.D. Prüfert, 116-127. Baden-Baden: Nomos, 2000.
- Çaya, Sinan. *Savaş Sosyolojisine Türkiye Açısından Bir Yaklaşım*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998.

- Clever, Molly. *Sociology of War*, <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0161.xml>, Erişim tarihi: 21 Aralık 2019.
- Crabb, Tyler and Segal David R. “Comparative Systems of Analysis: Military Sociology in the United States and Europe”. İçinde *Handbook of the Sociology of the Military*, ed. Giuseppe Caforio and Marina Nuciari, 2. Basım, 61-86. Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG, 2018.
- Dandeker, Christopher. “Armed Forces and Society Research in the United Kingdom: A Review of British Military Sociology”. İçinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel and A.D, 68-90. Präfert, Baden-Baden: Nomos, 2000.
- ERGOMAS, <https://ergomas.ch/index.php/working-groups>, Erişim tarihi: 20 Aralık 2019
- Erker, Ş.G. *Ordu Sosyolojisi Yolunda Bir Deneme*, Cilt 1. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1939.
- Gürel, Nail. *Astsubaylar*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991.
- Harries-Jenkins, Gwyn and Moskos, Charles. “Trend Report: Armed Forces and Society”, *Current Sociology* 29, no. 3 (1981): 1-76.
- Huntington, Samuel P., *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. New York: Vintage Books, 1957.
- ISA, <https://www.isa-sociology.org/en/research-networks/research-committees>, Erişim Tarihi: 19 Ocak 2020.
- Janowitz, Morris. “Armed Forces and Society: A World Perspective”. İçinde *Armed Forces and Society: Sociological Essays*, ed. Jacques van Doorn, 15-38. Lahey: Mouton, 1968,
- Janowitz, Morris. *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*. New York: Free Press, 1960.
- Kawano, Hitoshi. “The Expanding Role of Sociology at Japan National Defense Academy: From None to Some and More?”, *Armed Forces & Society* 35, no. 1 (Ekim 2008): 122-144.
- Kışlalı, Ahmet Taner. “Türk Ordusu Toplumsal Kökeni Üzerinde Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 29, no. 2 (1974): 89-105.
- Klein, Paul. “Sociology and the Military in Germany”. İçinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel ve A.D. Präfert, 44-54. Baden-Baden: Nomos, 2000.
- Kurashina, Yuko. “Military Sociology in Japan”. İçinde *Armed Forces and International Security: Global Trends and Issues*, ed. Jean Callaghan and Franz Kernic, 151-156. Münster: LIT Verlag, 2003.
- Kümmel, G. “A Soldier Is a Soldier Is a Soldier!? The Military and Its Soldiers in an Era of Globalization”, *Handbook of the Sociology of the Military*, ed. Giuseppe Caforio, (New York: Springer, 2006), 417-433.
- Kümmel, Gerhard and Präfert, Andreas D. “The Richness of Military Sociology: An Introduction”. İçinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. Gerhard Kümmel and Andreas D. Präfert, 7-10. Baden-Baden: Nomos, 2000.
- Levy, Yagil. “Time for Critical Military Sociology”, *Res Militaris* 5, no. 2 (2015): 1-8.

- Martin, Michel Louis. “French Military Sociological Research: A Still Promising Field”. İçinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. Gerhard Kümmel and Andreas D. Prüfert, 22-43. Baden-Baden: Nomos, 2000. Moelker, Joseph Soeters
- Moelker, René and Soeters, Joseph. “Van Doorn and Beyond: From Teaching Sociology to Interdisciplinary, Problem-Based Learning in Dutch Officer Training”, *Armed Forces & Society* 35, no. 1 (Ekim 2008): 36-48.
- Morse, Eric S. IUSAFS Sekreteryası, elektronik posta görüşmesi, 15 Ocak 2020.
- Obraztsov, Igor V. “Military Sociology in Russia: Origins, Traditions, and Prospects”. İçinde *New Directions in Military Sociology*, ed. Eric Ouellet, 61-92. Whitby, Ontario: de Sitter Publications, 2005.
- Obraztsov, Igor V. “Teaching Sociology in Military Educational Institutions of Russia”, *Armed Forces & Society* 35, no. 1 (Ekim 2008): 162-179.
- Ouellet, Eric. *New Directions in Military Sociology*. Whitby, Ontario: de Sitter Publications, 2005).
- Ryan, Joseph W. *Samuel Stouffer and the GI Survey: Sociologists and Soldiers during the Second World War*. Knoxville: University of Tennessee Press, 2013.
- Segal, David R. and Ender, Morten G. “Sociology in Military Officer Education”, *Armed Forces & Society* 35, no. 1 (Ekim 2008): 3-15.
- Segal, David R., “Military Sociology”. İçinde *21st Century Sociology*, ed. Clifton D. Bryant, Dennis L. Peck, 353-360. California: Sage Publications, 2007.
- Siebold, Guy. “Core Issues and Theories of Military Sociology”, *Journal of Political and Military Sociology* 29, (2001): 140-159.
- Smith, Irving. “Military Sociology”. İçinde *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, ed. George Ritzer, 3040-3043. Malden: Blackwell Publishing, 2007.
- Soeters, Joseph. “Military Sociology in the Netherlands”. İçinde *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. G. Kümmel ve A. D. Prüfert, 128-139. Baden-Baden: Nomos, 2000.
- Soeters, Joseph. *Sociology and Military Studies: Classical and Current Foundations*. New York: Routledge, 2018.
- Soeters, Joseph, Shields, Patricia M. and Rietjens, Sebastiaan. *Routledge Handbook of Research Methods in Military Studies*. Abingdon: Routledge, 2014.
- Sociological center of the Russian Federation Armed Forces, Ministry of Defence of the Russian Federation, https://eng.mil.ru/en/science/sociological_center.htm, Erişim tarihi: 18 Aralık 2019.
- Stouffer, Samuel A. et al. *The American Soldier: Adjustment During Army Life, Studies in Social Psychology in World War Vol I*. New York: Science Editions, 1965.
- Swarts, Jonathan. Journal of Political and Military Sociology editörü ile elektronik posta görüşmesi, 16 Ocak 2020.

Uyar, Mesut and Varoğlu, Abdülkadir. “In Search of Modernity and Rationality: The Evolution of Turkish Military Academy Curricula in a Historical Perspective”, *Armed Forces & Society* 35, no. 1 (Ekim 2008): 180-202.

Van Doorn, Jacques. “Armed Forces and Society: Patterns and Trends”. İçinde *Armed Forces and Society: Sociological Essays*, ed. Jacques van Doorn, 39-51. Lahey: Mouton, 1968.

The Making of Nuclear Turkey: The Acquisition Process of Jupiter Missiles

Nükleer Türkiye'nin Teşekkülü: Jüpiter Füzelерinin Edinim Süreci

Muhammet Furkan KÜÇÜKMERAL¹

Araştırma Makalesi

¹ İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi

[ORCID: 0000-0002-8704-9450](https://orcid.org/0000-0002-8704-9450)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Muhammet Furkan
KÜÇÜKMERAL

E-posta/E-mail:

furkan.kucukmeral@ug.bilkent.edu.tr

Geliş tarihi/Received:

11 Mart 2020

Revizyon talebi/Revision

Requested:

01 Nisan 2020

Son revizyon /Last revision:

16 Nisan 2020

Kabul tarihi/Accepted:

23 Nisan 2020

Atıf/Citation:

Küçükmeral, Muhammet Furkan. "The Making of Nuclear Turkey: The Acquisition Process of Jupiter Missiles". *Turkish Journal of War Studies* 1, no. 1 (2020): 75-89.

Özet

Soğuk savaş boyunca yaşanan tüm çatışmalar arasında Küba Füze Krizi bir nükleer savaş ile imha edilmeye en yakın olduğumuz olaydır. ABD ve Sovyetler'in böyle bir felaketi engellemek için diplomasiye yönelmesine rağmen, kriz öylesine şiddetliydi ki krizin ilk haftası nükleer bir savaşın kapıya dayandığı düşünülmektedir. Dünya kendisinin yok olmasına sebep olabilecek nükleer çatışmanın eşiğinde olmasına rağmen kriz diplomasinin derin labirentleri aracılığıyla aşılmıştır. NATO'nun aktif bir katılımcısı ve Jüpiter füzelerine ev sahipliği yapan ülke olarak Türkiye, bu krizin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu kriz akademi tarafından dikkatli bir şekilde incelenmiş olmasına rağmen füzelerin yerleştirilme ve kaldırılma süreçleri daha detaylı bir incelemeye ihtiyaç duymaktadır. Özellikle Türkiye'nin füzeleri yerleştirme kararının arka planı dikkate değer. Bu makale Türkiye'nin füzeleri kendi topraklarına yerleştirme iradesinin arkasındaki sebepleri ve füzelerin kaldırılma sürecini incelemektedir. Türkiye'nin kriz süresince edilgen bir aktör olduğu ve karar alma sürecine katılım göstermediği iddialarına karşın bu makalenin temel iddiası bu kabul sürecinin çeşitli sebeplere dayandığıdır. Dönemin iç ve dış etmenlerini göz önünde bulundurduğumuzda görülüyor ki ekonomi, ordu gibi siyasi güç odakları, tehdit algısı ve uluslararası unsurlar Türkiye'nin kararını hep birlikte şekillendirmişlerdir. Türkiye'nin krizdeki duruşunu değerlendirmek için ikincil kaynakların yanında yerel ve uluslararası gazete arşivleri gibi birincil kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küba Füze Krizi, Jüpiter Füzeleri, Soğuk Savaş, Nükleer Türkiye

Abstract

Of all the cleavages throughout the Cold War, the Cuban missile crisis was the closest one to eradication by a nuclear war. Although the USA and USSR were using diplomatic tools to avoid such a disaster, the incident was so severe that a nuclear war was expected in the first week of the crisis. Although the world was on the brink of a conflict that might have ended up with a nuclear confrontation, which was likely to entail complete destruction of the world, the problem was resolved through the deep labyrinths of diplomacy. As an active member of NATO, and the country hosting Jupiter missiles on its soil, Turkey constituted a substantial party of the crisis. Although this incident was studied carefully by the academy, the deployment process of the missiles and debates on the removal of the Jupiters need further examination. Particularly, the background behind Turkey's will to deploy these missiles need attention. This article investigates the reasons behind Turkey's consent to deploy the missiles and the removal process. Contrary to the arguments that Turkey was a passive actor during the crisis, and did not participate in the decision-making process, the main argument of this article is the reasons behind Turkey's consent were various. Regarding the domestic and external dynamics of the era, it is explained in this article that the economy, political power groups such as the army, perception of threat, and international factors were hand in hand in shaping the decision of Turkey. In order to evaluate Turkey's stance in this crisis, primary sources of the era, including international newspaper archives, were used aside from the secondary literature.

Key Words: Cuban Missile Crisis, Jupiter Missiles, Cold War, Nuclear Turkey

INTRODUCTION

Not very long had it been after the Second World War when the Cuban missile crisis emerged. Having become a party in a bipolar world continuously creating conflicts, Turkey could not abstain from engaging in the confrontation between two blocs. Turkey was amongst the Western bloc. After the crisis began, Turkey supported its allies through actions. However, this support was not welcome by the Soviets. On 28 October 1962, the Soviets attributed a linkage between missiles in Cuba, and those in Turkey.¹ The USSR offered to dispatch all the missiles in Cuba in return for a promise not to invade Cuba and dispatch missile sites in Turkey. Although the USA rejected this offer publicly, later, it was understood that this was the plan to be realized through the backdoor diplomacy. Turkey, as a country bordering with the USSR and hosting Jupiter missiles, had a unique entity. Namely, Turkey's geographical location and political stance was essentially important. Since it was geographically the closest member of NATO to the Soviets and a loyal ally Turkey was the bulwark against Soviet threat.

In tandem with all reasons, the chief aim of the Western Bloc was to stop Communism. In order to succeed, the USA wanted to empower members of the alliance such as Turkey, Italy, and the UK sent nuclear weapons to these states. During the crisis, it is comprehended that taking sides has its drawbacks aside from its advantages. In this article, after a brief of the Cuban missile crisis' emergence, the essence of this article will be evaluated, namely the deployment process of Jupiters. Then Turkey's view on Jupiters in relation to independence will be linked before examining the removal process. In these stages, Turkey's stance will be examined in terms of the internal and external conditions of the era. Since Turkey was not the main actor creating the crisis, most research focuses on the relationship between superpowers and the crisis. However, the context that triggered Turkey to take part in this play is of vital significance. Therefore, the main objective of this article is to demonstrate why and how Turkey played a role in this conflict.

THE EMERGENCE OF THE CUBAN MISSILE CRISIS: A BRIEF HISTORY

To understand the process and the crisis, one must know the emergence of the Cuban missile crisis. Its importance stems mostly from the threat that it puts the world in, namely nuclear warfare. In 1962, it jeopardized the stability of the world dangerously by producing a threat of nuclear war. At the very beginning, in 1957, the USA realized that there was a missile gap between the USSR and the USA. They fell behind the Soviet missiles and technology.² This missile gap was one of the promoting reasons leading the USA to speed up in missile technology and put great pressure on the administration since the USA was competing with the USSR in many spheres, and the technology was of vital significance. It was estimated that the Soviets had more than 20.000 ballistic missiles that could hit both the closest enemy and the farthest.³ In addition, Soviet launched satellites induced Western countries to foster their missile development program and revise their military ends, which stirred up the beginning of the Cuban missile crisis by the decision to establish stocks of nuclear warheads.⁴

¹ "Sovyet Rusya Küba Meselesine Nihayet Türkiye'yi de Karıştırdı: Kruçef Küba ve Türkiye'deki Üslerin 2-3 Hafta İçinde Tahliyesini İstedi" *Cumhuriyet*, 28 October 1962.

² Süleyman Seydi, "American Relations and The Cuban Missile Crisis", *Middle Eastern Studies* 46, no. 3 (2013): 433.

³ Thomas R. Phillips, "The Growing Missile Gap", *Central Intelligence Agency* (January 8, 1959), 11.

⁴ Larry M. Loeb, "Jupiter Missiles in Europe: A Measure of Presidential Power", *World Affairs* 139, no. 1 (1976): 28.

The sense of threat pushed European countries to have nuclear stocks and modernized weapons. When this shocking information came together with the missile bases in Cuba, J. F. Kennedy declared a quarantine foreseeing the pause of shipping to Cuba since these deliveries were mostly comprised of weapons and components for the bases. However, after the declaration of the quarantine, the case was seen so dangerous that the USA Minister of Finance Douglas Dillan broke his visit to Mexico short and returned to Washington since, he claimed, a nuclear war might start before the end of the week.⁵

The missile bases secretly settled on Cuba was the crux. Contrary to American intelligence estimates, which was approximately 10,000, there were 41,902 Soviet troops on the island on October 26.⁶ As expected, since there was not enough time to contact Moscow under an attack by the USA, local officers in Cuba were allowed to use nuclear armaments. This allowance was more than likely to lead the USA and the USSR to a nuclear war.⁷ Local officers on whom people might have some doubts about putting trust oversaw the missiles. Under an attack by the USA, they might use the weapons. In retaliation, after the first strike, the USA's attack would not be only on the island but also on the USSR since the responsibility of the settlement of nuclear weapons in Cuba was of the USSR. Furthermore, Kennedy was doubtful about the effectiveness of conventional forces, so he thought that a conventional war might eventually lead to nuclear warfare as predicted, and thus, nuclear deterrence must be provided.⁸ The notion of nuclear deterrence will be explained in the subsequent part. This policy was Eisenhower's, and Kennedy decided to keep on applying this policy and, therefore, did not deny the existence of Jupiter missiles in Turkey.

These missiles were filling the missile gap between the USA and the Soviets. As IRBM (Intermediate Range Ballistic Missile) it could be used to deliver warhead or place satellites into orbit. Aside from its importance for army and the prestige of the American Nation, these missiles were substantial to the US since it was the mere mobile ballistic missile of the US Air Force, which was a force multiplier in terms of its low possibility to be target for a pre-emptive strike. Jupiters also constituted the basis for the US Space Program.⁹

DEPLOYMENT PROCESS OF JUPITER MISSILES: WHY WOULD TURKEY ACCEPT THE MISSILES?

Turkey, as a participator to the Korean War and a member of NATO, was one of the candidates to deploy the missiles. The USA planned the deployment to be based on the agreement of the Pact of Mutual Cooperation, backed by the USA and comprised of Iran, Pakistan, and Turkey. The USA introduced IRBMs to Turkey and Italy in order to have the ability to retaliate Soviet weapons in December 1957, and by 1959 the US embassy was authorized to bargain with Turkey on Jupiter missiles. Turks showed a willingness to accept the deployment.¹⁰ Eventually the USA and Turkey signed an agreement on October 1959 to deploy Jupiters, and the first of the

⁵ "Nükleer Harb Başlyabilir" *Cumhuriyet*, 24 October 1962.

⁶ William Taubman, *Khrushchev: The Man and His Era* (London: Simon and Schuster UK Ltd., 2005), 547.

⁷ Cody Fuelling, "To the Brink: Turkish and Cuban Missile Crisis During the Height of the Cold War". *International Social Science Review* 93, no. 3 (2017): 6.

⁸ Philip Nash, "Weapons in Kennedy's Foreign Policy", *The Historian* 56, no. 2 (1994): 290.

⁹ James N. Gibson, *Nuclear Weapons of the United States: An Illustrated History* (Atglen, PA: Schiffer Pub., 1996), 169-171.

¹⁰ Nur Bilge Criss, "Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963", *The Journal of Strategic Studies* 20, no. 3 (2008): 103-106.

missile sites became operational on November 6, 1961.¹¹ Since the Turkish Army lacked manpower, the first squadron of Jupiter was manned by US soldiers. To fill the gap, the Turkish crew was sent to Cape Canaveral in the USA on June 28, 1961, after 12 months of English course.¹² According to the agreement, 15 missiles were to be deployed on Turkish soil.¹³ The warheads were under the US custody and without permission from both governments, Turkish and American in this case, the missiles could not be fired.¹⁴ However, the reasons why Turkey would accept to deploy Jupiters on its soil need further critic. What were these reasons behind the will of deploying Jupiters on Turkey? What did lead Turkey to make the decision?

One of the reasons why Turkey requested Jupiter missiles was the Soviet threat during the Stalin era.¹⁵ Stalin's requests on straits and claims on Turkish territory led Turkey to seek political and military protection from its allies. Modernization of the army was the only one facet of all aspects. The acquisition of the Jupiter missiles was expected to provide political and military protection. Although some discussed that these missiles were first-strike missiles and could provoke the USSR, the Turks were of the idea that nuclear missiles would deter the USSR in a time of crisis from striking to Turkey.¹⁶

Turkey saw nuclear weapons as an instrument of deterrence, and even if there were no nuclear weapons, some other contemporary weapons must substitute them for providing deterrence.¹⁷ However, the notion of deterrence must be explained in a detailed manner. "To deter means to stop someone from doing something".¹⁸ In nuclear deterrence, however, through the expected retaliation, a state can prevent an enemy from striking itself. Since the use of nuclear weapons means destruction, a country striking nuclear power would have to risk its existence. As a necessary explanation, should the decision to go nuclear mean suicide, one could not make it.

Although there were claims that the presence of these missiles would be provocative for the Soviets, the Turks rejected it. They stated that the absence of these deterrents would be provocative.¹⁹ As a state that soldiers govern, Turkey perceived the absence of necessary military tools to deter the enemy as weakness and argued that weakness would be the chief provocation against the Soviets. However, the question remained controversial. Although the USA considered Turkey's claim, if Turkey vitally needed these missiles was still arguable. It was discussed that Turkey's participation in NATO provided it with both political and military protection, and it was not necessary to acquire first strike nuclear missiles.

¹¹ Philip Nash, *The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy, and the Jupiters* (USA: University of North Carolina States, 1997), 103.

¹² Mark C. Cleary, *Army Ballistic Missile Programs at Cape Canaveral* (45th Space Wing History Office), 65. Retrieved from: <http://afspacemuseum.org/library/histories/Army.pdf>

¹³ Gibson, *ibid*, 170.

¹⁴ Priscilla Roberts, "Jupiter Missiles (Turkey and Italy)", içinde *Cuban Missile Crisis The Essential Reference Guide*, ed. Priscilla Roberts (Santa Barbara: ABC-CLIO, 2014), 90.

¹⁵ "Around the World: Russian Anti-Rocket Request Is Rejected by Turkey". *The Washington Post*, 10 January 1965.

¹⁶ Loeb, *ibid*, 30.

¹⁷ US Department of State, Office of the Historian, *Foreign Relations of the United States 1961-1963*, by James E. Miller, (Washington: United States Government Printing Office, 1994), <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16>.

¹⁸ Kenneth N. Waltz, "the Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better: Introduction". *The Adelphi Papers* 21, no. 171 (1981): 3-5.

¹⁹ Dana Adams Schmidt, "Turks Hope NATO Missiles Will Stay: Spurn Idea of a Deal With Soviet Over Cuban Crisis", *New York Times* (3 November 1962).

The missiles indeed provoked the USSR. Khrushchev's declaration that he merely needed to put a button to destroy Turkey demonstrates how serious this crisis could escalate.²⁰ Although the declaration was a bluff, its harsh manner shows that the USSR perceived the deployment as a direct threat. However, the USSR was not the only one to perceive threats. The foreign minister of Turkey, Feridun Cemal Erkin, said that the USSR already aimed against Turkey through some of its missile sites before those in Turkey were installed.²¹ According to this statement, Turkey was retaliating against the aggression of the Soviets.

Furthermore, it was also important for maintaining the security and the need for the necessary tools. Through Jupiters, Ankara thought regional security would be provided since modern weapons were the popular way of sustaining the stability in the world. Through obtaining these weapons to counter the weapons of other countries, the Soviets in this case, with cheaper and affordable alternatives, would be more effective. Turkey considered that this alternative would increase its independence.²² The Turkish military perceived Jupiter missiles as a guarantee of independence since it would provide them with immunity against a superpower. However, this view is questionable. Since these weapons were told to be obsolete and have just an advantage for first strikes and, therefore, provoking an attack by the USSR, the guarantee could have easily turned into the destruction of the country. Briefly, although Turkey argued that it was a target, either way; being a target and being a target of nuclear weapons substantially differentiate.

Another reason why Turkey did not reject these missiles could be the long-enduring fights with Russia. Historical hostility between the Russians and the Turks was said to be ingrained among Turks, either town or peasant. The idea of hostility suggests that the Turks were not pro-neutralist or pacifists and would not object to the deployment of these missiles.²³ Although this was not the chief reason for the emergence of the crisis, it was perceived as a contributor.

As an ideology, communism seemed like a demon in Turkey. Before the coup in 1960, Prime Minister Menderes was convinced that close economic ties with northern neighbour the USSR, could be dangerous in terms of sovereignty. The immense fear of communism in tandem with the leftist coup d'état in Iraq contributed to this hesitation. However, this idea changed before the coup. During the Cuban missile crisis, Turkey, as an ally in NATO, supported all attempts of the USA not only by words but also by actions despite the danger of Soviet nuclear attack to Çiğli Base in İzmir, where Jupiter missiles were deployed.²⁴

On 24 October 1962, İsmet İnönü stated the stance of Turkey in this crisis that Turkey was a state that wants to live in peace and desires peaceful resolutions of international conflicts. "As a loyal ally," Turkey would take her responsibility when asked by one of the allies, namely the USA, just like Turkey would ask for when it was in need.²⁵ The danger did not prevent Turkey from acting. Turkish governments, both before and after the coup of 1960, were eager to receive these

²⁰ Philips, *ibid*, 10.

²¹ "Scrap Turk Missile Bases: U.S., Ankara Discuss Use of Polaris Subs Final Decision Goes to NATO Council". *Chicago Daily Tribune* (24 January 1963).

²² Kenneth N. Waltz, *ibid*, 7-8.

²³ Schmidt, *ibid*.

²⁴ Criss, *ibid*, 98-109.

²⁵ National Assembly Journal of Official Reports, Period: 1, Assembly: 1, Session: 135.

weapons because their visibility and the prestige associated with SACEUR (Supreme Allied Commander Europe) defence system offered them a more advantageous political position.²⁶

More importantly, it was no secret that the Turkish officials wanted nuclear weapons. For the Turkish program for “Atomic Bomb”, the General Director of the M.T.A (General Directorate of Mineral Research and Exploration) was asked to collaborate with Ömer İnönü, Professor of Physics at METU then, and General Refik Tulga. Although Turkey was not expected to follow the steps of French, it was preparing to bandwagon if the proliferation breaks further.²⁷ Another sign of Turkish eagerness and US promotion to have modern nuclear weapons was Honest John missiles. After General Norstad, who was also one of the most important figures for the deployment of Jupiters, asked for the deployment of Short-Range Ballistic Missiles, Honest John missiles were deployed in Turkey in May 1959, before the Jupiters were deployed and the Cuban Missile Crisis emerged.²⁸ A similar case was to show up after the Cuban Missile Crisis was over and Turkey was to be provided with 8-inch howitzers in June 1965, which could be armed with tactical nuclear warheads.²⁹ It is evident that the background of Turkey’s eagerness to acquire nuclear weapons had been long an issue during the Cold War, until it signed the Non-Proliferation Treaty.

As aforementioned, the Turkish military was more eager than the USA for the adoption of Jupiter missiles since the General Staff had seen the country to be under enormous pressure and danger stemming from the Soviets. Besides, a civil coalition founded after the coup d’état, was being pressured by The General Staff of Army not to step back over the issue.³⁰ Since Turkey was a country considering obtaining modern weapons, the USA was also promoting Turkey to have modern strike capability such as nuclear weapons.³¹ It was thought to contribute to the defence of the alliance. One of the Western aims was to encourage Turkey to accept her role in discouraging the Soviet aggression as West’s best platform to deploy IRBMs. The deployment “transformed Turkey from an outpost to a central bastion of Western defence.” However, through acquiring the missiles, all of Turkey has become a central target for Soviet IRBMs.³²

While acquiring Jupiters, Turkey’s most significant problem was not to create the necessary infrastructure but to support it by a stable economy in contrast to its vast amount of debts, increasing inflation and corruption left behind by previous government.³³ In so far as Turkey was a developing country, it needed help from the Western bloc, especially from the USA. The main

²⁶ Seydi, *ibid*, 433-434.

²⁷ Stuart Rockwell to Benjamin Read, “Turkish Interest in Atomic Weapon Development”, 6 October 1966, *Nuclear Weapons and Turkey Since 1959*, ed. William Burr (Washington, D.C.: The National Security Archive, 30 October 2019). Retrieved from: <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=6532128-National-Security-Archive-Doc-14-Stuart-Rockwell>

²⁸ US Defense Department, “Ground Atomic Support Command for Defense of Turkish Straits”, 26 March 1958, *Nuclear Weapons and Turkey Since 1959*, ed. William Burr (Washington, D.C.: The National Security Archive, 30 October 2019). Retrieved from: <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=6532116-National-Security-Archive-Doc-04-Defense>

²⁹ Office of the Assistant to the Secretary of Defense (Atomic Energy), “History of the Custody and Deployment of Nuclear Weapons: July 1945 Through September 1977”, February 1978, *Nuclear Weapons and Turkey Since 1959*, ed. William Burr (Washington, D.C.: The National Security Archive, 30 October 2019). Retrieved from:

<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=6532113-National-Security-Archive-Doc-01-Office-of-the>

³⁰ Nasuh Uslu, *The Turkish-American Relationship Between 1947 and 2003: The History of a Distinctive Alliance* (Nova Publishers, 2003), 137-170.

³¹ Fatih Tokatlı, “The Policy of Eisenhower Administration Towards Turkey, 1953-1961”. (Unpublished Master’s Thesis, İhsan Doğramacı Bilkent University, 2004), 47.

³² Waldo Drake, “Turkey: West Bastion, Prime Target of Soviet: U.S. Missiles Turn Turkey Into Bulwark Against Soviets”. *Los Angeles Times*, (13 November 1960).

³³ Drake, “Turkey: West Bastion, Prime Target of Soviet”, (13 November 1960).

reason leading the Turkish Military to support the deployment was the need for the US economic and military assistance to keep the army up to date. Without assistance, the military government appears to be weak against a bordering superpower.³⁴ Although the Turkish Military was one of the most powerful allies of the USA against the Soviets in the region, the financial difficulties of the country endangered sustainability of a power needing regular modernization. Moreover, Turkey, in fact, achieved to increase military assistance from the USA through the agreement on the deployment of missiles. Since the country was seen and said to be a “cornerstone of the Western defence system”, General Norstad asked the Congress for an increase in the military and economic aid to Turkey.³⁵ Utilizing being a loyal ally to a superpower, Turkey tried to maximize the benefits by taking advantage of the conflict of superpowers.

Excluding domestic issues, Italy’s reasons to consent to the deployment of Jupiters were also similar to Turkey’s. On 16 March 1959, the USA and Italy signed an agreement foreseeing the deployment of two squadrons, which was equal to 30 Jupiter missiles.³⁶ Italian crews were sent to the USA and their training began in September 1959 and finished in October 1960.³⁷ The language was the main problem that caused the training of the Turkish crew to fall behind.

Lacking an independent nuclear program such as French, Italy wanted to utilize the opportunity. Through the agreement, apart from being provided with modern nuclear weapons for the first time, Italy also wanted to improve the relationship with the USA and earn prestige and status amongst members of NATO.³⁸ Although the prime minister of Italy had some doubts about deploying and keeping missiles, they did not want to lose the status in NATO that they merely shared with Turkey, the other host of Jupiters.³⁹

INDEPENDENCE AND JUPITERS

Independence was a likely result of having nuclear weapons. However, having merely nuclear weapons would not guarantee independence. Although being fully independent seemed not possible in a bipolar world, being relatively independent was possible with different requirements such as a modern army and a strong economy. Turkey’s increasing dependence on the USA aid in military assistance and modernization process contributed to the acceptance of deployment on Turkey. As an instance, in 1958, “\$234 million” of total “\$359 million” foreign aid was given by the USA,⁴⁰ which indicated that the significant part of foreign aid was the USA’s. Turkey, although it was an independent state, could not earn its economic independence.

After the Cuban missile crisis, despite the increase in the economic and military aid, Turkey was to comprehend how important it was to gain independence in certain areas when encountering the Cyprus issue, which had been a severe crux between Turkey and the USA. Besides, American officials used Jupiter missiles as a trump card. Kennedy tended to achieve his ends by trading Jupiter

³⁴ Seydi, *ibid*, 439.

³⁵ Nurhan İnce and Robert Olson, “Turkish Foreign Policy: 1960-1964: Continuity, Change and the Cyprus Crisis”, *Istituto per l’Oriente C. A. Nallino*, (1977), 272.

³⁶ Gibson, *ibid*, 170.

³⁷ Cleary, *ibid*, 65.

³⁸ Nash, *The Other Missiles of October*, 49.

³⁹ *Ibid*, 104.

⁴⁰ Criss, *ibid*, 210.

missiles with Cuban missiles, instead of risking war over Jupiter missiles when the process was near the end.⁴¹

After learning the secret diplomacy traffic, Turkish politicians were more careful in their relationship with the USA since it was seen that there was a “*quid pro quo*”.⁴² Namely, Turkey perceived that the USA was ready to risk Turkish interests and did not hesitate to bring Turkey to the table in return for an agreement with the Soviets. Not only did the crisis and secret diplomacy traffic lead Turkish politicians to question the relationship with the USA but also with NATO. It was perceived that “NATO could, under some circumstances, bring insecurity rather than protection” since, after the deployment of Jupiters, Turkey was one of the main targets with the USA in a crisis far distant from its shores.

Additionally, being out of the decision-making process in terms of dismantling process of Jupiters showed Turkish politicians Turkey’s limited say and the hardship of managing relationships with superpowers that might compel another country to do whatever was asked for.⁴³ The USA and Soviets eventually received what they wanted. At the end of the process, some argued that these incidents stimulated Turkey to follow a more flexible foreign policy letting it to bank on its own instead of an ally that might turn it adrift.⁴⁴

DEBATE ON REMOVAL OF JUPITERS

At the very beginning of the crisis, the Soviets firstly suggested a solution including the “termination of the quarantine and a pledge not to invade Cuba” and no article foreseeing the removal of Jupiter missiles in Turkey. However, the day after offering it, the USSR changed its attitude and asked the USA to remove the missiles.⁴⁵ It was called “the blackest hour of the crisis”.⁴⁶ The answer of the USA was to reject the second offer and consider the first one. The USA made an allusive and inconceivable statement claiming that Cuba and Jupiters should not be linked. Even though it was rejected, there was an open door in the statement to reconsider the removal of Jupiters after the Cuban crisis was over.⁴⁷ Some sources confirmed that claim. According to a record by officials, Kennedy linked the Jupiter missiles in Turkey with those in Cuba. This record also confirms that Kennedy was ready to trade-off these two missile sites and he pushed harder in Oval Office meetings to make it happen.⁴⁸

After deploying the missiles, the Turkish military was against these missiles to be subject to negotiation between the USA and its rival. Yet, the production of missiles was stopped in December 1960, and the USA had even been planning to deactivate missile sites when the last missile was turned over to allies.⁴⁹ Nonetheless, several times had Turkey rejected the removal of Jupiters since it had funded the deployment, and the public was likely to oppose fiercely due to the

⁴¹ Ibid, 117.

⁴² George S. Harris, “The View From Ankara”. *The Wilson Quarterly*, (1982), 132.

⁴³ Nasuh Uslu, *ibid*.

⁴⁴ Süleyman Seydi, *ibid*, 452.

⁴⁵ “Sovyet Rusya Küba Meselesine Nihayet Türkiye’yi de Karıştırdı”.

⁴⁶ Roger Hillsman cited in Barton J. Bernstein, “The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey?”. *Political Science Quarterly* 95, no. 1 (1980), 113.

⁴⁷ *Ibid*, 112-119

⁴⁸ Walter Pincus. “Transcript Confirms Kennedy Linked Removal of Missiles in Cuba, Turkey”. *The Washington Post*, (22 October 1987).

⁴⁹ James N. Gibson, *ibid*, 171.

tremendous pride of the Turkish people seeing themselves as an independent ally of West, unlike Cuba⁵⁰. Even the discussion on the topic was obtrusive for the Turkish government pressured by the military. The government adjourned the debate with the USA many times. It rejected a discussion on the displacement of missiles that were the source of prestige and deterrence when the Cuban missile crisis emerged out of the blue. Foreign Minister Erkin stated that the removal was “out of the question”.⁵¹

To prevent a linkage, the USA expressed the differences between Cuban missiles and Jupiter missiles and why they should not be linked. Firstly, the USA argued that she did not secretly deploy the missiles to Turkey. It was an open process conducted by NATO and declared the will to the world in 1957. Unlike Cuban missiles or other missile bases of the USSR targeting the capitals of European countries, Jupiters and Thor missiles, according to the USA, were the tools for the collective defence of the allies.⁵² When the USSR officials perseveringly asked for the removal, Foreign Minister of Turkey Cemal Erkin said that they knew Jupiters were both dangerous lightning arresters and a guarantee. To clarify; the missiles, though they were provoking a USSR strike to Turkey, were tools to be used when the country was under great danger. Nevertheless, to assuage the crisis, the Soviets should have initially removed the bases in Warsaw Pact countries threatening Turkey.⁵³

Figure 1: Erkin: “The missiles threatening us should be removed first” (Cumhuriyet, 1 November 1962)

The obsolescence of these missiles was one of the reasons promoting the debate on dismantling. Although these missiles were still lethal, the reason why they were called obsolete was that they need “countdown” before firing. Since Polaris and Minuteman were relatively quicker than the Jupiter missiles in terms of firing time, they would make a better deterrent against the

⁵⁰ Nasuh Uslu, *ibid.*

⁵¹ Sam Pope Brewer. “Turkish Delegate Bars Bases Offer”, *New York Times* (28 October 1962).

⁵² “Amerika, Küba Buhranı Karşısında Türkiye'nin Durumunu İzah Etti”, *Cumhuriyet* (26 October 1962).

⁵³ “Erkin: Önce Bizi Tehdit Eden Üsler Kalkmalı”, *Cumhuriyet* (1 November 1962).

Soviets.⁵⁴ Another reason for dismantling Jupiters was that the deterrence of missiles decreased since the locations were known.⁵⁵ However, it must also be mentioned that there was speculation on the locations of the missiles. Aside from the site in İzmir, it was claimed that there were Jupiter launching sites near the coast of the Black Sea.⁵⁶ However, it is not sure if there were missile sites or this news was false. Lastly, since these missiles were told to be mobile, this argument seems invalid in terms of the danger it might pose because of the known launching sites.

As for the debate on removal, even though President Kennedy had some doubts about the usefulness of Jupiters, publicly linking two cases was perceived as weakness during the crisis. The debate was severe. Even Robert Kennedy, then minister of Justice, blamed the USA's Permanent Representative to the UN to be weak for the mission since he tended to bargain on the Jupiter missiles and the Guantanamo Base in return for Soviets to remove their bases and missiles in Cuba.⁵⁷ He also thought that the alliance and a key contributor, Turkey, needed to be taken into consideration, and the USA should not do anything that might offend both parties.⁵⁸ It was also discussed that if the missiles were dismantled in exchange for the Soviet missiles, this would let Communist penetration in the Middle East and the eastern Mediterranean area. However, regarding that the USA now has the capability to strike deep into the Soviets through submarine-launched the Polaris missiles, dismantling Jupiters could be militarily reasonable.⁵⁹

However, the President and the minister of Justice did not want to take a step when the crisis began. Yet, Kennedy still had doubts that these missiles were able to provoke a pre-emptive strike due to its capabilities instead of a weapon surviving an attack by the enemy and leaving the chance to retaliate.⁶⁰ A pre-emptive strike is an attack that was carried out when there is an expected attack from the enemy. A country makes in order to stop a presumed attack before it is blown.⁶¹ Kennedy thought that, since Jupiter missiles were first-strike weapons in nature, these missiles could entail a pre-emptive strike by the USSR that would destruct Turkey.

The prestige of the USA was also on the table. The USA could either trade-off and lose prestige disregarding its allies or be prepared to risk nuclear war. De Gaulle, the French President, claimed that the USA could trade the interest of any ally and abandon it if it receives enough *quid pro quo* in return. The act of accepting the second offer of the USSR covering the dispatch of missiles would confirm the words of De Gaulle and put the USA in a tight spot in terms of the stance with allies against enemies.

There were also some objections from Turkey. The foreign minister rejected the removal since the country spent money to build the bases, and it would be challenging to explain to Turkish people why the funds were spent in return of a weapon taken back from them, which could lead Turkey to look defenceless.⁶² Nonetheless, there were still reasons for the USA to displace missiles,

⁵⁴ John G Norris, "U.S. to Dismantle Jupiter Missiles In turkey and Italy Next Week", *The Washington Post* (25 March 1963).

⁵⁵ Hedrick Smith, "Turkey Willing for U.S. To Remove Missiles", *The Globe and Mail* (21 January 1963).

⁵⁶ Hanson W. Baldwin, "Guard NATO Flank: Turkish Missiles Now Obsolescent", *The Globe and Mail* (29 October 1962).

⁵⁷ Uslu, *ibid*.

⁵⁸ Bernstein, *ibid*, 102.

⁵⁹ Hanson W. Baldwin, "Installations in Turkey Form Key Element of NATO Power", *New York Times* (28 October 1962).

⁶⁰ Loeb, *ibid*, 32.

⁶¹ Waltz, *ibid*, 4.

⁶² Fuelling, *ibid*, 9.

and one of the reasons pushing the removal of Jupiters was that the Soviets would use the Turkish IRBMs (Intermediate Range Ballistic Missiles) to justify arming Cuba.

Nevertheless, Kennedy's being seemingly against the removal of Jupiters until the end of the crisis led İnönü government and people, especially students, to advocate the firm stance of Kennedy regarding the missiles in Turkey until they learned the truth of trading Jupiters.⁶³ During the crisis, National Federation of Students declared support to the Turkish government and peaceful policies.⁶⁴ Amongst bureaucrats and statesmen; Cemal Gürsel, the President of Turkey declared support to American policies and pledged allegiance to the Alliance.⁶⁵ İnönü was also amongst those who declared support explicitly. In an interview, shortly after the crisis, with Drew Pearson, İnönü stated that the missiles in Turkey were to be removed after careful consultations regarding the obsolescence of Jupiters and pointed out that he has confidence in the words of the USA.⁶⁶ This case was to be changed soon. In the second half of the 60s, he changed his mind and expressed that the USA used Turkey as leverage in its foreign policy. It did not abstain from bargaining away the interests of Turkey.⁶⁷

One of the reasons why Kennedy was against any step back during the crisis was the possible results of being perceived as weak against the USSR. Furthermore, a concession at the beginning of the crisis would cause other ones in addition to the weakness. For instance, Paul Nitze, a former Assistant Secretary of Defence, claimed that the next concession asked by the USSR would be denuclearization in the borders of NATO countries.⁶⁸ Thus, a concession obscured from the public that will be implemented right after the crisis was appeased, was more suitable. Secret diplomacy traffic worked, and on 28 October, Khrushchev ordered the removal of missiles⁶⁹, and by 10 November, the missiles were confirmed by the USA to be dispatched.⁷⁰ However, the termination of the quarantine lasted until the end of negotiations.⁷¹

After being informed about these reasons, one of the expectations from the USA was to substitute Jupiters with equal weapons since Turkey wanted to assure the atomic capability equal to the missiles deployed on its soil. For reassurance, the Turks thought that robust military assistance and modernization were of vital significance.⁷² After the decision of removal, Turkish and American officers started debating on what they should do about Jupiters. Shortly after, the Turkish Foreign Minister Feridun Cemal Erkin signalled to accept the offer to change Jupiters with some other weapons like Polaris submarines that were to substitute the weapons.⁷³ By the end of the year, the removal process was finished, and submarines carrying Polaris missiles arrived at the Mediterranean.⁷⁴

⁶³ İnce and Olson, *ibid*, 279.

⁶⁴ "Gençlerin Bildirisi" (*Cumhuriyet*, 27 October 1962).

⁶⁵ "Küba Olayı ve Gürsel". *Cumhuriyet* (25 October 1962).

⁶⁶ Pearson, Drew. "Turks Favored U.S. Missile Exit: Greek Relations", *The Washington Post* (17 August 1963).

⁶⁷ Uslu, *ibid*.

⁶⁸ Bernstein, *ibid*, 106-118.

⁶⁹ "Kruçef Küba'daki Tecavüzi Silahların Geri Çekilmesi İçin Dün Emir Verdi". *Cumhuriyet* (29 October 1962).

⁷⁰ "Amerika, Küba'daki Füzelelerin Söküldüğünü Resmen Doğruladı". *Cumhuriyet* (10 November 1962).

⁷¹ "Kriz Şimdilik Geçti, Küba Meselesi Diplomatik Kanala İntikal Etti: Amerika Anlaşma Müzakereleri Süresince Ablukayı Kaldırmıyor", *Cumhuriyet* (27 October 1962).

⁷² Seydi, *ibid*, 442-450.

⁷³ "Turks Give Up Missile Bases, Long an Issue in the Cold War", *New York Times* (24 January 1963).

⁷⁴ "Polaris on Duty In Mediterranean", *The Atlanta Journal and the Atlanta Constitution* (31 March 1963).

CONCLUSION

The Cuban missile crisis had shown that Turkey as “the central bastion” of Western forces was the cornerstone of the crisis between the USA and the USSR. While sustaining a strong relationship with the USA, as the only NATO member bordering with the Soviets, Turkey played a significant role in the Alliance, especially at the beginning of the crisis. Many reasons pushed Turkey to act throughout the crisis. Among them, modernization of the army, security threat, the need for economic assistance, domestic political strain, relationship with the USA, and need for a deterrent can be counted. Although Turkey was not the main crux between superpowers, the missiles deployed on its soil was one of the chief reasons triggering the crisis.⁷⁵ As examined in the article, Turkey was not a passive actor, though not a superpower during the crisis.

Although it was later understood that Turkey was used as leverage against the Soviets and its say scaled down at the end of the crisis, the removal process was shown not to be related to the Khrushchev’s offer during the crisis. Instead, it was perceived to be about the obsolescence of the missiles. Eventually, the Cuban crisis was over after secret diplomacy traffic that remained veiled for a long time. Seemingly, İnönü’s stance during the crisis and a short after showed that Turkey’s trust in the USA and merely banking on one country could be problematic. As opposed, one of the benefits of this problem was that it demonstrated how important it is to have independence, although not entirely. Acting only upon the Turkish interests gained more importance.

Another possible conclusion might have been that the Turkish say in NATO diminished. After the replacement of Jupiters by Polaris submarine launched missiles, defence minister of Italy said that the Italian say in NATO was decreased since Italy had now no say in the use of Jupiters, namely the US does not need Italy’s consent to use these missiles anymore.⁷⁶ Same would apply to Turkey. When the missiles were deployed on Turkish soil, the Turkish Air Force and USAF had to consent to use these missiles. However, the Polaris missiles were only under the American Navy’s control, which were perceived as a decrease in Turkey’s and Italy’s deterrence capability and say in NATO.

⁷⁵ Bahar İzmir, “İki Müttefik Bir Kriz: Türk Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füze Krizi”, *Humanitas International Journal of Social Sciences* 5, no. 10 (2017): 188.

⁷⁶ Leo J Wollebomg, “Voice on NATO is Weakened, Italian Claims”, *The Washington Post* (21 February 1963).

BIBLIOGRAPHY

- “Around the World: Russian Anti-Rocket Request Is Rejected by Turkey”. *The Washington Post*, 10 January 1965.
- “Amerika, Küba Buhranı Karşısında Türkiye'nin Durumunu İzah Etti”. *Cumhuriyet*, 26 October 1962.
- “Amerika, Küba'daki Füzelerin Söküldüğünü Resmen Doğruladı”. *Cumhuriyet*, 10 November 1962.
- Brewer, Sam Pope. “Turkish Delegate Bars Bases Offer”. *New York Times*, 28 October 1962.
- By Reuters. “Turks Give Up Missile Bases, Long an Issue in the Cold War”. *New York Times*, 24 January 1963.
- Cleary, Mark C. *Army Ballistic Missile Programs at Cape Canaveral*. 45th Space Wing History Office, Retrieved from: <http://afspacemuseum.org/library/histories/Army.pdf>
- Criss, Nur Bilge. “Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963”. *The Journal of Strategic Studies* 20, no. 3 (2008): 97-122.
- Drake, Waldo. “Turkey: West Bastion, Prime Target of Soviet: U.S. Missiles Turn Turkey Into Bulwark Against Soviets”. *Los Angeles Times*, 13 November 1960.
- “Erkin: Önce Bizi Tehdit Eden Üsler Kalkmalı”. *Cumhuriyet*, 1 November 1962.
- Fuelling, Cody. “To the Brink: Turkish and Cuban Missile Crisis During the Height of the Cold War”. *International Social Science Review* 93, no. 3 (2017): 1-15.
- G. Norris, John. “U.S. to Dismantle Jupiter Missiles In turkey and Italy Next Week”. *The Washington Post*, 25 March 1963.
- “Gençlerin Bildirisi”. *Cumhuriyet*, 27 October 1962.
- Gibson, James N. *Nuclear Weapons of the Unites States: An Illustrated History*. Atglen, PA: Schiffer Pub., 1996.
- Harris, George S. “The View from Ankara”. *The Wilson Quarterly*, (1982): 126-135.
- Hanson W. Baldwin. “Guard NATO Flank: Turkish Missiles Now Obsolescent”. *The Globe and Mail*, 29 October 1962.
- Hanson W. Baldwin. “Installations in Turkey Form Key Element of NATO Power”. *New York Times*, 28 October 1962.
- İnce, Nurhan and Robert Olson. “Turkish Foreign Policy: 1960-1964: Continuity, Change and the Cyprus Crisis”. *Istituto per l'Oriente C. A. Nallino*, (1977), 269-286.
- İzmir, Bahar. “İki Müttefik Bir Kriz: Türk Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi”. *Humanitas International Journal of Social Sciences* 5, no. 10 (2017): 177-192.
- J. Bernstein, Barton. “The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey?”. *Political Science Quarterly* 95, no. 1 (1980), 97-125.
- “Küba Olayı ve Gürsel”. *Cumhuriyet*, 25 October 1962.

“Kruçef Küba’daki Tecavüzi Silahların Geri Çekilmesi için Dün Emir Verdi”. *Cumhuriyet*, 29 October 1962.

“Kriz Şimdilik Geçti, Küba Meselesi Diplomatik Kanala İntikal Etti: Amerika Anlaşma Müzakereleri Süresince Ablukayı Kaldırmıyor”. *Cumhuriyet*, 27 October 1962.

M. Loeb, Larry. “Jupiter Missiles in Europe: A Measure of Presidential Power”. *World Affairs* 139, no. 1 (1976): 27-39.

Nash, Philip. *The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy, and the Jupiters*. USA: University of North Carolina States, 1997.

Nash, Philip. “Weapons in Kennedy’s Foreign Policy”. *The Historian* 56, no. 2 (1994): 285-300.

National Assembly Journal of Official Reports, Period:1, Assembly: 1, Session: 135, Volume 8.

N. Waltz, Kenneth. “the Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better: Introduction”. *The Adelphi Papers* 21, no. 171 (1981).

“Nükleer Harb Başlıyabilir” *Cumhuriyet*, 24 October 1962.

Office of the Assistant to the Secretary of Defense (Atomic Energy), “History of the Custody and Deployment of Nuclear Weapons: July 1945 Through September 1977”, February 1978, *Nuclear Weapons and Turkey Since 1959*, ed. William Burr (Washington, D.C.: The National Security Archive, 30 October 2019). Retrieved from: <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=6532113-National-Security-Archive-Doc-01-Office-of-the>

Pearson, Drew. “Turks Favored U.S. Missile Exit: Greek Relations”. *The Washinton Post*, 17 August 1963.

Phillips, Thomas R. “The Growing Missile Gap”, *Central Intelligence Agency* (January 8, 1959), 10-16.

Pincus, Walter. “Transcript Confirms Kennedy Linked Removal of Missiles in Cuba, Turkey”. *The Washington Post*, 22 October 1987.

“Polaris on Duty in Mediterranean”. *The Atlanta Journal and the Atlanta Constitution*, 31 March 1963.

Roberts, Priscilla. “Jupiter Missiles (Turkey and Italy)”. İçinde *Cuban Missile Crisis the Essential Reference Guide*, ed. Priscilla Roberts, 90-91. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2014.

Seydi, Süleyman. “American Relations and The Cuban Missile Crisis”. *Middle Eastern Studies* 46, no. 3 (2013), 433-455.

Schmidt, Dana Adams. “Turks Hope NATO Missiles Will Stay: Spurn Idea of a Deal With Soviet Over Cuban Crisis”. *New York Times*, 3 November 1962.

“Scrap Turk Missile Bases: U.S., Ankara Discuss Use of Polaris Subs Final Decision Goes to NATO Council”. *Chicago Daily Tribune*, 24 January 1963.

“Sovyet Rusya Küba Meselesine Nihayet Türkiye’yi de Karıştırdı: Kruçef Küba ve Türkiye’deki Üslerin 2-3 Hafta İçinde Tahliyesini İstediyi”. *Cumhuriyet*, 28 October 1962.

Stuart Rockwell to Benjamin Read, “Turkish Interest in Atomic Weapon Development”, 6 October 1966, *Nuclear Weapons and Turkey Since 1959*, ed. William Burr (Washington, D.C.: The

- National Security Archive, 30 October 2019). Retrieved from: <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=6532128-National-Security-Archive-Doc-14-Stuart-Rockwell>
- Smith, Hedrick. “Turkey Willing for U.S. To Remove Missiles”. *The Globe and Mail*, 21 January 1963.
- Tokatlı, Fatih. “The Policy of Eisenhower Administration Towards Turkey, 1953-1961”. Unpublished Master’s Thesis, İhsan Doğramacı Bilkent University, 2004.
- Taubman, William. *Khrushchev: The Man and His Era*. London, Simon and Schuster UK Ltd., 2005.
- US Defense Department, “Ground Atomic Support Command for Defense of Turkish Straits”, 26 March 1958, *Nuclear Weapons and Turkey Since 1959*, ed. William Burr (Washington, D.C.: The National Security Archive, 30 October 2019). Retrieved from: <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=6532116-National-Security-Archive-Doc-04-Defense>
- US Department of State, Office of the Historian, *Foreign Relations of the United States 1961-1963*, by James E. Miller, Washington: United States Government Printing Office, 1994, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16>.
- Uslu, Nasuh. *The Turkish-American Relationship Between 1947 and 2003: The History of a Distinctive Alliance*. Nova Publishers, 2003, 137-170.
- Wollebörg, Leo J. “Voice on NATO Is Weakened, Italian Claims”. *The Washington Post*, 21 February 1963.